

De Verenigde Staten van Midden-Amerika?

De lezingen

Studium Generale reeks 8801

CENE

CREDIET EN EFFECTEN BANK

Heraclesplein 5, 3584 AA Utrecht, 030-560911.
Kruisste Nieuwe Gracht 6, 3512 HG Utrecht, 030-560911.
Boulevard 1, 3707 BK Zeist, 03404-81211.

De Verenigde Staten van Midden-Amerika?

De lezingen

Samenstelling : Jan Weerdenburg
m.m.v. : Rick Bellemakers
Hanneke Burger
Ditty Eimers
Käthe Grauenkamp
Pieter Heling
Saskia van Huisstede
Marieke van Tellingen
Corrie Verstoep
Susan Wolters

Uitgave: Bureau Studium Generale, Rijksuniversiteit Utrecht
Heidelberglaan 8, 3584 CS Utrecht

Studium Generale reeks 8801

Uitgave van het Bureau Studium Generale van de Rijksuniversiteit te Utrecht, december 1988.

Overname van één of meer artikel(en) of gedeelte(n) daaruit is slechts toegestaan na verkregen toestemming van Bureau Studium Generale R.U.U. en betreffende auteur(s).

Samenstelling: Jan Weerdenburg.

Verwerking van de artikelen: Käthe Grauenkamp en Saskia van Huisstede.

Uitwerking van de lezing van prof.dr. E.W.K. Fitzgerald: Hanneke Burger, Marieke van Tellingen, Susan Wolters.

Foto omslag: René Saras.

Ontwerp omslag: Frans Janssen.

Druk: O.M.I.-Grafisch Bedrijf.

CIP-gegevens KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Verenigde

"De Verenigde Staten van Midden-Amerika?": de lezingen/ R.A.M. van Zantwijk ... (et al.; samenst. Rick Bellemakers ... et al.). - Utrecht: Bureau Studium Generale, Rijksuniversiteit Utrecht.

Lezingen gehouden in het Studium Generale programma "De Verenigde Staten van Midden-Amerika?" (voorjaar 1988). -

Met lit. opg.

ISBN 90-72145-02-X

SISO am.m 337.6 UDC 327.35(728)(042.3)

Trefw.: Midden-Amerika; buitenlandse politiek.

Bureau Studium Generale
Postbus 80.125
3508 TC Utrecht

Inhoud

	Pag.
Voorwoord <i>Jan Weerdenburg</i>	7
Programma	8
Culturele en etnische verscheidenheid in Midden-Amerika in heden en verleden. <i>prof.dr. R.A.M. van Zantwijk en drs. R. de Ridder</i>	13
Roots of the crisis in Central America. <i>dr. J.A. Carrière</i>	37
Peace in Central America? <i>prof.dr. E.W.K. FitzGerald</i>	45
Vallen en opstaan. Sandinistische invloeden op de machtsverhoudingen tussen de sexen in Nicaragua. <i>mevr.drs. M. Zwinkels</i>	59
Boerenbeweging en landhervorming in Honduras. <i>drs. J. Ooyens</i>	83
Costa Rica: een voorbeeldige democratie in het nauw. <i>dr.ir. P. Spijkers</i>	101
Indiaanse cultuur, christelijk geloof en sociale strijd in Guatemala. <i>M. Coolen</i>	117
Evangelisatie en onderdrukking. <i>A. van Wesel</i>	137
Literatuur uit Midden-Amerika <i>mevr. I.H. van Geldermalsen en mevr. E.M.H. van Buuren</i>	159

Voorwoord

In de maanden februari/maart 1988 organiseerde Bureau Studium Generale een lezingen- en discussie-programma over Midden-Amerika. Eén van de centrale vragen in dit programma was die naar de eigen Midden-amerikaanse identiteit.

In de lezingen, waarvan deze bundel verslag doet, is vanuit vele invalshoeken op Midden-Amerika ingegaan. De betrokkenheid waarmee dit gebeurde, maakte het programma tot een bijzondere gebeurtenis.

Een tweetal lezingen ontbreken helaas: Een verslag van de avond "Nederland en Midden-Amerika", waarop na een bijdrage van mr. J.J.A.M. van Gennip (min. van ontwikkelingssamenwerking) een forum-discussie werd gevoerd door Ferry Franssen (journalist), Gemma den Hooff (Guatemala Komitee) en Pieter van Veenen (Humanistisch Overleg Mensenrechten).

Ook de lezing op de laatste avond in het programma, van drs. K. Wellinga, ontbreekt helaas.

T.a.v. de bijdrage van prof.dr. E.W.K. FitzGerald, wordt hier opgemerkt dat wij zijn lezing van cassette op papier hebben gezet. Hij heeft daarna geen mogelijkheden meer gehad om het verhaal te bewerken. Spreektaal is wat anders dan schrijftaal. Dat is in het stuk te merken. Toch hebben wij gemeend er goed aan te doen het stuk op te nemen. Het was een inspirerende avond.

Jan Weerdenburg

Programma

08-2-1988: Culturele en etnische verscheidenheid in Midden-Amerika in heden en verleden.

Sprekers: prof.dr. R.A.M. van Zantwijk (UvA)
drs. R. de Ridder (UvA).

15-2-1988: Economische en sociale geschiedenis van onderontwikkeling.

Spreker: dr. J.A. Carrière (CEDLA).

22-2-1988: De marges voor een eigen ontwikkeling.

Spreker: prof.dr. E.W.K. Fitzgerald (I.S.S.).

29-2-1988: Macht en onmacht van (groepen) vrouwen in Midden-Amerika.

Spreekster: mevr.drs. M. Zwinkels (KUB).

07-3-1988: Nederland en Midden-Amerika.

Spreker: mr. J.J.A.M. van Gennip (min. v. ontwikkelingssamenwerking)

Forum met: Ferry Franssen (journalist)
Gemma den Hooff (Guatemala Komitee)
Pieter van Veenen (Humanistisch Overleg Mensenrechten)

14-3-1988: Platteland- en stadscultuur.

Sprekers: drs. J. Ooyens (RUU)
dr.ir. P. Spijkers (RUU).

21-3-1988: Indiaanse cultuur, christelijk geloof en politieke strijd.

Sprekers: M. Coolen (Ned. Missieraad).
A. van Wesel (UvA).

28-3-1988: Politieke cultuur

Spreker: drs. K. Wellinga (RUU).

MEXICO

BELIZE

Belize stad

HONDURAS

Guatamala stad

Tegucicalpa

GUATEMALA

San Salvador

Managua

NICARAGUA

EL SALVADOR

San Jose

PANAMA

COSTA RICA

Panama stad

MIDDEN-AMERIKA

**Culturele en etnische verscheidenheid
in Midden-Amerika in heden en verleden**

*prof.dr. R.A.M. van Zantwijk
drs. R. de Ridder*

CULTURELE EN ETNISCHE VERSCHIEDENHEID IN MIDDEN-AMERIKA IN HEDEN EN VERLEDEN

I. Inleiding

Sprekend over Midden-Amerika komen twee begrippen dadelijk aan bod, het aardrijkskundige begrip Midden-Amerika, dat het gebied tussen de landengte van Tehuantepec en die van Panamá omvat en het cultuur-historische begrip Mesoamerika, dat de invloedssfeer van een grote inheemse cultuur weergeeft, lopende van Sinaloa en Tamaulipas in het noorden tot Costa Rica in het zuidoosten.

Mesoamerika is een trechtervormig doorgangsgebied van Noord- naar Zuid-Amerika, waar van oudsher een grote etnische verscheidenheid bestond, welke in de 16e eeuw enerzijds vermeerderd werd door de instroming van Europeanen en neger-slaven en de door onderlinge contacten van deze twee groepen en die met de inheemse bevolking onstane mensen van gemengde bloede, doch anderzijds afnam door de rampzalige teruggang van de inheemse bevolking ten gevolge van de Spaanse verovering en de epidemieën van nieuw ingevoerde ziekten. In sommige streken verdwenen inheemse bevolkingsgroepen geheel en al, waardoor de genoemde verscheidenheid dus weer afnam.

Desondanks hebben twee grote Mesoamerikaanse beschavingen een blijvende invloed in het gebied behouden, t.w. de Mayaanse en die der Nahua-Pipiles. Deze invloeden doen zich nog heden gelden op de gebieden van taal, volksgodsdienst, inheems bestuur, sociale organisatie en volkskunst. Behalve in het geval van de taal zijn deze invloeden soortgelijk in alle gebieden waar nu nog aanzienlijke Indiaanse bevolkingsgroepen leven. Er bestaat een merkwaardig verschil tussen de twee grootste Mesoamerikaanse taalgebieden. Het van Zuid-Chihuahua tot Panamá lopende verspreidingsgebied van de Nahua-dialecten, waartoe ook de Azteekse taal behoort, vormt geen doorlopend geheel maar een groot aantal verspreid liggende taaleilanden, waarvan de uitersten meer dan 4.000 km uiteenliggen. Toch zijn al deze dialecten ook thans nog onderling verstaanbaar, ook al hebben de tezamen ongeveer één miljoen leden omvattende groepen sprekers in de meeste gevallen al eeuwen lang geen onderling contact meer.

De Maya-talen daarentegen worden in een meer aaneengesloten gebied

gesproken, door nog verscheidene miljoenen mensen, met veelvuldige contacten tussen een aantal van de groepen. Niettemin kan een Maya uit Guatemala niet alleen een Maya uit Yucatán niet verstaan, doch ook de taal van de leden van de veertien andere Maya-groepen dan de zijne of hare binnen Guatemala, zal hij of zij meestal niet kunnen volgen. Zo kan er in Guatemala de behoefte bestaan aan een vijftientalig markt-woordenboek!

Er zijn nog enkele regionaal belangrijke inheemse groepen in Midden-Amerika, die niet tot één van de twee grote Mesoamerikaanse sub-culturen behoren. Aan de Atlantische of Caraïbische kusten van Belize en Guatemala wonen de z.g. 'Blackcaribs', afstammelingen van Caribische Indianen van de Antillen, doch vermengd met Afrikanen; aan die van Honduras en Nicaragua de zeevarende Miskito-Indianen en aan die van Panamá, in het bijzonder op de eilanden van de San Blas-Archipel de Cuna-Indianen, beroemd om hun volkskunst en om de bijzondere positie van de vrouw in hun samenleving.

II. Ethohistorie van het Middenamerikaanse gebied

Van de Pre-Columbiaanse samenlevingen in Mesoamerika weten we betrekkelijk veel. Er zijn vele ruïne-complexen gevonden, waarvan een deel is onderzocht. Na vele jaren en vele onderzoekers worden er de laatste tijd grote vorderingen gemaakt bij het vertalen van de teksten in het hiërogliefen-schrift dat de Maya's in hun gebied gebruikten om hun geschiedenis, dat wil zeggen, in de visie van de heersers belangrijkste gebeurtenissen, in vast te leggen. Een belangrijke bron vormen de teksten, die op papier zijn gesteld. Belangrijk zijn de vóór-Spaanse en vroeg-koloniale beeldschriften (z.g. Codices), die veel informatie geven over de religie en indelingen van tijd en ruimte (kalenderstelsels!). Voor de geschiedenis van de laatste eeuwen voor de Spaanse verovering, zijn de ethohistorische bronnen van groot belang. Deze teksten, geschreven door de inheemsen zelf in hun eigen taal handelen vooral over hun geschiedenis. De interpretatie van deze teksten is, ondanks het gebruik van Latijns schrift, nog niet zo eenvoudig als men zou kunnen denken.

Wat we lezen in de hiëroglfen en ethnohistorische bronnen, is sterk gekleurd door de schrijvers of hun opdrachtgevers: het zijn die gebeurtenissen, die in hun ogen belangrijk waren, en in sommige gevallen diende de geschiedenis te worden aangepast. Vergelijking van verschillende bronnen leert, dat de weergegeven geschiedenis wel eens aanmerkelijk kon verschillen van de werkelijkheid. In enige mate geldt dit ook voor de koloniale en post-koloniale Spaanstalige bronnen als reisverslagen, brieven en juridische verslagen.

De grove lijnen in de geschiedenis

Het Maya-gebied is immens groot: ten westen van de Isthmus van Tehuantepec in Mexico, waaiert het gebied uit tot de grootste breedte tussen de kust van Yucatán in het noorden, en de Guatemalteekse kust in het zuiden. Veel streken zijn schier ondoordringbaar: een steile bergketen met vele vulkanen, een zeer hete kuststrook ten zuiden daarvan, en een uitgestrekt gebied met oerwouden en savannen aan de andere kant. Na de eerste bewoners, waarvan we weinig afweten, zullen verschillende groepen met aanwijsbaar verschillende culturen, het gebied binnenkomen vanuit Mexico en er hun sporen achterlaten (zie Morley and Brainerd).

a. De eerste bewoners (6000-1000 v.Chr.)

Sporen van de eerste bewoners, de Xinca en de z.g. Proto-Maya's, zijn zeer zeldzaam. Van 6000 tot 2000 jaar v.Chr. vinden we de eerste verschijnselen die wijzen op een sedentair bestaan: uit archeologische vondsten is af te leiden, dat men zich dan permanent gaat vestigen, met name langs de kusten van het gebied. Daar is een rijke voedselbron, de zee, die permanente vestiging mogelijk maakt. Van hieruit vestigt men

zich wat later ook in de bergen. In die periode ontstaat ook de landbouw rond die dorpen, waardoor een grotere bevolkingsdichtheid mogelijk wordt. Het lijkt waarschijnlijk, dat we met onafhankelijke ckelingen te maken hebben, maar misschien vinden er migraties

plaats vanuit Mexico; daar ontstaat de landbouw iets eerder, in de Vallei van Tehuacan. Geleidelijk aan dringen deze landbouwers het binnenland binnen langs de grote rivieren, maar het grootste deel blijft zeer schaars bewoond.

b. De Olmeekse immigratie (1000-600 v.Chr.)

De eerste grote beschaving van Meso-amerika was die van de Olmeken. De vroegste sporen van Olmeken vinden we, net als in het Maya-gebied, aan de kust, in dit geval aan de Mexicaanse Golfkust ten noorden van de Isthmus. De economische banden met de bevolking tot ver buiten het gebied zijn aan te tonen door het veelvuldig voorkomen van grondstoffen die niet in het Olmeekse gebied voorkomen; en andersom, door

het voorkomen van Olmeeks materiaal ver buiten hun eigen staat. Uit het Maya-gebied kwamen in ieder geval jade en obsidiaan, en waarschijnlijk vergankelijke materialen zoals veren van de quetzal, zout, en cacaobonen. Tot in Costa Rica zijn Olmeekse materialen gevonden. Tussen 1000 en 600 v.Chr. ontstaan Olmeekse kolonies in Guatemala: aan de zuidelijke kust, waarschijnlijk voor de verbouw van cacao, en van daaruit in de zuidelijke bergen voor het verkrijgen van jade en obsidiaan.

c. De eerste Maya-centra (400 v.Chr.-200 na Chr.)

Vanaf 400 v.Chr. kunnen we spreken van de Maya-beschaving. In het zuiden, aan de kust van de Stille Oceaan en in de bergen ontstaan zelfstandige staten. Sommige steden in die staten zijn overgenomen van de Olmeekse kolonisten. Die steden hebben, naast hun ceremoniële functie, een duidelijke handelsfunctie. De Olmeekse koloniën verdwijnen, maar de Maya's uit de oude en nieuwe centra (Kaminaljuyu, Izapa, El

Baúl) houden het netwerk van handelsrelaties in takt. Daarnaast is de Olmeekse invloed merkbaar in materiële overblijfselen in deze centra. De kalender, het schrift, de kunst van het afbeelden zijn alle in belangrijke mate terug te voeren op de Olmeekse beschaving.

We moeten hier even stilstaan bij het woord 'beschaving'. Zoals het in de literatuur over Mesoamerika wordt gebruikt ('Civilization'), en zoals het hierboven is gebruikt, wordt met het woord 'beschaving' de verzameling culturele verworvenheden bedoeld, die we tegenkomen in de centra, in de steden: de kalender, het schrift, prachtig beeldhouwwerk, vooral op stelae, en even mooi aardewerk, vooral in graven, met andere woorden datgene wat bewaard is gebleven en opgegraven. Het zijn echter alle kenmerken van de kleine groep heersers, van de dynastieën van wereldlijke en religieuze leiders. Schrift en kalender waren voornamelijk voorbehouden aan kleine groepen specialisten, die in of bij de centra woonden, in dienst van bazen. Een hiërarchieke bovenlaag met personeel kan echter alleen daar bestaan waar het gros van de bevolking voor voedsel kon zorgen, voor zo veel voedsel zelfs dat met het surplus die bovenlaag kon worden onderhouden. Van deze grote groep landbouwers is veel minder bekend: hun dorpjes zijn bijna niet opgegraven, het daar gevonden aardewerk is gericht op gebruik en slechts zelden versierd, voorwerpen van hout en textiel zijn vergaan. In zekere zin ging de beschaving van de heersers aan het grootste deel van de bevolking voorbij.

Terug naar de geschiedenis. De overeenkomst in materiële cultuur tussen de verschillende centra was groot. Ongetwijfeld waren er nauwe relaties tussen de steden. Pas als deze steden in het zuiden in volle bloei zijn, vinden we de ontwikkeling van vergelijkbare centra ten noorden van het gebergte. We zien daar een grote overeenkomst met de oudere centra, zodat contact, vooral tussen Kaminaljuyu in de bergen, en Tikal en El Mirador op de noordelijke vlakte, zeker is.

d. Migratie uit Teotihuacan. De Klassieke Periode of het Oude Rijk (200-800)

Plotseling, in circa 200 na Chr., worden de grote centra in het zuiden verlaten, of ze raken enige tijd in verval. De oorzaak is vermoedelijk een uitbarsting van de Ilopango in El Salvador. Door de asregen worden grote stukken land onbruikbaar voor landbouw, wordt het handelsnetwerk verstoord, en ontstaat chaos. Teotihuacan, het grote centrum in de Vallei van Mexico, lijkt hiervan te profiteren: men neemt de handelsroutes

over, er komen kleine koloniën en men bouwt een stadswijk in Kaminaljuyu. Misschien kan dit worden gezien als een poging tot kolonisatie, en wel met dezelfde redenen als waarmee de Olmeken hier koloniseerden: de beschikking over cacao, jade, en andere hooggevalueerde grondstoffen uit Guatemala.

In circa 600 na Chr. neemt de macht van Teotihuacan in Mexico af; daarmee komt ook een einde aan de macht van Kaminaljuyu, het enige zuidelijke Maya-centrum dat in deze periode kan rivaliseren met de inmiddels opgekomen steden ten noorden van de Guatemalteekse Hooglanden. Daar zijn, zoals we zagen, vanaf ongeveer 200 na Chr. nieuwe grote en prachtige steden opgekomen. Uit de archeologische vondsten blijkt een nauw contact met het berggebied, maar dat schijnt relatief dun bevolkt te zijn.

Tot voor kort werd aangenomen, dat de periode waarin de Laaglandcentra hun eerste bloei beleefden, de z.g. Klassieke Periode tussen circa 200 en 800 na Chr., een periode van rust is geweest. Er is in de oude literatuur dan ook sprake van één Maya-staat, het 'Oude Rijk' genoemd, met een centraal gezag en rust en vrede in het gehele gebied, of, minder algemeen, is er sprake van een aantal staten die onderling nauwelijks onenigheid kenden. Een periode kortom, waarin de Grote Maya-cultuur, zoals we die kennen uit de vele plaatjesboeken, tot ontwikkeling en bloei kon komen. Deze romantische interpretatie van de Klassieke Maya-samenleving is ontstaan en ver-

dedigd door de onderzoekers vanaf het einde van de vorige eeuw tot in de jaren '60 en '70 van deze eeuw. Met de ontcijfering van het schrift en de ontdekking van nieuwe gegevens, lijkt de slinger van de wetenschappelijke klok nu de andere kant op te zwaaien. Zo blijkt het, dat de figuren op stelae en andere stenen voorwerpen geen goden of priesters zijn, maar heersers. De cement, waarmee de Maya's gedurende zes eeuwen hun samenleving bij elkaar hielden en hun materiële cultuur opbouwden, blijkt niet vrede en vriendschap te zijn, maar bloei en rivaliteit (Schele en Miller, 1986). De stadsstaten in de Laaglanden voerden onderling een politiek van afwisselend alliantie, bij voorbeeld d.m.v. huwelijken, en oorlog. Niet rust en vrede vormden de basis voor de ontwikkeling van de materiële cultuur, maar concurrentie: het elkaar aftroeven met macht en rijkdom en een religie waarin de goden verzocht werd om rust en vruchtbaarheid ten tijde van vrede, maar tevens om hulp in de strijd ten tijde van oorlog. (Belangrijkste centra: El Mirador in Proto-klassiek, Tikal in Vroeg klassiek, Palenque, Yaxchilan, Calakmul, Copan in Midden klassiek; herstel Tikal in Laet klassiek).

De positie van het grootste deel van de bevolking, de boeren, de leveranciers van voedsel en soldaten, is nog onduidelijk; ook hier is slechts weinig onderzoek gedaan naar plattelandsonwikkeling.

Aan deze Klassieke Periode komt vrij plotseling een einde; tussen circa 800 en 900 worden de meeste steden verlaten en raken ze in verval. De oorzaak is nog steeds niet geheel duidelijk; waarschijnlijk is er een aantal elkaar versterkende oorzaken aan te wijzen. Eén van de oorzaken zou kunnen zijn, dat de bevolkingsdruk te groot werd. Daardoor ontstonden ondervoeding en ziektes, met als antwoord van de elite het oprichten van steeds nieuwe ceremoniële structuren om daarmee de goden gunstig te stemmen. Dat echter onttrok opnieuw meer arbeidskrachten aan de boerenbevolking, die anders voor voedsel hadden kunnen zorgen. Hierdoor ook, werd het vertrouwen dat de bevolking in haar politieke en religieuze leiders had, steeds geringer. De afstand tussen heersers en boeren werd steeds groter. Daarnaast ging het economisch slecht. De traditionele handelsroutes over land en langs de rivieren, werden vervangen door zeescheepvaart rond het

Yucateekse schiereiland. Staten in het binnenland kwamen zo buiten de routes te liggen. Nieuw onderzoek zou nieuwe factoren hieraan kunnen toevoegen.

e. Epi-Tolteekse Veroveraars (800-1500)

Vanaf ongeveer 900 na Chr. is heel Mesoamerika in beweging. De bevolking in het Maya-gebied groeit weer, handelsrelaties tussen Maya's en volken in Mexico worden intensief, en daarmee de politieke banden. Vanuit Mexico ten noorden van de Isthmus migreren groepen naar het Maya-gebied, en ook binnen dit gebied vinden volksverhuizingen plaats. Daarnaast zijn er nog militaire veroveringen. In deze ogenschijnlijke chaos zijn er twee gebieden die de fakkel van de Maya-cultuur overnemen: het uiterste noorden van Yucatán en de Guatemalteekse Hooglanden.

Het noorden van Yucatán wordt gekoloniseerd door de Putun-Maya's. Deze verschillende groepen komen uit hetzelfde gebied aan de kust van de Golf van Mexico. Ze wonen daar op de grens van het Maya-gebied en Mexico en zijn in hun cultuuruitingen sterk door Mexicaanse groepen beïnvloed. Zij beheersen de handelsroutes tussen Guatemala en Mexico. Nu de zeevaart rond het Yucateekse schiereiland steeds belangrijker

wordt, en zij zich ontwikkelen tot zeevaarders, breiden ze hun invloed uit door de noordelijke kuststrook te bezetten. Zo ontstaat het z.g. 'Nieuwe Rijk'. Net als in het Oude Rijk echter, is er grote rivaliteit tussen de verschillende steden, d.w.z. tussen de elites van de centra. Eerst bezet een groep het inmiddels verlaten Chichen Itza en brengt het tot bloei. De stad wordt in 1224 veroverd door de heerser van Mayapán, een stad die door een rivaliserende groep Putun-Maya's is gesticht. In de 15e eeuw heeft heel Yucatán te lijden onder onderlinge strijd tussen de centra, en burgeroorlogen binnen de centra.

De politieke situatie in de Guatemalteekse Hooglanden is niet veel

anders. Groepen Maya's, misschien ook Putun-Maya's, trekken via de rivierdalen de bergen in en veroveren een groot deel van de bergen en het kustgebied. De onderlinge rivaliteit tussen deze groepen is groot. Quiche's, Cakchiquel, Tzutuhil en Rabinal Maya's ruziën onderling over het bezit van het land en daarmee van de kostbaarheden als jade, edelmetalen en quetzalveren.

Met het bezetten van het land krijgen ze ook de macht over de plaatselijke bevolking. Deze boeren werden beschouwd als bezit; bij de Quiche-Maya's werden ze aangeduid als 'kinderen'. Zij zorgen voor de hoeveelheden voedsel die nodig zijn om de elite in de centra en het leger te onderhouden; zij zorgen ook voor de soldaten die nodig waren voor veroveringscampagnes tegen de elites van de andere Maya's in dit gebied. In de geschreven bronnen wordt veel nadruk gelegd op de tribuut die ze hebben te betalen: allerlei kostbaarheden worden genoemd, zoals quetzalveren, jade, edelstenen en edelmetaal (Edmonson, 1977 (1971)).

f. Het Azteekse Rijk

Vanaf 1428 begint in Midden-Mexico de snelle uitbreiding van het Azteekse Rijk. Aan het einde van de 15e eeuw strekte het zich uit, vanaf het achterland van Tampico in het noorden tot in het huidige Guatemala in het zuiden. Azteekse gemilitariseerde kooplieden dringen zelfs tot ver in de overige streken van Midden-Amerika door, waar zij in de huidige landen El Salvador, Honduras en Nicaragua grote bevolkingsgroepen aantreffen, die de Nuhua-taal spraken. In hun oren klonken de Middenamerikaanse Nuhua-dialecten 'kinderlijk' en daarom duiden zij de sprekers als 'Pipiltin' (kinderen) aan, hetgeen in de verspaanste vorm nu nog als de naam 'Pipiles' voortleeft. Deze Pipil-groepen werden gevormd door de afstammelingen van eeuwen eerder binngetrokken groepen van Middenamerikaanse herkomst, die reeds vóór hun komst de belangrijkste culturele tradities van de Nuhua-volken verworven hadden. Zo konden de Azteken in Nicaragua goden en rituelen aantreffen, die zij zelf ook kenden.

g. De Spaanse overheersing (1516-1696)

In 1521 bezet de Spaanse conquistador Cortés de stad Tenochtitlan, de hoofdstad van het Azteekse Rijk, daar waar nu Mexico-Stad ligt.

Ook toen reeds, was dit een van de grootste steden van de wereld! Elites van verschillende inheemse staten komen naar hem toe om zich aan hem te onderwerpen; hieronder bevinden zich ook de Quiché- en Cakchiquel-Maya's.

Van bevriende Maya's in wat nu Chiapas is, Zuid-Mexico, hoort hij dat deze Hoogland Maya's zich niet christelijk gedragen, en in 1523 stuurt hij een legertje naar Guatemala om hen te onderwerpen. Zijn luitenant Alvarado vertrekt met dit legertje en een onbekend aantal Mexicaanse bondgenoten. Door de onderlinge onenigheid tussen de verschillende Maya-groepen, is dit legertje genoeg om in 1524 duizenden Quiche's te verslaan: de Cakchiquel-Maya's sluiten zich bij de Spanjaarden aan. Samen zullen ze ook een andere vijand van de Cakchiquel, de Tzutuhil, onderwerpen, maar het loopt toch slecht af voor de Maya-bondgenoten: als de Cakchiquel geen goud en andere rijkdommen aan de conquistadores kunnen leveren, onderwerpt Alvarado hen alsnog. 'Onderwerpen' moeten we hier figuurlijk opvatten: men moordt de elites en legers grotendeels uit.

Heeft Alvarado slechts een jaar nodig om de Guatemalteekse Hooglanden te bezetten, de verovering van Yucatán duurt zo'n 20 jaar, van 1527 tot 1546. Nog veel langer duurt de totale verovering van de Petén, het grote oerwoud van Guatemala. De elite wordt ook hier, net als in Yucatán, gevormd door Itza-Maya's. Het centrum van hun staat, Tayasal, ligt op een eiland in een meer. Het zal tot 1696 duren, bijna 200 jaar nadat Cortés Mexico verovert, voordat het Spaanse leger Tayasal heeft veroverd. Overigens is het geen twee eeuwen durende strijd geweest. Lange periodes vond men het van beide kanten het verstandigst elkaar te ontwijken.

Dat de Spanjaarden met zo weinig mensen een zo dichtbevolkt en groot gebied hebben kunnen bezetten, ligt aan verschillende factoren. Men had paarden en vuurwapens, beide onbekend in Mesoamerika. Daarnaast profiteerde men van de onderlinge onenigheid, waardoor men bondgenoten kreeg. Een zeer belangrijke, zo niet de belangrijkste factor is echter een onverwachte: de oorspronkelijke bewoners waren niet immuun voor de besmettelijke ziektes die de Europeanen meebrachten: mazelen, pokken en gele koorts sloegen soms al toe voordat er slag was geleverd. De Indiaanse bevolking van sommige streken werd gedecimeerd en het zou eeuwen duren voordat deze weer het peil had van voor de verovering.

Tussen 1519 en 1524 werd het gehele gebied, dat tot het Azteekse Rijk behoorde, door de Spaanse invallers, aangevoerd door Hernan Cortés, als veroverd beschouwd.

h. Samenvatting Pre-Colombiaanse geschiedenis

Er is een merkwaardig verschil aan te wijzen tussen de verschillende periodes van ontwikkeling van de Maya-cultuur: het betreft telkens een ander gebied dat de fakkel overneemt. Eerst is het de zuidelijke kuststrook, dan is het het zuidelijke berggebied. Dan betreft het het kustgebied plus de bergen, maar daarna verplaatst de ontwikkeling zich naar de noordelijke laaglanden. In de laatste periode zijn er in feite drie gebieden: de noordkust van Yucatán, de Itza-staat in de Petén en de Guatemalteekse Hooglanden.

We zien echter ook een aantal parallellen tussen de ontwikkelingen in deze gebieden. Zo komen er telkens groepen uit het huidige Mexico, die hun invloed sterk laten gelden; eerst de Olmeken, dan handelaren uit Teotihuacan, dan de bewoners van Putun. Zij geven telkens waarschijnlijk een impuls aan de ontwikkelingen. Het waarom van deze migraties lijkt ook overeen te komen: men wil verzekerd zijn van de aanvoer van grondstoffen die in Mexico zeldzaam zijn of geheel afwezig: cacao, quetzalveren, zout, jade, edelstenen, zilver. In de turbulente gebieden kan men dan niet volstaan met goede handelscontacten; beter is het een kolonie te stichten, en de bronnen en handelsroutes te beheersen. De Spanjaarden hadden nauwelijks een andere reden dan die inheemse groepen: zij waren vooral uit op goud en zilver en andere kostbaarheden. Missionering volgde en was ongetwijfeld een zeer belangrijke tweede factor.

Een theoretische overeenkomst tussen de verschillende veroveringen betreft de positie van het merendeel van de bevolking: de boeren, de vasallen, of 'kinderen' in de terminologie van de Quiché-heersers. Hoe groter het niet-landbouwende deel van de bevolking wordt, hoe meer boeren er nodig zijn om allen van voedsel te kunnen voorzien. En het niet-landbouwende deel wordt steeds groter: steeds meer arbeiders zijn nodig om de steden te kunnen bouwen en steeds meer specialisten om die steden het prachtige aanzicht te geven dat ze nu nog hebben. De heersende klasse zelf breidt zich uit en er komen steeds meer

handelaren. De arbeiders voor de bouw van steden, maar vooral ook de soldaten, worden onttrokken aan de klasse der boeren.

Minder mensen dus om meer voedsel te verbouwen. Nieuwe landbouwtechnieken hebben in de loop der tijd hun intrede gedaan, maar het lijkt erop, alsof deze de groei niet bij konden houden. We zagen al dat dat waarschijnlijk één van de factoren was van het verval aan het einde van de z.g. Klassieke Periode.

Met de komst van de Spanjaarden worden de samenlevingen als het ware onthoofd. De heersende elite wordt gedood in of na de strijd, anderen komen om door besmettelijke Europese ziektes. Daarmee zijn niet alle familieleden van de elite verdwenen: sommigen van hen zullen in de 16e eeuw worden opgenomen in het koloniale bestuursstelsel. De sociale structuur op het niveau van de boeren blijft echter in stand, en zal niet veel hebben afgeweken van de sociale structuur zoals we die nu nog aantreffen in het Maya-gebied. Hierna zullen we hier een voorbeeld van geven.

h. De koloniale en postkoloniale periode (1524 - heden)

Met de Spaanse verovering is Mesoamerika niet gepacificeerd. We zagen al dat het nog lang zou duren voordat het Maya-centrum, Tayasal, in 1696 valt. Maar in het gehele Maya-gebied komen vanaf de 16e eeuw, eigenlijk tot op heden, lokale opstanden voor, eerst tegen de Spanjaarden, later tegen de Guatemalteekse en Mexicaanse staat. Sommige van deze opstanden hebben voornamelijk een religieus karakter, maar vele ervan hebben de slechte economische situatie, corruptie, of landconflicten met grootgrondbezitters als basis; het religieuze aspect lijkt hier ondergeschikt te zijn. De bekendste, en de meest succesvolle verzameling inheemse opstanden van geheel Amerika, staat bekend als de Kasten Oorlog van Yucatán (cf. Bricker). Deze duurde van 1847 tot 1901, meer dan 50 jaar! We zullen er niet al te diep op ingaan, maar wel wijzen op een bizarre overeenkomst met eerdere, voor-Spaanse veroveringen in het gebied. Hier betrof het een conflict tussen enerzijds politici, ambtenaren en grondbezitters en anderzijds de Indianen. Vanwege de gewenste verbouw van suiker in een gebied waar de boeren niet in dienst waren van de grondeigenaren, probeerde men deze onafhankelijke boeren hiertoe te dwingen. Het lokale verzet hiertegen was groot en had een sterk religieus karakter.

Alweer zijn het economische en pas op de tweede plaats religieuze oorzaken, die zorgen voor interne strubbelingen en veranderingen. Uiteindelijk verliezen, als we het zo mogen noemen, de Maya's de strijd: aan het einde van de vorige eeuw verklaren de Mexicaanse machthebbers de Kasten Oorlog definitief als beëindigd. In de jaren '20 en '30 van deze eeuw komen er echter regelmatig opstanden voor op het gehele Yucateekse schiereiland, die we kunnen zien als een voortzetting van de Kasten Oorlog. Verzet tegen grootgrondbezitters vooral en tegen politici blijft doorgaan, zij het minder intensief. En nu nog vindt er gewapend verzet plaats in bijvoorbeeld Chiapas.

i. Guatemala nu

De situatie in het huidige Guatemala is uitermate gecompliceerd door de burgeroorlog die er heerst. Meer dan de helft van de bevolking van meer dan 5 miljoen inwoners is Indiaans, bijna allemaal zijn het Maya's. Een klein deel van de rest behoort tot de heersende klasse van grootgrondbezitters, waarbij generaals, politici en industriëlen. Deze zijn vooral mesties, d.w.z. dat men zowel blanke als Indiaanse voorouders heeft. Het leger is relatief klein; in de laagste rangen vinden we betrekkelijk veel Indiaanse jongens, die denken tegen het communisme te vechten. De middenklasse, of beter, midden-kaste, bestaat eveneens uit mestiezen. Velen hiervan zijn arm en behoren meer tot de economische klasse van de Indianen dan tot die der machthebbers uit Guatemala-Stad.

Door de burgeroorlog zijn vele Indianen gedwongen naar elders te verhuizen: er zijn grote aantallen vluchtelingen in eigen land. Daarnaast zijn honderdduizenden naar Mexico gevlucht. Dergelijke migraties hebben uiteraard een grote invloed op de sociale structuur van de Maya-samenlevingen. Maar er staan ook grote economische belangen op het spel. Grote stukken oerwoud worden ontvolkt, als blijkt dat er olie in de grond zit.

Men kan zich afvragen waarom de guerilla niet meer succes heeft tegen een leger, dat klein genoemd kan worden, al is het uitstekend uitgerust met Amerikaanse en Israelische wapens. De eerste vraag die we ons moeten stellen is, hoe groot het verzet en dan met name het Indiaanse verzet, wel is. Daar is moeilijk achter te komen. Uit

propaganda-oogpunt heeft het leger er baat bij te verkondigen, dat de guerilla sterk is (en communistisch), maar dat het telkens van die guerilla wint. Ook het verzet zelf heeft baat bij het noemen van grote aantallen guerilleros: ook hier werkt de propaganda. Gezien de getalsverhoudingen, lijkt het dat het verzet niet echt groot is. Let wel, meer dan 50% van de bevolking hoort tot de klasse, of weer beter: kaste, die het meest te lijden heeft van de heersende Guatemalteken; ze zijn Indiaans en hebben in de praktijk nauwelijks rechten, zeker niet op het land waarop ze werken. Maar ook bij de mestiezen horen velen, die onderaan de maatschappelijke ladder staan, vooral land- en industriearbeiders. Dat men geen algemene volksofstand tegen een kleine klasse van heersers en een klein leger kan organiseren, heeft naar ons idee te maken met het gebrek aan solidariteit. En alweer zien we een overeenkomst met de voor-Spaanse veroveraars: de laagste maatschappelijke klasse, waarvan zo'n 75% behoort tot de Indianen, lijkt op de boerenbevolking in vroeger tijden. Een kleine groep Olmeken kan een deel van de zuidkust van Guatemala koloniseren, een kleine groep uit Teotihuacan kan waarschijnlijk een deel van de bergen koloniseren, een kleine groep Putun-Maya's, met name Itza's, kan Yucatán bezetten, Quiché's en andere kleine militante groepen kunnen bijna het hele berggebied en de zuidkust eeuwen bezet houden, en een kleine groep Spanjaarden bezet het immens grote Meso-amerika. Wat we nu zien, verschilt op dit niveau van abstractie niet hiervan: een kleine groep onderdrukt een grote bevolking.

Hoe zou het kunnen, vraagt men zich nu af, dat zo'n grote bevolking zich telkens weer laat onderdrukken? Ons inziens moeten we de oorzaak zoeken in, zoals het eerder is genoemd, het gebrek aan solidariteit. Overigens lijkt daar een kentering in te komen: na een terugslag enkele jaren geleden schijnt het verzet in ieder geval in aantallen mensen weer te groeien. Overigens moeten we het gebrek aan solidariteit niet opvatten als onwil om met elkaar samen te werken, maar als onmacht. De voornaamste zorg van de Indiaan in Guatemala is het antwoord op de vraag: hoe houd ik mezelf en mijn familie in leven? Hoe houd ik mijn milpa, mijn akker en eventueel mijn baan?

Daarnaast is de organisatiegraad van de verschillende Indiaanse samenlevingen als geheel, d.w.z.. gebaseerd op de overeenkomst in taal, laag: deze komt niet uit boven het niveau van het stadje waar omheen de Indiaanse dorpjes liggen. Zo zijn de meer dan twee honderdduizend Quiché-sprekenden in de Guatemalteekse Hooglanden niet centraal georganiseerd en overigens vrijwel zeker nooit geweest in de afgelopen 1000 jaar. Er liggen zo'n tien centra in het Quiché-gebied, met ieder een aantal verspreid levende Indianen. De organisatie binnen zo'n deelgebied is zeer hecht.

j. De sociale structuur: Momostenango

Aangezien verreweg het grootste deel van de Indiaanse bevolking in de bergen woont, nemen we een Quiché-gemeenschap uit de Guatemalteekse Hooglanden als voorbeeld voor de sociale structuur: de gemeente Momostenango, de 'Stad van de Altaren'.

De gemeente Momostenango telt ruim 43.000 inwoners; minder dan 2% daarvan is mesties. De stad Momostenango, verdeeld in vier wijken, telt ruim 5.000 inwoners waaronder de mestiezen die daarvan zo'n 15% uitmaken; in de 14 rurale cantons wonen de andere 38.000 Indianen. Indien er geen markt of feestdag is, maakt zo'n stad een wat vreemde indruk: hij lijkt leeg; de antropologische omschrijving is dan ook een 'vacant center'. In de stad vinden we de kerk, administratieve gebouwen, de rechtbank en de markt. De meeste huizen in zo'n stad zijn eigendom van Indianen, maar die maken er alleen gebruik van op markt- en religieuze feestdagen en wanneer iemand van de familie een politiek ambt draagt. Overigens is dit patroon sinds enkele tientallen jaren in verandering: meer en meer Indianen komen in hun huizen in de stad wonen omdat ze met iets anders dan landbouw hun inkomen verdienen, en omdat de bevolkingsgroei een hogere bevolkingsdichtheid van het platteland niet toelaat. De burgeroorlog speelt hierin een grote rol: met vlucht voor het geweld of wordt gedwongen in centra te gaan wonen.

Het traditionele vestigingspatroon bestaat grotendeels uit verspreide nederzettingen ('hamlets'). Zo'n nederzetting is de kleinste, maar uiterst belangrijke sociale groep die bepaalt wat iemands oorsprong is. Iedere nederzetting, hoe klein ook, heeft zijn eigen naam, en in de

meeste gevallen behoort al het land van zo'n nederzetting tot dezelfde clan. De clan, in het Quich alaxik, 'geboren', en de lineage, xe'al, 'wortel', zijn nog steeds de fundamentele sociale groepen. De structuur van de clan is sterk patrilineair.

Hoewel de plaatselijke landbouw en de verbondenheid met de grond uiterst belangrijk zijn, wordt van het totale inkomen slechts 1/4 deel hiermee verdiend. Een ander deel komt van nijverheid en een klein beetje van beroepen als handel e.d. Een groot deel van het inkomen wordt verzorgd door de mannen die gaan werken op de fincas, de plantages aan de kust, waar ze enige maanden per jaar verblijven.

De formele organisatie-structuur telt in feite vier verschillende groepen. De Gualtemalteekse grondwet schrijft de eerste daarvan voor, het gemeentebestuur. Dit bestaat uit een burgemeester, twee stadsbestuurders en vier ouderlingen. Zij worden voor hun diensten door de staat betaald. Sinds 1950 is de burgemeester gewoonlijk een Indiaan, evenals één van de stadsbestuurders en de vier ouderlingen. Zij worden iedere vier jaar gekozen. De tweede bestuursgroep doet in feite hetzelfde als de eerste, maar is een voortzetting van de traditionele indigene hiërarchie. Deze hulporganisatie wordt niet betaald, en niet door de regering erkend. De 'burgemeester' van deze spiegelgroep is tevens tweede stadsbestuurder uit de eerste groep. Hij wordt gekozen uit de vierde groep, die van de priester/shamanen, en is zelf minstens een middenniveau priester/shamaan. Hij heeft zeer veel aanzien en autoriteit binnen de gemeenschap. Verder bestaat dit bestuur uit twee assistenten van de burgemeester, die tevens de derde en vierde ouderling zijn uit de eerste bestuursgroep; daarnaast zijn er 18 hulpburgemeesters (van iedere canton en van de vier wijken van de stad), twee drummers of stadsomroepers en een 20-tal politieagenten en boodschappers.

De derde groep bestaat uit de ouderen. Zij worden voor het leven aangewezen door de zittende ouderen en behoren tot de 250 lineages met enig aanzien. De ouderen hebben veel aanzien en zij kiezen de leden van de tweede bestuursgroep.

De vierde groep bestaat uit de ongeveer 300 geïnitieerde priester/shamanen, de religieuze leiders van de Indiaanse gemeenschap. Het betreft hier één man van iedere patrilineage. Vooral lokaal zijn ze zeer belangrijk als voorspellers.

We zien hier dat de bestuursgroepen nauw aan elkaar zijn geliëerd. Immers, de derde groep kiest de lezen van de tweede groep, het spiegelbestuur, terwijl de indigene vertegenwoordigers uit de wettelijke bestuursgroep, de gemeenteraad, uit de tweede groep komen, en een dubbelfunctie hebben. Daarbuiten adviseren de priester/shamanen, de vierde groep als geheel dus, hun lineageleden wie ze bij de verkiezingen moeten kiezen, terwijl de Indiaanse stadsbestuurder (tevens burgemeester van het spiegelbestuur) zelf een aanzienlijke priester/shamaan moet zijn. Vanwege hun belangrijke functie binnen de gemeenschap is hun advies in feite bindend. Met andere woorden, de indigene hiërarchie maakt uit wie er gekozen wordt in het officiële stadsbestuur.

Net als elders in Latijns-Amerika, hebben we hier te maken met een z.g. religieus-civiele hiërarchie.

Wat kunnen we hieruit afleiden? De organisatie-graad binnen een gemeente als Monostenango, hetgeen een goed voorbeeld is voor de andere gemeentes in de Hooglanden waar verreweg het grootste deel van de bevolking woont, is zeer hecht. De relaties tussen de verschillende gemeentes, ook al spreken hun bewoners dezelfde taal, is uitermate gering, of zelfs niet bestaand. Hierin ligt ons inziens de voornaamste oorzaak van het gebrek aan een grootschalig verzet, nu en in het verleden, tegen een relatief kleine groep machthebbers.

De geschiedenis van de Maya's van de afgelopen 2000 jaar laat zien, dat telkens weer een relatief kleine groep een groot stuk van het gebied met de oorspronkelijke bevolking, kan overheersen. De voornaamste redenen van immigranten om hier te koloniseren, zijn in de eerste plaats economisch: het gebied is rijk aan verschillende zeldzame grondstoffen en er zijn mogelijkheden voor het verbouwen van zeldzame en dus gewilde produkten. Al deze groepen hebben invloed gehad op de ontwikkeling van de Maya-samenlevingen en de Maya-cultuur. En van deze groepen zijn leden blijven hangen in het gebied, zodat ook niet-Maya sprekenden in kleine enclaves in het gebied wonen. Een uitzondering betreft de Afrikanen, die in Belize wonen en oorspronkelijk als slaven zijn aangevoerd, ten behoeve van de landbouw door de Engelsen. Hoewel verreweg het grootste gedeelte van de bevolking Maya is, of ten dele afstamt van Maya's, is het totaal een lappendeken van Mesoamerikaanse, Europese en Afrikaanse culturen.

De Nahua-Pipil groepen handhaafden zich tot in deze eeuw het best in El Salvador en Honduras. In Nicaragua verloren ze goeddeels de eigen taal en een deel van de culturele eigenheid. Plaatselijk, b.v. op het eiland Ometepe en op de landengte van Rivas is hun culturele invloed nog steeds merkbaar. Vele dorpen en steden dragen ook nog heden Nahua-namen. In El Salvador, het voor-Spaanse Cuzcatan, werd tot 1932 nog door meer dan 200.000 mensen Nahuat gesproken. Op de grote Indianen-opstand van dat jaar volgde echter zo'n bloedige onderdrukking, dat bij de eerstvolgende volkstelling dit aantal tot 80.000 was teruggelopen. Thans spreken vrijwel alleen mensen van 50 jaar en ouder de taal nog, die hier dus nu dreigt uit te sterven. In de sociale en politieke organisatie van de dorpen op het dichtbevolkte en intensief bebouwde platteland is de inheemse invloed nog aanzienlijk. Buitenstaanders beoordelen de sociaal-economische omstandigheden voor de boerenbevolking veelal als gelijkvormig 'armoedig'. Terwijl veel gesproken wordt over verschillen in rijkdom binnen de derde wereld, heeft men doorgaans geen oog voor de altijd ook bestaande vaak aanzienlijke verschillen in armoede. In een arm Indiaans dorp als Nonoalco in El Salvador blijkt de hoogste huishuur vijftig maal zo hoog als de laagste die er betaald wordt! Verschillen in welstand worden soms enigszins verkleind door de werking van de z.g. lastenstelsels, hier veelal Guachival genoemd (Azteeks: Coachihual = gezamenlijke totstandbrenging). Naast de Cofradía-organisatie (Roomskatholieke broederschappen) op dorpsniveau bestaat er op wijkniveau de nog sterker door Indiaanse tradities bepaalde Guachival-instelling. Beide instellingen, Cofradía en Guachival, verzorgen de godsdienstige rituelen en feesten en leveren kandidaten voor de gemeentebesturen. Wie het meest in geld en arbeid in de eredienst weet te investeren, stijgt in de regel het snelst in de bestuurlijke organisatie. Zo werkt de in het religieuze stelsel benodigde geldstroom economisch enigszins nivelerend, doch in bestuurlijke zin hiërarchiserend en geeft daardoor op den duur weer aanleiding tot toenemende economische macht van de meer geslaagde bestuurders. Verontachtzaming van de grondslagen van deze traditionele bestuursstelsels door de centrale overheid kan tot zeer felle weerstand in de dorpen leiden. Mensen die hun leven lang in het traditionele stelsel geïnvesteerd hebben, zien zich immers niet graag beroofd van de daarin voor hen bestaande vooruitzichten op beloning.

Soortgelijke en andere vraagstukken speelden ook een rol bij de tegenstellingen tussen Sandinisten en Miskito-Indianen in Nicaragua, evenals bij tal van lokale conflicten in Guatemala.

De Cuna-Indianen in Panamá, met hun vaste vertegenwoordiging in het parlement en hun aanzienlijke regionale autonomie, lijken zich beter met de centrale regering te kunnen verstaan.

prof.dr. R.A.M. van Zantwijk
drs. R. de Ridder

Literatuur betreffende de Indiaanse culturen van Midden-Amerika

I. Nahua-Pipil cultuur

- ANZOÁTEGUI, C.,: Significado de las palabras indígenas de los pueblos de Honduras y El Salvador. Boletín de la Escuela Normal de Varones T.II, Tegucigalpa, 1922-1923.
- ARAUZ, Próspero,: Frases del Pipil. Revista de Etnología, Arqueología y Lingüística T.I., San Salvador, 1926.
- ARAUZ, Próspero,: El Pipil de la región de los Itzalcos. El Salvador, 1960.
- ARROYO, Víctor Manuel,: Nahuatismos y Nahuatlismos en Costa Rica. Tlâtoani. 2a época, núm. 7. México, 1953.
- BARBERENA, Santiago I.,: Historia Antigua de la Conquista de El Salvador. Tomo I, San Salvador, 1914, Tomo II, San Salvador, 1969.
- BARON CASTRO, Rodolfo,: La Población de El Salvador. San Salvador, 1978.
- BRINTON, Daniel G.,: The Güegüence, a Comedy Ballet in the Nahuatl-Spanish Dialect of Nicaragua. Philadelphia, 1883.
- CLARA DE GUEVARA, Concepción e.a.,: Investigaciones del Patrimonio Cultural de Sonsonate. San Salvador, 1975.
- DOMÍNGUEZ SOSA, Julio Alberto,: Ensayo Histórico sobre las Tribus Nonualcas y su Caudillo Anastacio Aquino. San Salvador, 1964.
- FERIZ, Hans,: Zwischen Peru und Mexiko. K.I.T., Mededelingen CXXXIX, Cult. en Phys. Anthr. no. 63, Amsterdam, 1959.
- FERNÁNDEZ FERRAZ,: Nahuatlismos de Costa Rica. Ensayo lexicográfico acerca de las voces mexicanas que se hallan en el habla corriente de los costarricenses. San José de Costa Rica, 1892.
- GEOFFROY RIVAS, Pedro,: Toponomía Náhuat de Cuscatán. San Salvador, 1961.
- GEOFFROY RIVAS, Pedro,: El Náwat de Cascatán. San Salvador, 1969.
- HASLER, Juan,: La Posición dialectológica del Pipil como parte del Nahua del Este. América Indígena XVIII, México, 1958.
- JIMÉNEZ, Tomás Fidias,: Toponomía arcaica de El Salvador, significado de los nombres geográficos indígenas. San Salvador, 1936.

- JIMÉNEZ, Tomás Fidas,: Idioma pipil náhuatl de Cuzcatlan y Tumalan, hoy República de El Salvador en la América Central. San Salvador, 1937.
- JINÉNEZ, Tomás Fidas,: La lengua de los pipiles, sus relaciones con el dialecto lenca y su distribución en El Salvador. Memorias del XXXIII Congreso Internacional de Americanistas. San José, Costa Rica, 1958, p. 675-678.
- LARDÉ y LARÍN, Jorge,: Toponomía Autóctona de El Salvador Oriental. San Salvador, 1975.
- LARDÉ y LARÍN, Jorge,: Toponomía Autóctona de El Salvador Central. San Salvador, 1976.
- LARDÉ y LARÍN, Jorge,: Toponomía Autóctona de El Salvador Occidental. San Salvador, 1977.
- LARDÉ y LARÍN, Jorge,: Lenguas Indianas de El Salvador. Su distribución geográfica. Revista de Etnología, Arqueología y Lingüística. Tomo I, no. 5, p. 281-286. San Salvador, 1926.
- LARDÉ y LARÍN, Jorge,: Lenguas Indianas de El Salvador. Anales del Museo Nacional David J. Guzmán. Tomo I, no. 3, p. 83-87. San Salvador, 1950.
- LEHMANN, Walter,: Die Sprachen Zentral-Amerikas in ihren Beziehungen zueinander sowie zu Südamerika und Mexico. Zentral Amerika Teil I, Berlin, 1920.
- LEÓN-PORTILLA, Miguèl,: Religión de los Nicaeos, Análisis y Comparación de Tradiciones Culturales Nahuas. U.N.A.M., Mexico, 1972.
- MARROQUÍN, Alejandro Dagoberto,: Panchimalco, investigación sociológica. San Salvador, 1959.
- MARROQUÍN, Alejandro Dagoberto,: San Pedro Nonualco, investigación sociológica. San Salvador, 1964.
- MONTES MOSO, Santiago,: Etnohistórica de El Salvador, el Guachival Centroamericano. 2 Tomos. San Salvador, 1977.
- PROWE, E.,: Pipil de Talnique. Repertorio Salvadoreno, T. IV, no. 3. San Salvador, 1890.
- SCHULTZE, Leonhard,: Die Sprache der Pipil von Izalco. Indiana II, Jena, 1935.
- VIVO ESCOTO, Jorge A.,: El Poblamiento Náhuatl en El Salvador y otros Países de Centroamérica. San Salvador, 1972.
- ZANTWIJK VAN, Rudolf,: Los últimos reductos de la lengua Náhuatl en los Altos de Chiapas. Tlalocan, t. 4, No. 2. México, 1963.

II. Maya-culturen

- BRICKER, V.,: The Indian Christ, the Indian King. The historical substrate of Maya myth and ritual. Austin: University of Texas Press, 1981.
- EDMONSON, M.S.,: The Book of Counsel: The Popol Vuh of the Quiche Maya of Guatemala. New Orleans, Middle American Research Institute, Tulane University, 1977.
- MENDELSON, E. Michael,: Los Escándalos de Maximón, un estudio sobre la religión y la visión del mundo en Santiago Atitlán. Guatemala, 1965.
- MORLEY, S.G. and BRAINERD, G.W., revised by Sharer: The Ancient Maya, fourth edition; Stanford, Stanford University Press, 1983.
- SCHELE, L. and MILLER, M.E.,: The Blood of Kings. Dynasty and ritual in Maya art. New York & Fort Worth, George Braziller, Inc. & Kimbell Art Museum, 1986.
- TEDLOCK, B.,: Time and the Highland Maya. Albuquerque, University of Mexico, 1982.

III. Algemeen Mesoamerika

- LEON-PORTILLA, Miguel,: Pre-Columbian Literatures of Mexico. Norman, Oklahoma, 1986.
- WAUCHOPE, Robert (General Editor),: Handbook of Middle American-Indians. Guide to Ethnohistorical Sources. Vols. 12-15. Austin, London, 1975.

Roots of the crisis in Central America

dr. J.A. Carrière

Ana María Rodas

Gedichten van erotisch links

v

't Is waar,
ik ben onstuimig, jaloers
wispelturig
en vol wellust.

Wat hadden jullie dan verwacht?

Dat ik ogen heb,
klieren,
hersenen, drieëndertig ben
en dat ik me zou gedragen
als een cipres op het kerkhof?

Uit: Gele konijnen in de hemel.

ROOTS OF THE CRISIS IN CENTRAL AMERICA

Before I discuss the historical and geopolitical factors which make up the main part of this talk, I want to say a few words about what we mean by 'crisis', in human terms. The first and most obvious aspect of the crisis are the tens of thousands of Central Americans who have been either killed by death squads, or were victims of the internal wars in Nicaragua, Guatemala and El Salvador. It has been calculated that since 1980, approximately 150.000 people have died in Central America as a direct result of War related violence. A few, like Mgr. Romero, archbishop of San Salvador, were known public figures who were actively seeking a non violent resolution of the crisis, but many more were innocent peasants who were merely suspected of helping the guerrillas. If a similar percentage of the American population were to die in a civil war, the number of victims would be over one million.

A second outcome of the crisis is the problem of refugees. It has been estimated that some three million people have been driven out of their homes and villages as a direct consequence of the violence, including 1,2 million Salvadoreans and 1,1 million Guatemalans. That is 15% of the entire population of the region, three million persons living an uncertain existence, usually in refugee camps or as illegal immigrants in the United States or elsewhere. Finally, there has been a dramatic increase in poverty and economic insecurity throughout the region in recent years, and part of this increase is due to the crisis and the violence associated with it. It has been estimated that per capita income fell by 30% in Central America between 1978 and 1985. A study by the UN Economic Commission for Latin America showed that in 1980, two thirds of the population of the region lived in a state of poverty, and some 40% in extreme poverty. Moreover things have become worse since that study was made as a result of the widespread political violence. Large numbers of people now have insufficient resources to feed themselves and the struggle for survival is becoming harsher.

There is thus a clear humanitarian dimension to this crisis. The fighting must stop and everything must be done to ensure that the

violence comes to an end. Because without peace, there can be no economic reconstruction, and without a systematic war on poverty, there can be no genuine democratization over the long term.

I now want to try to explain the major historical and geopolitical factors which are at the origins of the Central American crisis, because only if we understand the deep historical roots of the crisis will we be in a position to deal with it effectively, once and for all. So what can history tell us about this? What can we learn from it about the reasons for the appalling miseries being visited upon the peoples of Central America, in the form of extreme poverty and deep economic inequalities, and also in the form of highly repressive regimes that have, for the past century and a half, ruthlessly stamped out most forms of political opposition.

There is a key to understanding the origins of this repressive social order. We have to go back four centuries, to the time when Central America was conquered by Spain and integrated into its imperial economy. The Spanish colonial model was based on resource exploitation, for the benefit of the Imperial power, rather than on farmer settlement. The social structure which emerged from this type of colonial rule was essentially a bi-polar highly inegalitarian one, dominated by large landowners - the so called rural oligarchy - and supported at the base by a large mass of impoverished peasants subjected to various kinds of systems of forced labour.

When the Spanish American colonies, including those of the Central American isthmus, became independent during the 1820's, the link with the colonial power was cut but the archaic, landowner-dominated social structure survived, and the oligarchy continued to dominate the economic and political systems.

However the key transformation to which we can trace the repressive social order which is still visible today, took place in the second half of the 19th century. This was a time which came to be known as the liberal modernization period, and it was characterized by a rapid intensification of commercial capitalist agriculture for export to the United States and European markets. Central America became an im-

portant supplier of coffee, later bananas and other commodities, to many parts of the world. As a result, the ownership of land became more profitable than ever, and there followed a rapid concentration of land in the hands of the most powerful families, usually at the expense of the largely Indian peasantry. This was the origins of what came to be known as the agro-export model, an economic system based on commodity exports relying on cheap indigenous labour, consumer goods imports for the benefit of the ruling class and the emerging middle sectors, and a State dominated by landed interests. While the power of that oligarchy has been diluted in the last few decades, it still plays a crucial political role and retains something like a veto power over major policy areas, such as agrarian reform, which directly affect their interests. Thus, it is during this period of liberal modernization that we can trace the crystallization of a tightly-knit agrarian ruling class, fiercely determined to block any reform that might threaten its political power and its economic privileges.

How did this agro-exporting oligarchy behave as custodians of the State during the hundred or so years since the liberal modernization period? This ruling class had two key objectives: maintaining order through the development and modernization of their armies and national police forces, and, secondly, ensuring a steady supply of cheap labour for their haciendas and plantations. It would be interesting to be able to develop this theme at greater length, but suffice it to say that this agro-export oligarchy remained at the centre of the political process in Central America until the present day, except of course for Nicaragua where it has been stripped of its political power, and for Costa Rica where political power is more broadly diffused.

The link between the survival of that oligarchy and the present crisis is that as a key political actor, it was able over several decades, to veto essential social and economic reforms which newly emerging social actors were demanding. In a more open political system, as workers, peasants, parts of the middle sectors and the professional groups become politically organized, the ruling class must share power with these new groups; at some point, needed reforms in agriculture,

industry and other areas begin to take place, public policy becomes somewhat more redistributive and, more generally, State policies come to reflect the broader range of demands issuing from a more complex society. Guatemala was moving in that direction during the decade following World War II when a broad range of reforms were carried out by a regime that had succeeded in - at least temporarily - breaking the oligarchy's monopoly of power. But the experiment was ended in 1954 by a coup d'etat supported - some say indeed initiated - by Washington, partly under the pressure of United States agromultinational firms who feared agrarian reform.

The events of the 1950s in Guatemala, which interrupted a promising social and economic experiment, are a manifestation of a trend that lies at the heart of Central American politics: in spite of the fact that many new social sectors have emerged in political life, especially since the 1930s, demanding a more open, more broadly based political system, the oligarchy has clung to power in a desperate bid to retain its privileges and way of life. By the 1970s, the only way in which it could continue to rule, in the face of mounting internal opposition, was by the systematic application of State terrorism, often supported by successive US governments. To summarize the tragedy of Central America, it is that the dominant class which is at the centre of the political process, artificially sustained in power by support coming from outside, is an archaic social class, one that has outlived its 'natural' life span and should have been edged aside several decades ago as the social structure became more complex and heterogeneous. The implications of this, is that little progress can be made in Central America unless that social class, which still stands behind governments that have adopted democratic facades, is pushed aside.

I said at the beginning that there were both historical and geopolitical factors which help to explain the Central American crisis. The historical factors which I have just outlined explain the formation of a tightly knit oligarchy. The geopolitical factors help us understand the reasons why this oligarchy was able to cling to power, in the face of mounting internal opposition for so long. Briefly stated, the oligarchies have, since the turn of the century, been supported economically and militarily by a rising imperial power which began to

extend its economic and military influence in the late 19th century. This was, of course, the United States, and the first frontier to which they turned as an object of economic and political domination was the Greater Caribbean Basin, including the nations of Central America.

United States involvement in the region can be roughly divided into three phases. The first, which corresponds approximately to the years up to the Depression, was a very aggressive phase during which US direct investments as well as financial capital rose very rapidly throughout the region. This was accompanied by frequent military invasions and most of the countries of the region received, at one time or another, the unwelcome and sometimes prolonged visit of the US military whenever Washington perceived any sign of threat to American loans and investments. A direct participant in these expeditions, Colonel Smedley Butler, recounted in a rare moment of candour:

"... I was a ratcheteer for capitalism ... I helped make Mexico safe for American oil interests in 1914. I helped make Haiti and Cuba a decent place of the National City Bank to collect revenues in ... I helped purify Nicaragua for the international banking house of Brown Brothers in 1909-1912. I brought light to the Dominican Republic for American sugar interests in 1916. I helped make Honduras 'right' for American fruit companies in 1903." (from Jenny Pearce, Under the Eagle, p. 20).

The second phase, extending essentially from the 1930s to the end of World War II was characterized, at times, by a form of indirect rule whereby local dictators supported by Washington - indeed installed into power by the US in the case of Somoza in Nicaragua - maintained a precarious stability through State terrorism while looking after US imperial interests in the region. After the war, as the global system came to take on the features that we know today - with international politics revolving around the two super powers and the logic of the Cold War - the Central American ruling classes and Washington pursued the common objective of crushing reformist groups and movements suspected of being involved in 'Communist subversion'. In practice, this meant stifling all forms of progressive opposition on the grounds that they were vehicles of Soviet interests in the region, a threat which loomed a great deal larger in the imaginations of the

American foreign policy establishment than in the realities of Central American reformist politics. In this way, the road of peaceful reformism through a gradual opening of the political system, through the emergence of a politics of accomodation rather than of repression, was well and truly blocked. Many Central American reformist politicians lost faith in the peaceful road to reform and opted for the revolutionary road, the only one available to them.

To summarize, then, the present crisis in Central America - the armed uprisings in El Salvador and Guatemala and the sequels to the Nicaraguan revolution of 1979 - can best be explained in terms of two mutually supporting factors: first, the survival of an archaic oligarchy which still retains sufficient power to block essential reforms, and the distorted perception of US policy makers which, now as well as in the past decades, persist in treating radical reformism of an essentially nationalist character as a Soviet inspired conspiracy threatening US security. These are the major obstacles to change in Central America and they will have to be removed if these small, impoverished, dependent nations are to find their way in the coming decade.

dr. J.A. Carrière

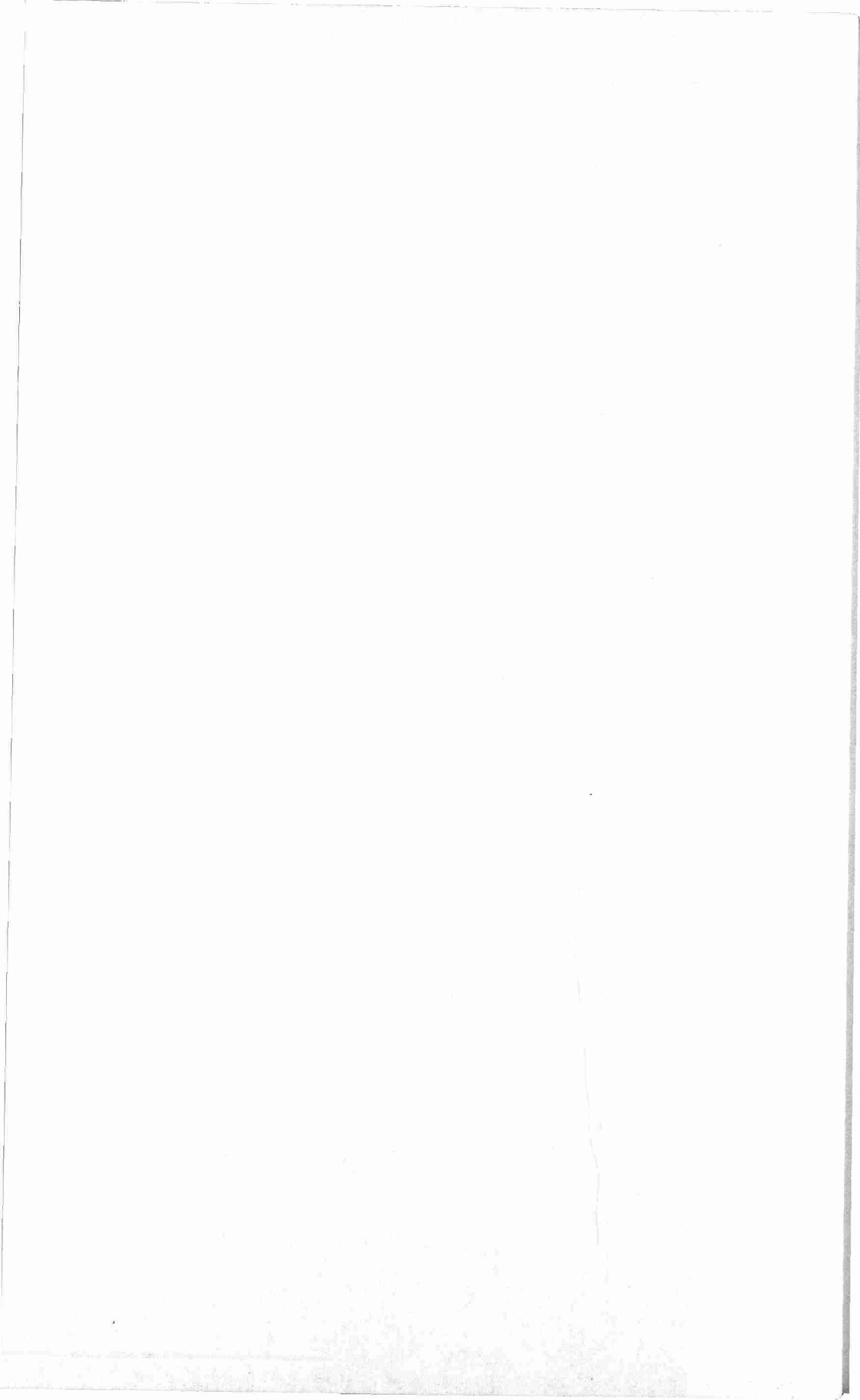
Peace in Central America?

prof.dr. E.W.K. FitzGerald

De lezing van professor FitzGerald is, in tegenstelling tot de andere bijdragen in deze bundel, niet bewerkt voor deze publikatie. Zijn lezing is door ons op band opgenomen en vervolgens op papier gezet. Professor FitzGerald heeft geen tijd gehad om deze tekst vervolgens te bewerken. Hij heeft zijn toestemming gegeven om deze versie in de bundel op te nemen - hij vindt het een goede weergave van zijn lezing - maar hij verontschuldigt zich ervoor dat het af en toe wat moeilijk leest.

Wij willen hierbij graag aantekenen dat wij hiervoor begrip hebben en ook voor het feit dat hij geen mogelijkheden gevonden heeft voor een bewerking. Aangezien het om een bijzonder inspirerende avond in het programma gaat, zijn wij blij toch over een verslag te beschikken.

De Redactie.

PEACE IN CENTRAL AMERICA?

I want to talk about the current situation in Central America leading up to the present negotiations which are about to begin in Hamburg between the ministers of Foreign Relations of Central America and the ministers of Foreign Relations in Europe and which precede a major initiative from the European community, a mini-Marshallplan, if you like, for Central America and which will culminate at the end of April with an appeal by Perez de Cuellar, the Secretary General of the United Nations in New York, for a massive international effort for the reconstruction of Central America. So this is a moment, if you like, when this scene is reaching a head and it provides a material support for the Esquipulas peace process.

What I shall argue this evening is that if the peace process is seen just as a political phenomenon, then it won't work; it's very fragile. Only if it's seen as a social and economic process of change is it possible to have peace in Central America. In other words peace is not a political phenomenon, it's a social and economic phenomenon.

I want to go back into a small piece of history. I think it's worth remembering that, in fact, in the 1960's and 1970's Central America was a very successful economy. By successful I mean what a banker or an economist or somebody from the Ministry of Finance would call successful. These economies were growing very rapidly, indeed, they had enormous agricultural exports. In fact, over the period between 1950 and 1970 the exports of Central America, increased 16 times, far more than in any other area in the world. And these were countries where it appeared at least, the shops were full, it appeared people could go to Miami on holidays, people had Cadillacs and Rolls Royces and so on. The problem was, of course, that this wealth in Central America wasn't shared out. It was based on the increasing poverty of the population. And in fact, the production of coffee, and cotton and sugar in Central America was based on having very poor temporary laborers, what we call in Central America 'semiproletarios', that is half-workers; who spend half the year with their family on a tiny, miserable plot of land and half the year working in the plantations.

And it's from these sorts of contradictions if you like, between apparent wealth on the one hand and increasing misery on the other that the problem really arose. So in 1979 in fact, Central America had a very small debt, unlike the rest of Latin America. And it apparently, had extreme prosperity. Well, as we know, Central America broke down politically, due to enormous social strains within Central America, in El Salvador, in Nicaragua, Guatemala and so on.

I think it's important to remember this because it's impossible to reconstruct the old Central America. It's not just a question of peace, and then reconstructing the old system because then the causes of war will break out all over again. It's necessary to reconstruct something quite different. Since 1979 the whole area has collapsed economically. It's not just Nicaragua which is in difficulties; every single country in the region is in extreme difficulties. The income in Costa Rica has been declining, the Honduran economy is in collapse and is only supported by United States aid. El Salvador again: massive millions and billions of dollars are leaving the country every day to go to Miami and Panama. In the region as a whole, income per head has descended to the level it was in the 1950's. In other words, they are back where they were 30 years ago, with extreme levels of poverty and deprivation. We must always remember that perhaps as many as a million people are also displaced as refugees in different parts of the region. The roads are falling apart, the housing stock has declined, agriculture is in a bad way, agricultural diseases like coffeerust, and foot and mouth disease in cattle are all moving across the whole region.

The political situation is also extremely fragile, although there is some advance in peace. As you know, the government of Panama is at the point of collapsing, there is possibly about to be another military coup d'état in Honduras. The peace talks in El Salvador are not being able to progress and so on. Even though there is some sign of regional peace, and even later this year there will be elections for the regional parlement, there is very little sign of internal domestic stability in the five economies.

Now why should this be? I think that one of the major problems is the nature of American involvement in the region and particularly the pressure that the United States is putting on the 5 governments. And it's not only the pressure that it puts on the 5 governments to obey its policies. For example in Costa Rica the government is offered 500 million dollars a year in cash in order to follow the policies of the International Monetary Fund. In El Salvador the entire economy is maintained at the rate of nearly a billion dollars a year by United States military and civilian aid and the same is true in Honduras. This reached an extreme where three years ago the Honduran President suggested that Honduras might become an associated state of United States of America, as is Puerto Rico (actually became part of the United States military). It reached the point last year when president Duarte went to Washington, he actually knelt and kissed the American flag in public. It has reached a terrifying extreme in the region. And as you know, the events in Panama were being governed by the United States, openly trying to change the army demand and to change the government. So it would appear that not only it has to have a new model in terms of social and economic change but also a new model in terms of sovereignty, that is reestablishing the right of the individual countries to exist as sovereign countries.

Now the central question in these difficulties and in Central America drama is, what is going on in Nicaragua at the moment? All eyes are fastened on Nicaragua and I think it's important to look at them for two reasons.

The first reason is because of the conflict between the United States and Nicaragua. The second reason is because people are looking at Nicaragua to see if it gives a good example or a bad example for what the future might hold in Central America.

That is, all Central Americans look at Nicaragua's experiment and criticize it and support it but they are basically concerned: "Does it provide a model for us?" Because they must find a different model from the model they've got already. You must remember that the Central Americans are highly critical of the Sandinistas. There are many things they don't like. Just to give you one example.

As you know, there were major problems some years ago with the Mosquitos, the Indians who live on the Atlantic Coast of Nicaragua.

As you know, the Sandinista army went into the region to militarize the borderzone, the river, and in consequence they shifted large parts of the Mosquito population, and who didn't like it.

Now, the interesting thing is, who were the major critics of Nicaragua? What we saw in the newspapers over here, president Reagan criticizing the Nicaraguans by saying that they were being nasty. But it is interesting that the people who came to Nicaragua to complain, were two groups of very interesting people. The first group were the Indians from Guatemala. They said "How can you, who want to construct a new society, deport our brothers who are here in Central America?" In other words, it was the Guatemalan Revolutionary Movement (the guerillas themselves were Indians) who came to criticize the Indian policy of Nicaragua. The second group who came to criticize is even more interesting: they were the native Indians from the United States. They sent down delegations of Sioux, Black Feet, Chian; all the native groups you see on television, on the late night movie, when John Wayne goes out to defend Western civilization. All these groups came down in their full regalia to put their criticisms to the Nicaraguan government for not having fulfilled the policy towards ethnic minorities that should be fulfilled, and that policy was changed. So what I'm getting at is that Nicaragua presents the people in Central America and the rest of Latin America, with an of example what can be done and also an example of the mistakes that can be made.

Now, the present situation in Nicaragua itself is the (largly) result of a policy of the United States called 'low intensity war', which they're applying in the region. The idea of the 'low intensity war' has two basic points.

It's a policy carried out by the Pentagon since Vietnam, and the idea is to put pressure on foreign governments, without involving United States troops, because it's a major problem to mobilize United States troops outside the United States itself. Particularly since the United States now has a volunteer army, they don't have conscription or a draft. And in consequence they rely on sending volunteer troops who may not be willing to fight, particularly since a very large number of the troops now in the United States army are either Blissblacks or Hispanics (people of Costa Rica, Mexico and so on). And there is extreme reluctance to actually fight in Central America.

The second idea is that by putting economic pressure on the government, you can force the population against it. So it's a combination of a reluctance of the United States armed troops and the theory that with economic pressure you can undermine Nicaragua.

The war damage to Nicaragua as you probably know, has been enormous. One half of all the exports every year lost. The largest part of the coffee harvest is lost, people can't go fishing because there are mines in the waters, the mining towns were destroyed. Only last December the main mining center Bonanza was invaded. The invasion was so near that the contra had already entered Bonanza, the town, and the aircraft of the contra were going round in circles waiting to land. The American journalists had already been notified in Honduras, in Tegucigalpa that they should be ready to come down. In fact, it was saved by 2 women, two anti-aircraft soldiers, the only thing that saved Bonanza that one night - one anti-aircraft gun.

The trade embargo, which was declared illegal here in The Hague means the hospitals don't get enough foreign exchange, the power stations can't work because there are no spare parts etc. At the moment Nicaragua has an installed capacity of 300 mW of which 150 mW at this moment are not operating because of the lack of spare parts. And one half of the budget has to be dedicated to defense.

All this was condemned and prohibited by the International Court of Justice in The Hague 18 months ago. But it still hasn't stopped the United States from going on. This has also led to serious food-shortages in urban areas which, as you know, are causing considerable discontent. Energy is cut for 3 hours a day in Managua, the electricity and water supplies are cut off 2 days a week. At the same time there has been an extremely high rate of inflation and the population can do very little but just hold on. The interesting thing is not only to denounce this destruction, but to ask what the Nicaraguans are doing about it.

Now one thing they have done is to change totally their model of agrarian reform. After the revolution (1979) the government took over about $\frac{1}{4}$ of all the land in the country. In fact there was more land on the governmentfarms in Nicaragua, than there were in most communist countries. They have changed this land reform, from 1958, and half of the state lands have been distributed to ordinary peasants, small

farmers, to form cooperatives. They also changed their view of the Atlantic Coast and have given considerable autonomy to the Mosquitos. They now have their own constitution, their own legal framework and will be holding their own elections before the end of the year. They also changed their view of markets and planning. They believe now that instead of relying entirely on administrative planning on the communist model they will be better off trying to combine markets for small producers with tighter control through the banking system of the large producers and not trying to construct a complete planned system. So one of the reactions to the war is interesting, it has not been to have a more Stalinist state, a more centrally controlled system, but in fact to decentralize the economy and make it more reliant on small farmers, on cooperatives and so on. As you know, in areas such as freedom of speech, serious mistakes have been made. It is important to see that in the economy there has in fact been a process of decentralization. And this is being watched with extreme interest throughout Central America. However, there are two aspects of the political spectrum, which do give cause for concern. The first one is the extreme generational strain in Central America and in Nicaragua especially. There is an extreme, or sharp conflict, between people who are over 25 years old and people who are less than 25 years old. The pressure for peace, for negotiations, for coming to terms with the contra and so on is almost exclusive to people over 25, the older generation. The young generation, who often want to go on fighting, want to go on pressing, want to go for change. You get an extreme generational dislocation throughout Central America. It is not clear how this can actually be resolved. The second major problem, which people see politically, and particularly in Nicaragua, is the position of the Soviet Union, and especially the relation to Central America and the East-West negotiations. I think it has now become clear, especially with the rise of Gorbatsjov to power in the USSR itself, that the USSR is not prepared to turn Nicaragua or Central America in another Cuba. They are prepared to give military support and limited economic support, but they are not prepared to make Nicaragua or Central America a satellite of the Soviet Union. Now this is probably a very good thing politically, but it means that Nicaragua in particular has great shortages of outside support. It also means that in the future in the peace process, if US support declines, if SU

support declines for Nicaragua, and US support declines for the other four countries, then they all are going to enter into even more severe economic collapse. Thus the economic future of the region is extremely bad, because as the political pressure is reduced, we will have the same social pressures and we will have a lack of foreign economic aid. We must remember that the various great powers are pouring about 3000 million dollars into Central America every year. In other words they are putting about 10 million dollars a day. Supposing the peace process works, everybody will stop giving aid to Central America for political reasons and the economic situation will get a lot worse. This is where the position of Europe becomes absolutely central. Because Europe is in a position to give economic support to Central America, and pull it up from the very difficult situation it is in at the moment. Now the European position on Central America, particularly that of the Common Market, has been very progressive. The first step what's called the meeting of San José in 1984 involved all the foreign ministers of Europa going to San José in Costa Rica. For the first time in history they were meeting outside Europe. And they also were meeting - if you like - in America's backyard. What they were saying was whatever the American Administration might think, they would prefer to support Central America. It also meant that we were getting support for Central America that wasn't just in the East-West context, it was more neutral. A second major change also has been that for the first time we were beginning to get a development of South-South aid. Traditionally aid was from North to South and people always talked about the need for more collaboration between the Southern countries. Now in the case of Central America we are getting that support. We must remember that until 3 years ago, Venezuela and Mexico supplied cheap oil and credit, petroleum, to the other Central American countries, in other words, they were prepared to support them. At the moment in Central America you get aid from Argentina and Brazil and countries as far away as China and Australia and in the case of Nicaragua from countries, as strange as Iran. I am not quite sure why they do support them. Somebody told me, I don't know it's time that the Ayatollah was very impressed because there are three Catholic priests in the government, which means it's a government of Ayatollahs itself. And also that one of them looks like him with a beard. But

anyway the Iranians send a tanker of oil to Nicaragua as a sort of Christmas present. It's not like a Christmas present, probably a Ramadan present or something like that.

But what I'm trying to say is we will begin to get around Central America a change in the pattern of aid in the pattern of North-South relations. The sort of thing the Brandt commission used to talk about, and the people used to say: Yes, it's very nice in theory but nothing happens in practice. Here we've got European intervention in the Third World which is actually helping to separate the parties, and also at the same time Third World interest. I've just been talking to a colleague of mine who has just come over here from Nicaragua who is in charge of all the computers in Nicaragua. And he has managed to do two things which might seem very strange to you. He has problems with his micro-computers and his large mainframe machine. For the micro-computers they have managed to get aid from United States, but not from the United State government, but from a very large number of young computer experts, who live in California, along the Western Seaboard and they travel down regularly to Nicaragua to maintain all the micro-computers and they bring in their luggage all their spare parts. They have now last year started to produce the first Nigaraguan computer. Because you know to produce computers you just assemble them, it is nothing very sophisticated. It is called the compact. It has a nice compact written in read and black.

When you set in on it signs up and the first thing flashes up saying copying 'IBM cooperation or something like flashes up something as 'viva sandino'.

The second one we are talking about is even more interesting in a way, which is the maintainance of the mainframe computers, large computers, is their interest from India. The Indian government programme is willing to help maintain the large mainframe computers, for the very simple reason that the Indian government, the Indian industry in computers, has become very interested in software, because of the great Indian mathematical tradition. They are interested in expanding their services of maintainance in software throughout Central America, throughout the Third World. So you get from a semi-industrialized country like India an interest in supporting someone like Nicaragua which is the other way across the globe. There is a capacity for South-South aid to work. Just as there is an

enormous capacity for non-governmental aid here in Holland. We have an enormous tradition of non-governmental organisations, also the work of the municipalities working directly from municipality to municipality which gives a whole new dimension to aid and new possibilities for Central America. As I said, there is in Hamburg at the end of this month, the meeting of the Chancellors, and then that moves on up to the Perez de Cuellar initiative on the 30th of April.

What I think people find very hard to understand in Central America, is why the US take the attitude that it does. This is one of the greatest mysteries. Because it is not just Reagan and Reagan's particular feelings, it is clearly administration policy. We might discuss later just why it is that they have this position. One possible position is that the US has a legitimate security interest in the region. That is to say the US is a great power, it has the small countries to the south of it and it has a security interest. But what is that security interest? What possible interest could they have? Well, two interests, one of them clearly is that the SU does not have enormous missile stations on the land. It seems to me that if you want to avoid that what you do is to speak to Gorbatshev and you say to him, you negotiate directly with him, you say: if you do not put missiles there then I will not put them in Turkey or if you do not put them there, I'll be nice to you about Afghanistan or whatever or I'll supply you with micro-chips, or whatever Gorbatshev wants. But it is so clearly a question of superpower negotiations, it is not a question of the Nicaraguans' choice about whether they have nuclear missiles the one way or the other.

The second area of security seems to me anyway that the main security of the US would be having a stable Central America, socially stable and economically stable. So how can we make Central America more stable. How can we help them create their own economies, their own social security system, their own elimination of poverty and so on. And now it seems that the Nicaraguan example is useful for the rest of Central America. The experience with land reform, shifting from state enterprises to small farms, the experience with popular mobilization and health campaigns where as you know in Nicaragua the inoculation campaigns are carried out not by large brigades of doctors and nurses, but by ordinary housewives and schoolteachers

and so on. Experience in self-help housing and building their own house and so on. It seems in that sense that in fact there is a possibility constructing an alternative society in Central America.

That is what is more worrying, because the US government seems to feel that this is a bad example, that this is a bad thing that has to be stopped. I do think and I mean it, to the people like yourselves, who are concerned with these problems, I think if we can help to put pressure on our own legislators in Europe and to support this peace process economically, then we are actually doing a really major thing to help ordinary people in Central America. I remember once talking to some peasants, one evening up in a cooperative in the northern part of Nicaragua which had been shut up two days before and after we had been to the funeral of the children who have all been killed and we were talking around the table. One of the older peasants asked me where I came from. I said from Holland. He said where is that? I said, it is over there in Europe. Europe, where is that? What is it next to? In the sense that our farm is next to another farm. So I said desperately Belgica. Ah si, Belgas, they build a school in the valley. That really meant something, they really discovered that there were people out there, somewhere, who really cared about building a school So for him Holland meant something just because of it was next to Belgium.

What I am trying to say is really that I think we can all do something to help. It is not just speaking to a senator, or speaking to a politician. But also all these little projects that we all support help in Central America, in Guatemala, in Nicaragua and Costa Rica.

They may seem very small and that you've only collected hundred guilders for them. But they all do mean an awful lot to people out there in Central America. Not only because of the money, although the money is always helpful, it is the feeling that somebody cares. That is what really means most to these people.

prof.dr. E.W.K. FitzGerald

Questions:

If you consider the fact that a stable situation in Nicaragua would benefit the USA, then why is the democratization process in Nicaragua so threatening to the USA?

I find this difficult to understand myself. I think the reason is that the poor peoples of the world have always been told, rather like the Catholic Church used to tell us, when we were children, that the riches were for the future, that you had to work hard now and that it was only through equality and a sort of more hierarchical society, that you would eventually cleave?? economic growth and prosperity. It is that image we often have: that you must first have growth and then you can have redistribution. One often hears it from minister of France as well: that we can't afford to have centers like this. We must have growth and then distribution. Now, in a sense what Nicaragua is trying to do, not always very successfully, but if you democratize the economy, then people can have their own control, their own distribution. I mean that women will control the process of family reproduction etc. It's in the same way, I think, to give the result that why a lot of people find women threatening as well. It's because in some sense it means that they have established social hierarchy, you lose control of them. And I think that in the case of Nicaragua, if - and that is a big if - if Nicaragua could construct a society that was economically prosperous, not fantastic but reasonably economically prosperous, which did have a reasonable degree of emancipation of ordinary people, of women, and which wasn't just also another satellite, another Cuba, then in a sense it would be an example to a lot of other poor countries all around the world, because they could say it was possible. What the USA says is that you have got to choose. You either have our system or you have communism, but you can't have anything else. Now, you can have our system, which has some inequalities and some difficulties, but at least you get a Mac Donalds and a Cadillac and a reasonable degree of press freedom and unemployment or you can have the other system, where yes, you have guaranteed employment, yes, you get a guaranteed food ration, yes, you get guaranteed schooling and so on, In Cuba or the USSR, but you have to sacrifice freedom of speech or elections.

So what they are saying is, if you can construct a society where there is an alternative society, where you do have, as I said, emancipation of ordinary people, satisfaction of basic needs, and you don't have a dictatorship, then I think in a sense it is a very dangerous prospect to the established order.

Do you think that the best interest the USA have in Central America in the present situation, is bigger than the interest they would have in a stable society in Central America?

Possibly yes, but I think that is one of the contradictions of wielding imperial power, I mean you know that they want stability but also the system they have themselves causes the instability, Yes, that does happen. But I think that when we talk - when one talks about the Americans, I try to talk about the US Administration, which are two different things. If you talk to ordinary American people, they give you quite a different story. If even you talk to American politicians, I mean the Democratic program, the people working on the Central American aspects of the Democratic party's program, they made a lot of progress.

**Vallen en opstaan.
Sandinistische invloeden op de machtsverhoudingen
tussen de sexen in Nicaragua**

mevr.drs. M. Zwinkels

OAS Roque Dalton

De President van mijn land
heet momenteel Kolonel Fidel Sánchez
Hernández.

Maar Generaal Somoza, President van Nicaragua,
is ook President van mijn land.

En Generaal Stroessner, President van Paraguay,
is ook een beetje President van mijn land, zij het wat
minder

dan de President van Honduras,
Generaal López Arellano dus, maar weer meer dan de
[President
van Haïti,

Monsieur Duvalier.

En de President van de Verenigde Staten is meer
President van mijn land

dan de President van mijn land,
die, zoals ik al zei, momenteel
Kolonel Fidel Sánchez Hernández heet.

Uit: De doden worden met de dag opstandiger.

VALLEN EN OPSTAAN.

SANDINISTISCHE INVLOEDEN OP DE MACHTSVERHOUDINGEN TUSSEN DE SEXEN IN NICARAGUA.

In het dorp waar ik in Nicaragua woonde toen in onderzoek deed naar plattelandsvrouwen, leerde ik een jonge vrouw kennen - een meisje eigenlijk nog - die in verwachting was van haar derde kind. Ze woonde nog bij haar ouders. De vader van alle drie haar kinderen was dezelfde man, met hem had ze nooit samengewoond. Ze had hem leren kennen tijdens de koffiepluk, toen ze beiden een paar weken op hetzelfde landbouwbedrijf verbleven. Toen was ze voor de eerste keer zwanger geworden. Hij wilde niet met haar trouwen of samenwonen en na de oogst is ze weer bij haar ouders gaan wonen tot enkele maanden na de geboorte van haar kind. Bij die gelegenheid is ze de vader van het kind in een ander deel van het land gaan opzoeken, om hem zijn kind te laten zien en hem op die manier over te halen het kind te erkennen en een bijdrage te leveren aan de kosten van levensonderhoud voor het kind en misschien zelfs wel om alsnog te gaan samenwonen. Dat is een tamelijk gebruikelijke manier van doen als een alleenstaande moeder de vader van het kind op zijn verantwoordelijkheden wil aanspreken. Deze jonge vrouw had weinig succes, want haar minnaar wilde géén bijdrage leveren aan het levensonderhoud van het kind. Bovendien was ze wéér zwanger toen ze terug kwam. Na de geboorte van haar tweede kind is ze nog een keer naar haar vroegere minnaar teruggegaan en wéér kwam ze zwanger terug. Voor de twee kinderen die ze al heeft, betaalt hij nog steeds niet.

Het verhaal van deze vrouw mag bizar klinken, de gang van zaken en de uitkomst zijn exemplarisch voor de machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen in Nicaragua. Zij is al in het nadeel omdat ze voor de verzorging en de kosten van het kind op moet draaien als ze hem niet kan overtuigen. Ze probeert toegang tot haar lichaam in te zetten om hem onder druk te zetten en verliest. Haar machtsmiddel heeft niet het gewenste effect, maar keert zich zelfs twee keer tegen haar. In de hier besproken situatie zijn het vooral de beelden van de verwevenheid van sex en geld en van het recht van mannen op de seksualiteit van vrouwen als zij aanspraak maken op zijn geld, die maken dat de machtsverhouding in haar nadeel uitvalt.

De machtsverhoudingen worden niet alleen bepaald door de posities die mannen en vrouwen innemen, maar ook door de beelden en regels die iets zeggen over wat mannen en vrouwen zijn, mogen en kunnen en waar ze recht op hebben. Over de sexeregels in Nicaragua heb ik geschreven in de bundel die ter voorbereiding van deze cyclus is uitgegeven. In dit stuk wil ik ingaan op de gevolgen van de sandinistische revolutie voor de machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen. De jonge vrouw uit mijn verhaal zocht steun bij de plaatselijke vertegenwoordigster van de sandinistische vrouwenorganisatie AMNLAE, zowel voor haar financiële problemen, als voor morele steun. Haar financiële problemen kon de AMNLAE-vertegenwoordigster niet oplossen, maar ook van de morele steun kwam weinig terecht. De AMNLAE-vertegenwoordigster kon aan mij, haarfijn uitleggen dat de handelswijze van het meisje haar enige kans was om hem met geld over de brug te laten komen. Ze kon in ieder geval geen geld verwachten als ze sex weigerde.

Ze vond echter ook dat de problemen van het meisje haar eigen schuld waren en dat ze niet zo stom had moeten zijn. Dat vertelde ze haar ook. Het bestaan en de macht van regels die mannelijk en vrouwelijk gedrag voorschrijven worden enerzijds erkend en tegelijkertijd worden problemen die daaruit voortvloeien tot individueel laakbaar handelen gereduceerd. Nu gaat het in dit voorbeeld om een toevallige individuele AMNLAE-vertegenwoordigster en haar opvattingen en daar gaat het hier natuurlijk niet om.

In dit stuk komen de visie(s) op mannen, vrouwen en macht in het sandinisme en de initiatieven die er in dit kader genomen zijn aan de orde. Welke machtseffecten worden er toegekend aan vrouw-zijn/man-zijn en hoe heeft men daarin ingegrepen? Ik zal eerst ingaan op de prioriteit die aan de problematiek van ongelijke machtsverhoudingen tussen de sexen wordt toegekend in het kader van de sandinistische doelstellingen. Vervolgens behandel ik de analyses van ongelijke sexenverhoudingen, zoals die in sandinistische kringen gehanteerd worden en de effecten van het beleid dat ze in dat kader gevoerd hebben. Als laatste komen beelden van vrouwelijkheid die door het sandinisme in omloop worden gebracht aan de orde. Maatregelen en initiatieven die niet expliciet beogen de situatie van vrouwen te veranderen, blijven hier grotendeels buiten het gezichtsveld.

Prioriteiten.

Er moet voor vrouwen iets veranderen, maar ingebed in en als onderdeel van de revolutie. Deze visie op de situatie van vrouwen draagt het sandinisme. Dit wordt tot uitdrukking gebracht in de leus dat de toekomst van het land niet zonder vrouwen kan. Enerzijds wordt hier mee uitgedrukt dat vrouwen serieus worden genomen. Anderzijds ligt voortdurend het gevaar op de loer dat vrouwenbelangen ondergeschikt worden gemaakt aan de andere belangen, omdat aangenomen wordt dat de belangen van vrouwen samenvallen met het algemene belang.

Gedurende de hele geschiedenis van de organisatie van vrouwen door het FSLN speelt het zoeken naar een evenwicht tussen het inschakelen van vrouwen terwille van iets anders en groters, het land, het volk, de revolutie, en het organiseren van vrouwen omwille van hun eigen belangen een rol. En altijd hebben verschillende visies op de verhouding tussen beide naast elkaar bestaan. Dat is ook nu nog het geval. In de periode voor de revolutie namen vrouwen massaal de FSLN-prioriteiten over en legden zij hun prioriteit bij het verdrijven van het Somoza-regiem. In de periode na 1979 hebben vrouwen in toenemende mate zelf de gevolgen van de ongelijke sexenverhoudingen als problemen die nú aandacht verdienen aan de orde gesteld.

Zoals bekend organiseerden de sandinisten zich in de jaren zestig in een politieke organisatie met als hoofddoelstelling de dicatator Somoza te verdrijven en een democratisch bewind te vestigen dat in overeenstemming met de wensen en belangen van het Nicaraguaanse volk zou opereren. Zowel de politieke als de economische structuur van het land zou veranderd moeten worden. In haar constituerend manifest uit 1969 erkent het sandinistisch front (FSLN) daarnaast dat de situatie van vrouwen moet veranderen. Deze doelstellingen worden in elkaars verlengde geplaatst: eerst moet Somoza verdreven worden en daarna kan de situatie van vrouwen verbeterd worden. In de jaren zestig en zeventig, in de tijd van Somoza bestonden er op kleine schaal feministische groeperingen in Nicaragua, die geen andere politieke doelstellingen hadden, dan de machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen te veranderen. In sandinistische kringen werden deze clubs als puur elitair en reactionair beschouwd.

In de jaren tot 1977 is er wel sprake van individuele deelname van

vrouwen aan het FSLN, maar pogingen om vrouwen op grote schaal te organiseren lopen op niets uit.

In 1977 wordt vanuit het FSLN een brede vrouwenorganisatie op poten gezet: AMPRONAC (Asociación de Mujeres ante la Problemática Nacional - Vereniging van vrouwen met betrekking tot de nationale problematiek). De doelstelling van AMPRONAC was het Somoza-bewind aan te klagen, op basis van de gevolgen die vrouwen ervan ondervonden. Een door AMPRONAC in 1978 gepubliceerd document formuleert dat zo:

"Door de sociaal-ekonomische situatie in ons land is de vrouw noodgedwongen de belangrijkste en in veel gevallen zelfs de enige ekonomische steun van onze gezinnen. Voor een loon dat nauwelijks genoeg is om te overleven, moeten wij 8 à 12 uur werken (zonder dat ons extra-uren worden uitbetaald) in de fabrieken, zware taken op ons nemen in de landbouwproduktie, zoals het plukken van koffie en katoen of het hakken van suikerriet, zonder dat ook maar de minste sociale verplichtingen worden nagekomen. (...) Door de bestaande situatie wordt de vrouw het zwaarst getroffen: honderden boerinnen, studentes, arbeidsters en vrouwen in alle beroepen worden vervolgd, gevangen gezet en soms zelfs vermoord. (...) Het ligt voor de hand dat binnen de bestaande sociale en ekonomische kontekst, door de schending van de meest elementaire burgerrechten, wij, Nicaraguaanse vrouwen, als moeders, echtgenoten en zusters, de noodzaak voelen om zoveel leed, zoveel onrechtvaardigheid aan te klagen en bekend te maken." (1)

AMPRONAC organiseerde vrouwen op basis van hun vrouw-zijn, zonder direct de machtsverhoudingen tussen de sexen aan de orde te stellen. Wat dit betreft is AMPRONAC misschien het best te vergelijken met Nederlandse traditionele vrouwenorganisaties in het verleden. In de partij-organisatie, het FSLN, kwamen vrouwen terecht die zich niet als vrouw organiseerden. Dat waren vaak vrouwen, die zich onder invloed van opleiding en/of politieke activiteiten in meerdere of mindere mate verwijderd hadden van traditionele vrouwelijke posities en geïnspireerd waren door politieke analyses waarin klassenverhoudingen centraal staan. Voor hen zijn machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen vaak niet zo aan de orde van de dag; zij zijn de Rosa Luxemburgs' of de Marge Klompee's, de politiek actieve vrouwen die door omstandigheden individueel een plek kunnen veroveren in

mannenbolwerken. Net als deze historische vrouwen, worden de vrouwen in het FSLN soms keihard geconfronteerd met opvattingen die hen als vrouw uitsluiten, waardoor hun aandacht gericht wordt op de consequenties van de heersende man/vrouwverhoudingen. In de jaren zeventig ontstaat volgens commandante Monica Baltodano binnen het FSLN een discussie over de vraag of vrouwen mogen meevechten of dat ze alleen goed zijn om voor het eten te zorgen en 'om te neuken'.

(2) Maar de dames winnen deze discussie en een aantal van hen bereikt vooraanstaande militaire posities. Enkele van hen doen in die periode wel 'spoorpjes feministisch bewustzijn' op, zoals ze het zelf noemen. Zo zegt Ivonne Siu, die zich in het begin van de jaren zeventig bij het FSLN aansloot, en nu bij een vrouwenbureau werkt, over zichzelf:

"Pas laat, vlak voor de overwinning, ontdekte ik het belang van vrouwenorganisatie. Ik had daarvoor vaak een soort mannenrol gespeeld, omdat die rol in de maatschappij wordt gewaardeerd. Maar vooral door het leven van de vrouwen op het platteland en door het lezen van 'De tweede sekse' van Simone de Beauvoir zag ik wat de problematiek en de strijd van vrouwen inhouden." (3)

De prioriteit van AMPRONAC lag net als in het FSLN bij het verdrijven van de Somoza-clan. Deze prioriteit werd gedeeld door duizenden Nicaraguaanse vrouwen. AMPRONAC groeide in minder dan twee jaar uit tot een brede organisatie waarin 10.000 vrouwen actief waren.

Zowel AMPRONAC als het FSLN legden de nadruk op de miserabele omstandigheden van vrouwen als effect van het somocistische regiem. Zo is er tot de sandinistische overwinning in 1979 in de sandinistische gelederen wel sprake van een erkenning van het bestaan van 'het vrouwenvraagstuk', maar geen beleid dat beoogt daarin in te grijpen, omdat men gezamenlijk de prioriteit legt bij veranderingen van de totale situatie in het land.

Na de sandinistische overwinning in 1979 ontstaat er een nieuwe situatie. AMPRONAC wordt omgedoopt in AMNLAE (Asociación de Mujeres Nicaragüenses 'Luisa Amanda Espinoza', genoemd naar een omgekomen guerrillera). De tijd is aangebroken om waar te maken dat het sandinisme voor vrouwen vooruitgang betekent. AMNLAE vult dat in door vrouwen op te roepen actief mee te werken aan de opbouw van

het land. Gloria Carrion, een AMNLAE-leidster zegt het zo:

"Het is belangrijk eerst de levensomstandigheden van alle vrouwen te verbeteren, wat inhoudt dat de algemene economische en sociale situatie verbeterd moet worden." (4)

Dit wil zeggen dat AMNLAE, net als in de voorafgaande periode, prioriteit geeft aan 'het algemeen belang', met als achterliggende redenering dat als de algemene situatie verbetert, hopelijk ook de situatie van vrouwen zal verbeteren. Met andere woorden, er wordt gesteld dat de prioriteiten van vrouwen de prioriteiten van de revolutie zijn. In het kader hiervan beijvert AMNLAE zich ervoor dat vrouwen, voornamelijk als vrijwilligsters, meewerken in gezondheids-, alfabetisatie- en onderwijscampagnes. In deze campagnes vormen vrouwen de meerderheid van de werkers. Daarnaast stimuleert AMNLAE vrouwen actief te zijn in het buurtwerk. In deze periode van 'reconstructie' organiseert AMNLAE vrouwen voornamelijk als huisvrouwen. Voorop staat dat het land opgebouwd moet worden en dat vrouwen daarvan ook de vruchten zullen plukken, Zijdellings is er wel aandacht voor concrete problemen van vrouwen; vrouwen worden gesteund bij opzetten van coöperaties als bakkerijen, werkplaatsen, ateliers. Ook wordt een aantal wetten veranderd, op voorstel van o.a. AMNLAE. Zij rekent bestrijding van discriminatie tot haar taken. De wet op het minimumloon wordt veranderd: voortaan moeten mannen en vrouwen gelijke lonen verdienen, loon moet uitbetaald worden aan degene die gewerkt heeft en niet zoals in het verleden aan de echtgenoot of vader. Ook krijgen vrouwen recht op zwangerschapsverlof. De wet op het vaderlijk gezag verandert, voortaan is er een gezamenlijke verantwoordelijkheid van beide ouders.

Met name deze laatste wet roept in het hele land forse discussies op. Voor de eerste keer wordt er in het land openbaar en op grote schaal over mannen en vrouwen en macht gesproken. Dan blijkt overduidelijk en publiekelijk dat de situatie van vrouwen niet alleen bepaald wordt door de levensstandaard van de bevolking. Er bestaan machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen die niet te herleiden zijn tot: 'als er genoeg is voor iedereen, hoeft niemand meer tekort te komen'. Binnen AMNLAE ontstaat er enige twijfel aan de eigen politieke lijn, omdat het aantal politiek georganiseerde vrouwen terugloopt vergeleken met de periode voor de revolutie. Bovendien blijkt met name tijdens massabijeenkomsten met gewone vrouwen dat de dagelijkse ellen-

de die voortvloeit uit ongelijke sexenverhoudingen heel belangrijk wordt gevonden.

Maar onder invloed van de toenemende bedreiging die uitgaat van de contra's en onder druk van het FSLN oriënteert AMNLAE zich in de periode na 1982 opnieuw sterk op 'het algemene belang' en stelt zich als organisatie geheel in dienst van de strijd tegen de contra's. Er wordt van alles opzij gezet, zo wordt er ondermeer afgezien van het stellen van eisen rond kinderopvang, omdat er nu andere prioriteiten zijn. AMNLAE richt zich op het organiseren van vrouwen in reservebataljons en eist dienstplicht voor vrouwen. Een van de belangrijkste activiteiten wordt de organisatie van 'comité's van moeders van helden en martelaren'. Daarin worden moeders en andere (vrouwelijke) verwanten van militairen georganiseerd. Hierbij spreekt AMNLAE vrouwen met name aan als moeder. Het moederschap wordt wel op iets andere wijze ingevuld dan het traditionele moederschap. Er wordt gesproken over 'revolutionair moederschap'. Dit leidt soms echter ook tot in mijn ogen walgelijke uitspraken als 'gezegend is de schoot die een sandinistische strijder voortbracht'. AMNLAE richt zich in deze periode met name op vrouwen in traditionele vrouwelijke posities.

Maar langzamerhand verandert er in deze periode iets in AMNLAE. Men is steeds minder bereid vrouweneisen tot in de toekomst uit te stellen. De massabijeenkomsten met vrouwen in het kader van de nieuwe grondwet spelen daarbij een grote rol. Daarin worden door vrouwelijke deelnemers de persoonlijke verhoudingen tussen mannen en vrouwen aan de orde gesteld, naast zaken als abortus en (sexueel) geweld tegen vrouwen. Ook de vrouwenrechtsbureau's, die met steun van AMNLAE zijn opgericht, hebben een belangrijke functie bij het signaleren en openbaar maken van problemen in de huiselijke sfeer, zoals mishandeling van vrouwen. Bovendien begint men er ook in het FSLN voor te vrezen dat men het contact met grote groepen vrouwen kwijtraakt. In '85 dient AMNLAE een grondwetsontwerp in met uitsluitend specifieke vrouweneisen. Staat en maatschappij moeten absolute gelijkheid voor mannen en vrouwen garanderen en de voorwaarden voor realisatie ervan scheppen:

- uitingen van machismo dienen bestraft te worden;
- het ambtenarenapparaat moet een weerspiegeling van de man-vrouw-getalsverhouding in de maatschappij zijn;

- gelijk aantal arbeidsplaatsen voor vrouwen bij sollicitaties;
- prioriteit voor vrouwen bij vakopleiding;
- bescherming van relaties;
- gelijkheid in rechten en plichten van mannen en vrouwen ten opzichte van de kinderen en huishoudelijke taken;
- garantie van het recht van de vrouw (al dan niet hoofd van gezin) op het bezit van huis en grond en middelen van bestaan;
- legalisering van abortus. (5)

Met deze eisen profileert AMNLAE zich als een organisatie die opkomt voor specifieke vrouwenbelangen.

Ze bereikt er in ieder geval mee dat een aantal items onderwerp van gesprek worden. In het sandinistische dagblad Barricada en op radio en televisie wordt eind '85 - begin '86 volop over de vele sterfgevallen als gevolg van illegale abortus gesproken, net als over vrouwenmishandeling.

Legalisering van abortus, de enige eis die met een simpele wetswijziging tot stand te brengen zou zijn en die dus rechtstreeks onder het machtsbereik van de sandinistische regering valt, is tot nu toe niet gerealiseerd. Dit punt wordt vanuit de katholieke kerk - waar de sandinisten een moeizame verhouding mee hebben - sterk afgekeurd. De openbare discussie rond abortus heeft precies plaatsgevonden in de periode dat de verhouding van het FSLN met de bisschoppen het slechtst was. Deze discussie is weer weggeëbd zonder tot resultaat, of zelfs maar tot een wetsvoorstel te leiden, nu er in het kader van het vredesinitiatief weer naar samenwerking met de kerkhiërarchie gestreefd wordt. AMNLAE legt nu nadruk op sexuele voorlichting en laat de kwestie van legalisering weer rusten. Het is dus mogelijk dat men in de toekomst verklaart dat de eis tot legalisering van abortus welbewust is geofferd aan de verstandhouding met de kerk.

AMNLAE heeft in 1987 vier strategische gebieden aangewezen, waarop haar prioriteiten liggen:

1. Economische overleving van de revolutie en incorporatie van vrouwen in productie-arbeid.
2. Kinderopvang.
3. Waardigheid van de vrouw; stoppen van vrouwenmishandeling en werken aan sterk gezin met wederzijds respect.
4. Sexuele voorlichting en opvoeding.

Als we de gang van zaken tot op heden overzien is het duidelijk dat het thema 'machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen' is opgerukt binnen de sandinistische prioriteiten. Wat blijft staan is dat dit ingewikkelde en vaak controversiële terrein slechts als onderdeel van de revolutie aan de orde is. Het moet als prioriteit afgewogen worden tegen andere prioriteiten.

Analyse van het probleem van vrouwen door het sandinisme.

De wijze waarop in Nicaragua het vrouwenprobleem geanalyseerd wordt, schept het kader van hetgeen als wenselijk gezien wordt en waarnaar gestreefd wordt. De visie van het sandinisme op de sexenproblematiek, is geenszins eenduidig of consistent. Zij brengt mijns inziens belangrijke beperkingen met zich mee. Slechts een gedeelte van de problematiek van de verhoudingen tussen mannen en vrouwen wordt hierin betrokken.

Dat er iets mis is in de situatie van vrouwen, is een historisch onderdeel van de sandinistische visie. Maar wat er precies zou moeten veranderen, is niet altijd even duidelijk. Voor een deel heeft dat te maken met het feit dat 'het vrouwenvraagstuk' een traditioneel onderdeel is van de socialistische maatschappijanalyses waardoor de sandinisten geïnspireerd worden. Lange tijd heeft dit betekend dat er wel een formele erkenning was van het probleem, maar dat dit in de dagelijkse praktijk niet onderkend werd, zoals ook hiervoor in de geschiedenis van AMPRONAC en van de vrouwen in het FSLN al bleek.

Als na de sandinistische machtsovername een begin gemaakt moet worden met een beleid ten aanzien van vrouwen is er weinig om op terug te vallen. Er is geen duidelijke visie en er is geen overeenstemming over de noodzaak van daadwerkelijke veranderingen.

Toch wordt het probleem niet geheel terzijde geschoven, omdat vrouwen zo'n grote rol hebben gespeeld bij de machtsovername. De steun van vrouwen wordt ook in de toekomst onmisbaar geacht. AMNLAE gaat van start in een situatie waarin geprobeerd wordt twee doelstellingen met elkaar in overeenstemming te brengen: 1. vrouwen moeten zich inzetten voor de revolutie en 2. de revolutie moet zich inspannen voor vrouwen.

De analyse van het probleem bestaat dan ook uit een mengeling van twee componenten, waarbij soms de ene en soms de andere component

meer aandacht krijgt. De eerste component bestaat uit de aloude marxistische analyse van het 'vrouwenvraagstuk'. Deze analyse komt er kortweg op neer dat vrouwen door de arbeidsdeling naar sekse uitgesloten zijn van de maatschappelijke productie en als gevolg daarvan in de gezinnen onderworpen zijn aan de heerschappij van mannen. Steunend op deze simplistische marxistische analyse van 'het vrouwenvraagstuk' wordt integratie van vrouwen in wat genoemd wordt 'de productie' als de oplossing voor de ongelijke machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen gezien. De vooronderstelling van deze redenering is dat vrouwen zich, maatschappelijk gezien, op de verkeerde plaatsen bevinden en zich met de verkeerde dingen bezighouden. Hieruit vloeit voort dat ze ondergeschikt zijn aan mannen. Zodoende kan het 'vrouwenprobleem' dan ook opgelost worden als vrouwen zich wel met 'maatschappelijke arbeid' gaan bezighouden. In de meest banale vorm houdt deze visie in dat wanneer vrouwen maar loonarbeid verrichten, ze 'bevrijd' zullen zijn, en dat problemen als vrouwenmishandeling dan ook verdwijnen. Deze visie wordt vaak verbonden met kritiek op het 'kapitalistische systeem', waarbij de redenering ongeveer als volgt luidt: het kapitalistische systeem heeft belang bij de onderdrukking van vrouwen, omdat zij gratis huishoudelijke arbeid leveren en als extra goedkope arbeidskrachten functioneren.

De tweede component die onderdeel uitmaakt van de sandinistische visie op vrouwen staat haaks op de eerste. Vrouwen worden hierin eerder opgevat als een bijzondere belangengroep, vergelijkbaar met 'boeren' of 'landarbeiders'. Ze worden gezien als groep die door de speciale situatie waarin ze zich bevinden, bijzondere belangen heeft. In deze visie verdwijnen machtsaspecten naar de achtergrond of vallen helemaal buiten het gezichtsveld. De veranderingsimplicaties van deze visie zijn beperkt, ze accepteert traditionele vrouwelijke posities en wil slechts de omstandigheden ervan veranderen.

De tweede visie heeft, naast de marxistische analyse als min of meer 'officiële' diagnose van het vrouwenprobleem, in de geschiedenis van het sandinisme altijd een grote rol gespeeld. De sandinistische vrouwenorganisatie AMPRONAC organiseerde vrouwen als belangengroep, zonder over machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen te spreken. Ook in de opvattingen van AMNLAE klinken dit soort geluiden tot op de dag van vandaag sterk door.

Deze gedeeltelijk tegenstrijdige visies kunnen naast elkaar bestaan wanneer de gemeenschappelijke elementen in beide benadrukt worden. Een belangrijk gemeenschappelijk element is de verwijzing naar de inspanningen en het gedrag van vrouwen zelf als oplossing voor de problemen. Alsof individuele vrouwen zich vrij kunnen maken van de maatschappelijke kaders waarin ze leven door zich anders te gaan gedragen. De marxistische analyse vult dit vooral in door nadruk te leggen op maatschappelijke posities; vrouwen moeten streven naar belangrijke maatschappelijke posities, waardoor de machtsverhoudingen zich vanzelf wijzigen. Vandaar dat AMNLAE vrouwen stimuleert actief deel te nemen aan het openbare leven, zowel op politiek als op economisch terrein, in de verwachting dat ze daarmee twee vliegen in een klap slaat: de opbouw van het land wordt ondersteund, en vrouwen worden 'bevrijd'.

Daarnaast is het noodzakelijk dat er voorwaarden worden geschapen, die het vrouwen formeel mogelijk maken om actief te zijn. De AMNLAE spant zich in om wettelijke belemmeringen voor vrouwen op te heffen. Zoals we hiervoor al gezien hebben is er anno 1988 vanuit het FSLN meer aandacht voor de machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen, dan in de eerste fase na de machtsovername. Onder de internationale invloed van vrouwenbewegingen en het feminisme, en de daarmee samenhangende intern geformuleerde klachten over de persoonlijke verhoudingen tussen mannen en vrouwen, is er meer kritiek op wat genoemd wordt 'het machismo'. Daarmee wordt geduid op een houding van mannelijke superioriteit, die verwerpelijk wordt geacht. Zaken als vrouwenmishandeling, verkrachting en dergelijke worden met machismo in verband gebracht. In het verleden was er maar heel weinig aandacht voor deze toch veel voorkomende praktijken, omdat ze vooral als gevolgen van het verschil in maatschappelijke positie tussen mannen en vrouwen werden beschouwd. Nu krijgen ze als fenomenen zelfstandige aandacht. In die zin zijn ook opvattingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid deel gaan uitmaken van de sandinistische analyse van de sexenverhoudingen. In een in 1987 uitgebrachte verklaring over de vrouwenproblematiek van het FSLN - de eerste in haar bestaan - worden machismo en vrouwenmishandeling genoemd als onderdeel van deze problematiek. Toch worden beelden en opvattingen waarin mannen superieur worden geacht aan vrouwen, nog steeds voornamelijk opgevat als een gevolg van de traditionele ongelijke

verhoudingen. De strijd tegen dergelijke opvattingen wordt vooral gezien als een achterhoedegevecht in een in principe al gewonnen veldslag.

Kortom, het zwaartepunt van de diagnose blijft dat vrouwen zich moeten inspannen om het soort activiteiten te gaan verrichten waaraan maatschappelijk macht ontleend kan worden. Er is echter meer aandacht voor allerlei soorten belemmeringen die zij daarbij ondervinden.

Welk beleid is er op basis van deze visies gevoerd? Wat is er voor vrouwen veranderd?

In de politieke openbaarheid is de positie van vrouwen duidelijk veranderd. Ze zijn, vergeleken met vroeger, manifest aanwezig. De politieke organisatiegraad van vrouwen is tamelijk hoog: grofweg een kwart van de mensen die politiek actief zijn, zijn vrouwen. Overigens is dit percentage kleiner dan in de tijd van de machtsovername, toen vrouwen rond 40% van de activisten vormden. Vrouwen hebben als vrouwen en als burgers spreekrecht gekregen. Het sandinisme heeft een denk- en spreekkader geschapen waarbinnen een openlijke afwijzing van vrouwen die zich manifesteren moeilijk is. In de praktijk van alledag gebeurt dat natuurlijk wel, zowel in de wandelgangen van de formele organisaties, als in persoonlijke verhoudingen. Bovendien is het spreekrecht van vrouwen vaak gekoppeld aan hun traditionele posities. Ze worden bijvoorbeeld geacht om juist als moeders of als echtgenotes te spreken. Zo dreigen ze ook in de openbaarheid weer opgesloten te worden in heel specifieke categorieën en daarmee uitgesloten te worden van andere groepen.

Aan de positie die vrouwen innemen in 'de productie', ofwel de manier waarop ze een inkomen verdienen, wordt in de sandinistische visie erg veel waarde gehecht. Als je de percentages van vrouwen hoort die actief zijn in betaalde arbeid zou je kunnen denken dat het sandinistisch beleid wat dit betreft een overdonderend succes is. Maar veel vrouwen in Nicaragua hebben altijd al moeten werken voor een inkomen. Een hoog percentage werkende vrouwen is dus geen nieuw verschijnsel. Daarnaast helpt de oorlog een handje mee. Veel mannen zijn aan het front en vrouwen moeten hun taken overnemen. Voordat de contra's actief werden was er geen sprake van een stijgende werkgelegenheid voor vrouwen. De laatste drie jaar is onder invloed van

de oorlog het aandeel van vrouwen in sommige sectoren heel snel toegenomen. Zo wordt er bijvoorbeeld soms wel gesproken van 'feminisering van de landbouw', omdat vrouwen op het ogenblik ongeveer 60 tot 80% vormen van de seizoenskrachten in de oogsten en 30 tot 40% van de vaste krachten in de landbouw. (6) Ook in sommige fabrieken nemen vrouwen het werk over dat vroeger exclusief door mannen werd gedaan. (7) In aantallen en wat betreft soorten werk is de werkgelegenheid voor vrouwen verbeterd. Ook de wettelijke voorwaarden waaronder vrouwen werken zijn verbeterd. Zo is er bij de landbouwhervormingen een voor Latijns-Amerika unieke regeling getroffen, die inhoudt dat vrouwen onafhankelijk van het al dan niet kostwinner-zijn, lid kunnen worden van coöperaties. (8)

Tegenover deze toename van werk staat, dat de positie van vrouwen op de arbeidsmarkt onverminderd slecht is; vrouwen doen bijna uitsluitend ongeschoold werk, ze bevinden zich in de laagste salarisklassen en komen praktisch nooit in leidinggevende of technische functies terecht. Volgens onderzoeken geldt dat zowel voor sectoren waarin vrouwen van oudsher werkten, zoals textiel en confectie, als voor nieuwe sectoren, zoals bijvoorbeeld in een houtfabriek. (9) De tegenstelling tussen de toename van het aantal betaald werkende vrouwen en het onverminderd voortduren van hun tweederangspositie, laat het falen zien van analyses die het zwaartepunt van de vrouwenproblematiek leggen bij aan- en afwezigheid op de arbeidsmarkt. Vrouwen komen óók op de werkplek in hiërarchisch ondergeschikte posities terecht en worden vaak gezien als inferieure arbeidskrachten.

Vrouwen worden in Nicaragua niet alleen aangespoord om loonarbeid te verrichten, maar ook om zich te scholen.

Zoals algemeen bekend zal zijn is er meteen na de sandinistische machtsovername een succesvolle alfabetisatiecampagne gevoerd die het analfabetisme, dat vooral onder vrouwen erg hoog was, heeft teruggedrongen tot zo'n 13%. In aansluiting daarop is er volwassenen onderwijs georganiseerd, waaraan veel vrouwen deelnamen. Huiselijke verplichtingen weerhielden echter een grote groep vrouwen van deelname. Nu worden er pogingen in het werk gesteld om via scholing de uitsluiting van vrouwen uit leidinggevende en technische functies te beëindigen. De laatste jaren zijn, vooral onder invloed van de oorlog, meisjes op sommige beroepsopleidingen en trainingen in de meerder-

heid. In ieder geval worden vrouwen en vrouwenproblemen zichtbaar in het onderwijs en worden ze serieus genomen. Dit gebeurt zelfs in het hoger onderwijs. Aan de UCA (universiteit van Centraal-Amerika, in Managua) wordt sinds kort een cursus gegeven; 'Vrouwen, familie en maatschappij', bedoeld als een soort vrouwenstudies-cursus. (10)

De aanwezigheid van vrouwen in technische beroepen is praktisch gelijk aan nul. Machines, techniek en vrouwen lijken elkaar in de praktijk uit te sluiten, zoals ook aan de orde komt in de film 'Mujeres de la frontera'. Deze film loopt positief af, maar dat is uitzonderlijk. Positief bedoelde pogingen om vrouwen technisch te scholen voor zogenaamde 'mannenberoepen' nemen soms vreemde vormen aan. Zo wordt in staattextielbedrijf Enaver in Managua, waar een vrouw de leiding heeft, geprobeerd vrouwen te scholen tot onderhoudsmonteur van naaimachines. Dat is nodig omdat er veel mannen in dienst zitten, maar het wordt ook als emancipatorisch gezien. Een dubbele reden zou je zeggen om zo iets goed aan te pakken. Echter, vrouwen die de kans krijgen om zich hier te scholen, hebben daarnaast een volledige baan. Ze krijgen 's avonds les en moeten thuis studeren. Ze zijn ongeveer van vijf uur 's morgens tot half negen 's avonds van huis. Als je weet dat de meeste van hen ook nog een gezin hebben, waar ze soms alleen voor moeten zorgen, kun je uitrekenen dat het studeren 's nachts moet gebeuren. Bovendien krijgen ze geen volledig loon, omdat ze nog in de leer zijn. Ze verdienen ongeveer een kwart van wat ze als naaister verdienen en dat zijn al rotloontjes.

Men beseft wel dat het voor vrouwen extra moeilijk is om de opleiding te volgen. Daarom is de opleiding over langere tijd uitgesmeerd. Het is echter niet verwonderlijk dat veel vrouwen voortijdig afhaken. (11)

Er wordt dus, mede onder druk van de oorlog, hard aan getrokken om de toegang van vrouwen tot de openbare sfeer te bevorderen. Maar de activiteiten die vrouwen altijd al deden, zoals zorgen voor kinderen, huishouden en huisgenoten, zijn onverminderd blijven bestaan. Sommige huishoudelijke taken zijn zelfs zwaarder geworden. Volgens een onderzoek van de universiteit van Centraal-Amerika is door de schaarste het bij elkaar scharrelen van de dagelijkse behoeften bijna een dagtaak geworden. (12) Ook het regelmatig uitvallen van electriciteit en water maken het leven er niet lichter op.

Kinderopvang zou de dubbele of driedubbele belasting van veel vrouwen kunnen verlichten. Kinderopvang is in Nicaragua een minder controversieel onderwerp dan hier. Het verschijnsel exclusief full-time moederschap kent men in Nicaragua maar in beperkte kring. Vrouwen delen van ouds de zorg voor kinderen met vrouwelijke verwanten, zoals moeders, dochters, zussen en andere vrouwen. Wel wordt er soms gesteld dat vreemden toch nooit zo goed kunnen zorgen als een familielid.

Kinderopvang is een onderwerp waar de FSLN en AMNLAE altijd positief tegenover hebben gestaan. Soms wordt het zelfs als dé oplossing voor dubbele belasting beschouwd. Er zijn initiatieven voor kinderopvang genomen, maar over het algemeen is er niet veel van terechtgekomen. Bij sommige ministeries is tegenwoordig een crèche en in sommige wijken zijn er al wijkcrèches. Daarnaast is er ook kinderopvang op enkele grote landbouwbedrijven, maar in het hele land gaat het nog maar om tientallen. Niet meer dan een druppel op een gloeiende plaat. En zelfs als er kinderopvang is, hebben sommige vrouwen er niets aan, omdat de openingstijden van de crèche en de werktijden van de vrouwen niet op elkaar aansluiten, zoals bijvoorbeeld de markt vrouwen in Managua tegen een onderzoekster vertelden. (13) Bovendien is het duidelijk dat kinderopvang, maar een heel klein deel van de taken en verantwoordelijkheden van vrouwen overneemt. Soms wordt als theoretische mogelijkheid geopperd dat mannen verplicht moeten worden verantwoordelijkheden op zich te nemen en dat de taken verdeeld moeten worden. In de huidige praktijk speelt deze optie geen enkele rol. Sommige vrouwen binnen AMNLAE zijn er voorstanders van, maar dan blijkt het altijd te gaan over het delen van zorg binnen een gezin. Dat veel vrouwen niet met mannen samenleven wordt in dit kader even vergeten.

De toenemende aantallen vrouwen die voor een inkomen werken, worden in de sandinistische visie vaak als een succes voor de vrouwenzaak gepresenteerd, maar met een beetje kwaaië wil kun je het ook als een toenemende verzwarende van vrouwenlevens zien.

Wat het sandinistische beleid voor werkende vrouwen in ieder geval wel heeft opgeleverd is dat ze zichtbaar geworden zijn. Terwijl het bestaan van werkende vrouwen in het verleden vaak ontkend en genegeerd werd is er nu tot op zekere hoogte aandacht voor hun situa-

tie, al is dat op zichzelf slechts een schrale troost, als de feitelijke omstandigheden niet of nauwelijks veranderen.

Hoewel de analyse het probleem beperkt, is er in de loop van de afgelopen jaren toch meer gebeurd dan uit de analyse volgt. Via alle mogelijke items is de machtsverhouding tussen mannen en vrouwen aan de orde gekomen. Het gaat hierbij niet alleen om werk en openbaarheid. Ook persoonlijke verhoudingen en zelfbeschikking over hun lichamen zijn binnen het vizier gekomen.

Beelden van vrouwen.

De beelden van vrouwen die in omloop gebracht worden, zijn vaak modernisering van traditionele vrouwbeelden.

Hiervoor kwam al aan de orde dat AMNLAE vrouwen vaak als moeders aanspreekt en organiseert. Ook FSLN-leiders doen dat regelmatig. (14) Enerzijds houdt dit een erkenning in van de maatschappelijke bijdrage die vrouwen leveren door het grootbrengen van kinderen. Anderzijds wordt identiteit van vrouwen aan hun moederschap gekoppeld, alsof je als vrouw alleen door moeder te zijn in deze wereld iets kan betekenen.

Tegelijkertijd is de concrete situatie voor moeders belabberd.

Hetzelfde gebeurt met de rol van vrouwen als huisvrouw. Vrouwen worden door AMNLAE aangespoord om zuinig te zijn in het huishouden en verantwoordelijk gesteld voor het consumptiepatroon in het gezin. Enerzijds is men vanuit AMNLAE druk in de weer om vrouwen in de openbaarheid te laten functioneren en een plek te geven, en tegelijkertijd is het man-vrouw paar een centraal element in de toekomstbeelden die vanuit FSLN en AMNLAE geschetst worden. Het gezin, in een gemoderniseerde versie waarin al te uitdrukkelijke mannelijke privileges geacht worden te verdwijnen, wordt gezien als steunpilaar van de maatschappij. Wat dat betreft is het duidelijk dat de ervaringen, angsten en fantasieën van westerse vrouwen met gezinnen, anders zijn dan die van vrouwen in Midden-Amerika. Waar wij als westerse feministen vaak druk doende zijn een leven zonder mannen mogelijk te maken (economische zelfstandigheid, autonoom moederschap) zijn vrouwen in Nicaragua bezig om mannen erbij te betrekken. Een belangrijk discussiepunt is bijvoorbeeld het zogenaamde 'onverantwoord vaderschap'. Mannen weigeren vaak verantwoordelijkheid te dragen

voor de kinderen die ze verwekt hebben, financieel en anderszins. Het wervend toekomstbeeld luidt dat mannen ook zullen gaan delen in de zorg. Terwijl westerse feministen zich zorgen maken om de toegang tot vrouwenlevens die de vaders via kinderen kunnen afdwingen, kijken Nicaraguaanse vrouwen daar voorlopig onbezorgd naar uit. Althans als toekomstvisie, want in de huidige praktijk zijn er wel problemen mee. Zo vertelt een vrouwelijke advocaat van het rechtsbureau in Esteli, dat vrouwen soms alimentatie voor de kinderen weigeren, omdat ze het vanzelfsprekend vinden dat geld aannemen van een man, hen van hem afhankelijk maakt. (15)

Ook de vrouw uit het begin van mijn verhaal zit knel in deze situatie. Machtverhoudingen tussen mannen en vrouwen zijn met name een effect van de beelden, die gereproduceerd worden via het gezinsmodel. De visie die vrouwen aan mannen koppelt in het gezin ontkent en devalueert de waardevolle pluriformiteit van samenlevingsvormen die nu bestaan. Deze zijn weliswaar vaak uit nood en armoede geboren, maar ze bieden vrouwen meer levensruimte dan het strikte gezinsdenken. Ook in de opvattingen over erotiek en seksualiteit, staat het heterosexueel paar vaak centraal. Toch zijn er ook op dit terrein kleine verschuivingen gaande, die je zou kunnen karakteriseren als moderniserings. Hoewel homosexualiteit en lesbische seksualiteit grotendeels onbespreekbaar en onzichtbaar zijn, is er een voorzichtig begin gemaakt om het bestaan er van te erkennen. Zo zijn er twee speciale voorlichtende t.v.-programma's geweest; een voor mannen en een voor vrouwen. Ook de opvatting dat vrouwelijke seksualiteit in dienst moet staan van de man wordt door AMNLAE bekritiseerd.

Wanneer AMNLAE de strijd tegen het machismo aanbindt, heeft dat betrekking op uitwassen, op situaties en gedragingen waarin expliciet aan mannen meer rechten en grotere waarde toegekend worden dan aan vrouwen. Deze beelden worden ter discussie gesteld en aangevalen, maar het beeld dat mannen en vrouwen nu eenmaal 'anders' zijn, wordt bevestigd.

Ook de koppeling van vrouwen aan kinderen en aan mannen in het gezin blijft intact.

Tot slot.

Binnen het sandinisme is er in de afgelopen jaren in toenemende mate aandacht gekomen voor de machtsverhoudingen tussen de sexen. Er

zijn problemen zichtbaar geworden en er wordt over gesproken. De daadwerkelijke veranderingen verlopen erg traag. Een van de oorzaken hiervan is dat de beelden van mannen en vrouwen grotendeels intact blijven en slechts in beperkte mate onderdeel uitmaken van politieke discussies.

mevr.drs. M. Zwinkels

Literatuur

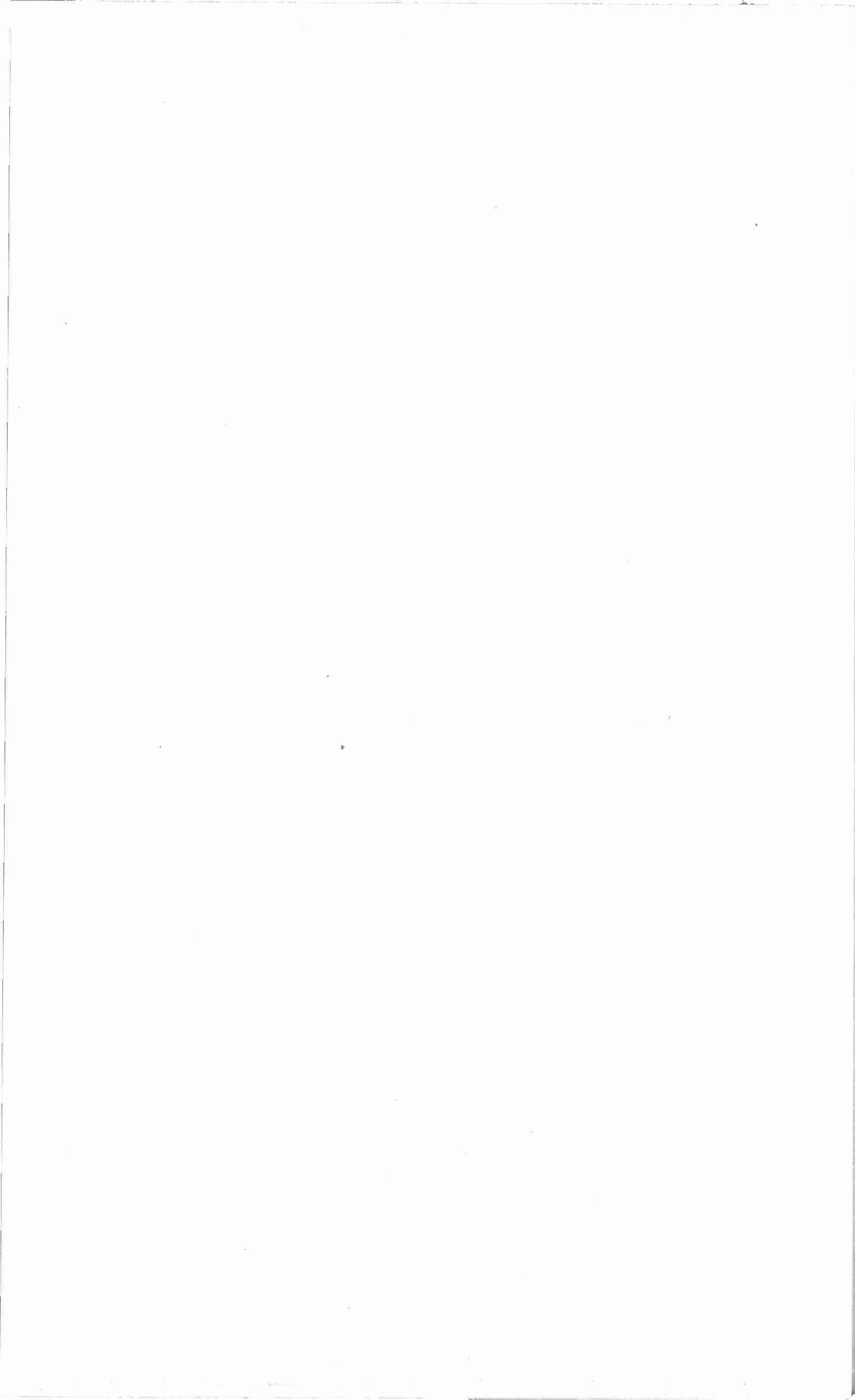
- BARAHONA, MILAGROS, *Que es la proclama del FSLN para nosotros?*, in: Cuadernos de sociologia, Universidad Centroamericana, doble numero: 4-5, mayo-diciembre, 1987.
- BERG, JANNIE VAN DEN en BERTIEN VAN MANEN, *De strijd van vrouwen in Nicaragua*, Amsterdam, 1984.
- BERG, JANNIE VAN DEN en AAFKE STEENHUIS, 'Iedereen wordt bedreigd, dus iedereen moet zich kunnen verdedigen, gesprek met Ivonne Siu van de nicaraguaanse vrouwenorganisatie AMNLAE, in: De Groene Amsterdammer, 24 februari 1982.
- BORGE, TOMAS, *La mujer y la revolución nicaragüense*, Nueva York, 1983 (toespraak bij het vijfjarig bestaan van vrouwenorganisatie in Nicaragua, 29 september 1982, León).
- CENTRO DE INVESTIGACIONES Y ESTUDIOS DE LA REFORMA AGRARIA (CIERA), *La Mujer en las cooperativas agropecuarias en Nicaragua*, MIDINRA, Managua, 1984.
- CRIQUILLON, ANA e.a., *Revolución y mujeres del campo*, ATC, Managua, 1985.
- *El FSLN y la mujer en la Revolucion Popular Sandinista*, Nicaragua, 1987.
- HEIJNINGEN, HANS VAN, *De moeizame strijd tegen het machismo*, in: De Waarheid, 5-7-1985.
- HEIJNINGEN, HANS VAN, *Vrouwen in Nicaragua eisen vrije abortus*, in: De Waarheid, 2-1-1986.
- GUIDO, LEA, *Apuntes sobre la situation de la mujer en Nicaragua*, in: Cuadernos de sociologia, Universidad Centroamericana, doble numero: 4-5, mayo-diciembre, 1987.
- MURGUIALDAY, CLARA, *Ser mujer en Nicaragua, Diez anos de lucha de AMNLAE*, in: Nueva Sociedad, nr. 95, marzo-abril 1988.
- KLOMP, SINIE, *AMNLAE: over de emancipatie van een vrouwenbeweging*, in: Nicaragua: De erfenis van Sandino. Een balans van zeven jaar revolutie, Nijmegen, 1987.
- MOLYNEUX, MAXINE, *Mobilisation without emancipation? Women's interests, state and revolution in Nicaragua*, Paper voor Ceda-conferentie in Amsterdam, 1983.
- *Mujeres, mas espacio y mas voz*, in: Envio, Instituto Histórico Centroamericano, Managua, diciembre, 1987.

- OFICINA GUBERNAMENTAL DE LA MUJER, Fuerza laboral feminia en la rama textil vestuario. Segregacion, salarios y rotacion, in: Cuadernos de sociologia, Universidad Centroamericana, doble numero, 4-5, mayo-diciembre, 1987.
- REDONDO LUBO, AIDA Y MARTHA JUAREZ PONCE, Las vendedoras de los mercados y su conciencia feminista, in: Cuadernos de investigacion, Instituto Nicaragüense de investigaciones económicas y sociales, 1, 1987.
- SENNEMA, JITSKE e.a., Vrouwen op de grens, Verhalen, ervaringen en foto's van nicaraguaanse vrouwen, uitgave in het kader van het El Sol project, z.p., 1987.
- WERKGROEP VROUWEN EN DERDE WERELD, De onzichtbare strijd van vrouwen in Nicaragua, Wageningen, 1980.
- ZWINKELS, MAREI, Ana, Cayetana en Isodora, en de Sandinistische visie op vrouwen en werk, in: Maatschappelijke tegenstellingen en volksverzet in Centraal-Amerika, Keune, L. en Pelupessy, W. (red.), Tilburg, 1984.

Noten

1. Document van AMPRONAC over de ontwikkeling van de organisatie. Citaat overgenomen uit: WERKGROEP VROUWEN EN DERDE WERELD. De onzichtbare strijd van vrouwen in Nacaragua, p. 55-56.
2. MONICA BALTODANO, zoals weergegeven in idem, p. 68-69.
3. Citaat overgenomen uit een interview van Jannie van den Berg en Aafke Steenhuis met Ivonne Siu, in: De Groene Amsterdammer, 24 februari 1982.
4. Uitspraak van Gloria Carrion, zoals geciteerd in MARTIN, M EN WILLET, S (red.), Women in Nicaragua, London, 1980, p. 35.
5. Zoals weergegeven bij Klomp, Sinie, AMNLAE: Over de emancipatie van een vrouwenbeweging, in: Nicaragua: De erfenis van Sandino. Een balans van zeven jaar revolutie, Nijmegen, 1986.
6. Cijfers over vrouwen in de landbouw uit GUIDO, LEA, Apuntes sobre la situation de la mujer en Nicaragua, in: Cuadernos de sociologia, Universidad centroamericana, doble numero 4-5 mayo-diciembre, 1987 en uit: Mujeres, mas espacio y mas voz, in: Envio, Instituto Histórico centroamericano, Managua, diciembre, 1987.

7. OFICINA GUBERNAMENTAL DE LA MUJER, Fuerza laboral femenina en la rama textil vestuario. Segregación, salarios y rotación, in: Cuadernos de sociología, doble número, noot 6.
8. CRIQUILLON, ANA e.a., Revolución y mujeres del campo, ATC, Managua, 1985.
9. Zie noot 7, p. 97 e.v.
10. Zie Mujeres, mas espacio y mas voz, noot 6, p. 21.
11. SENNEMA, JITSKE e.a., Vrouwen op de grens, verhalen, ervaringen en foto's van nicaraguaanse vrouwen, uitgave in het kader van het El Sol project, z.p., 1987, p. 48-49.
12. Zie Mujeres, mas espacio y mas voz, p. 21-22.
13. REDONDO LUBO, AIDA EN JUAREZ PONCE, MARTHA, Las vendedoras de los mercados y su conciencia feminista, in: Cuadernos de investigación, Instituto Nicaragüense de Investigaciones Económicas y Sociales, 1987, p. 26.
14. Zie bijvoorbeeld uitspraken in BORGE, TOMÁS, La mujer y la revolución nicaragüense, Nueva York, 1983.
15. In SENNEMA, JITSKE noot 11, p. 87.

Boerenbeweging en landhervorming in Honduras

drs. J. Ooyens

1932 José María Cuéllar

Voor altijd de herinnering aan doorzeefd vlees en aarde
zwart van vliegen.

Aan mensen opgehangen aan telegraafpalen en op een
[hoop gegooid
langs de kant van de weg, als beesten.

Voor altijd de herinnering aan messen, binnen handbereik
aan de riemen

van de mannen; aan de dood die rondwaart, onvoorspelbaar
[als trekvogels
en die neerstrijkt op de zwartgeblakerde daken van de
[hutten

van stro, als een duif van de Heilige Johannes;

die zijn stem laat galmen als de ijzeren handschoen van een
[ridder

van weleer; over de ribben of het dijbeen van al die jongetjes
die in 1932, uitgehongerd, in opstand kwamen;

die het vuur doofden in de oude hoeve en optrokken
naar de steden om alle lichten te ontsteken.

Voor altijd de herinnering aan al die ouwe mensen, al die
[vrouwen,

al die kinderen, die stierven met een ruiker aarde tussen
[hun lippen...

Uit: De doden worden met de dag opstandiger.

Inleiding

De geschiedenis van de landhervorming in Honduras wordt gekenmerkt door onderdrukking, sociale strijd en een constante druk van de boeren op de verantwoordelijke civiele en militaire autoriteiten. Zonder het verzet van de boeren zou de landhervorming in Honduras in een nog trager tempo zijn verlopen dan nu het geval is.

In dit artikel worden in de eerste paragraaf de belangrijkste perioden in de geschiedenis van Honduras tot 1954 (het jaar van de grote staking) aangegeven, met bijzondere aandacht voor de landbouwsituatie. Voorts wordt een kort overzicht gegeven van het verloop van de landhervorming, waarmee in 1962 werd begonnen en de geschiedenis van de boerenbeweging. In de derde paragraaf worden beide thema's geëvalueerd.

1. Beknopt overzicht van de geschiedenis tot 1954

Op 22 november 1824 kwam de Federale Republiek van Centraal-Amerika tot stand, waarvan Honduras deel uitmaakte. Op 26 oktober 1838 werd Honduras een onafhankelijke republiek met een geringe bestuurlijke, commerciële en financiële ontwikkeling in een geografisch geïsoleerd dun bevolkt gebied. Al spoedig oefenden buitenlandse machten, zoals Guatemala en het Brits Imperium, een sterke invloed op het land uit. Tot het midden van de vorige eeuw was de nationale produktie in handen van de lokale oligarchie: veehouders op de haciendas in Choluteca en Olancho en mijndirecteuren die op beperkte schaal activiteiten ondernamen in de centrale zone. Plaatselijke machthebbers (de caciques) maakten de dienst uit. De politieke situatie was instabiel: vanaf de onafhankelijkheid telde het land niet minder dan 85 presidenten. Kleine boeren maakten nog geen aanspraak op grondbezit en de agrarische structuur werd niet gewijzigd.

Rond 1860 breekt een liberale periode aan. De liberale hervorming van 1876 vormt een eerste poging om Honduras op de wereldmarkt te laten wedijveren met de andere Centraalamerikaanse staten. In 1877 werd een decreet uitgevaardigd met het doel de landbouw een impuls te geven door o.a. de verbouw van koffie, suiker en cacao te bevorderen, teneinde een nationale economie te creëren, die steunde op de export van agrarische produkten. Deze doelstelling werd in de 19de eeuw niet bereikt, ondanks pogingen van nationale producenten en individuele buitenlanders om de bananenverbouw in de noordkust en op de Bahía-eilanden te introduceren. In de tweede helft van de 19de eeuw was de produktie en export van bananen nog in handen van kleine en middelgrote Hondurese producenten en handelaren, die o.a. aan passerende Amerikaanse schepen hun produkten verkochten.

Volgens Mario Pozas mislukte het liberale experiment van de regering in deze periode door de grote buitenlandse schuld (vnl. bij Engeland), het tekort aan arbeidskrachten, het bergachtige landschap waardoor het transport werd bemoeilijkt en de geringe belangstelling van de ondernemers. Langzaamaan ontstond er een situatie die buitenlandse investeringen toeliet. Een geringe bevolkingsdichtheid en voldoende braakliggende terreinen en staatsgronden (met

name in het noorden) waren zonder twijfel factoren die in belangrijke mate het uitbreken van grondconflicten voorkwamen.

Rond de eeuwwisseling breidden Noordamerikaanse maatschappijen hun invloed uit. O.a. door de introductie van koelschepen werd het op grote schaal verhandelen en exporteren van bananen mogelijk en Amerikaanse ondernemingen begonnen met het aanleggen van grote plantages in Honduras.

Tussen 1902-1929 stimuleerde de regering de grote buitenlandse kapitaalsinvesteringen teneinde de economische groei te bevorderen. Er werden zeer gunstige investeringsvoorwaarden gecreëerd, zoals belastingvoordelen, die het land tussen 1915-1918 twee en een half miljoen dollar kostten. Dit was het begin van de enclave-vorming: de investeringen en opbrengsten van de bananenplantages bleven buiten de nationale economie en het economische surplus verdween naar het buitenland. Bananen werden al snel het belangrijkste exportprodukt. In 1913 had dit produkt een aandeel van 66% in de totale Hondurese export en 88% van de gronden waarop bananen werden verbouwd was verhuurd aan of in bezit van buitenlandse ondernemingen.

Al spoedig organiseerden de plantage-arbeiders zich om te protesteren tegen de lange werktijden, lage lonen en de verplichte aankoop van levensmiddelen in de winkels van de Amerikaanse ondernemingen. De eerste stakingen vonden plaats in 1916. In de jaren twintig werd het eerste Hondurese vakverbond opgericht, dat aan het einde van de jaren twintig de vorming van 15 "ligas agrarias" steunde. Toen de ondernemingen in 1929 o.a. als gevolg van de economische wereldcrisis de salarissen drastisch verlaagden, braken overal stakingen uit en groeide de sociale onrust. Het verzet van de "ligas agrarias" werd echter bloedig onderdrukt. De United Fruit Co. schakelde zelfs herhaaldelijk gewapende bendes in om de arbeiders te intimideren.

In deze periode vielen nog meer gronden (eigendom of pacht) in handen van enkele grote maatschappijen. Door de geringe bevolkingsdichtheid veroorzaakte deze verandering ook toen nog geen grondproblemen, maar omdat de fruitmaatschappijen veel mensen aantrokken naar één streek, ontstond later in het noorden wel een tekort aan zelf te bewerken grond.

In de periode 1929-1954 breidde de macht van de United Fruit Company, waarin inmiddels de meeste kleine maatschappijen waren opgegaan, zich enorm uit en werd Honduras pas een echte bananenrepubliek, die totaal afhankelijk werd van deze maatschappij en van de later opgerichte Standard Fruit Company. Met steun van de United komt in 1932 Tiburcio Carías aan de macht. Tijdens zijn repressieve regime, dat tot 1948 zou duren, werd de opgekomen arbeidersbeweging te gronde gericht. In deze periode gingen de maatschappijen eveneens investeren in de verbouw van suikerriet en bierbrouwerijen.

Voor een beter begrip van de later ontstane grondconflicten moeten twee zaken worden onderscheiden: - De maatschappijen vestigden zich niet in één gebied, maar verhuisden steeds. Zij openden en sloten bedrijven als de grond was uitgeput en breidden op die manier hun grondbezit uit; - Aangetrokken door de betere lonen trokken veel mensen naar het noorden waar zij zich na de drukke seizoenwerkzaamheden vestigden in "aldeas" (dorpen) en er de braakliggende gronden gingen bewerken. Zodra de maatschappijen de gronden weer wilden bewerken werden deze boeren er zonder meer van verjaagd.

Tijdens het bewind van Carías voelde de traditionele oligarchie (de grootgrond-

bezitters) niet de noodzaak om met meer moderne landbouwmethoden de produktie te verhogen, maar zij profiteerde wel van van de ontwikkeling van de bananenclave. Zij liet de percelen braak liggen of verpachtte deze aan kleine boeren. In 1950 bezaten de maatschappijen United Fruit en Standard Fruit ongeveer 230.000 ha, waarvan het grootste deel braak lag. De bananen vormden toen 60% van de totale exportwaarde.

Na de Tweede Wereldoorlog werd het regeringsapparaat gemoderniseerd en werden op beperkte schaal vrijheden toegestaan. De druk op Carías om het veld te ruimen, zowel van de kant van de Amerikaanse maatschappijen als van de Hondurese elite, die de langdurige dictatuur als een belemmering beschouwde voor de modernisering van de samenleving, nam toe. In 1948 moest Carías het veld ruimen.

In de jaren vijftig werd de infrastructuur t.b.v. het vervoer verbeterd, werden kredieten beschikbaar gesteld, programma's voor technische hulp geëntameerd en agro-industrieën opgezet. In die tijd groeide de agro-export van Honduras naar de VS. De grootgrondbezitters trachtten hun grondbezit verder uit te breiden voor de verbouw van exportprodukten als suiker, katoen en koffie en voor het houden van slachtvee. Zij schroomden niet om voor dit doel de "colonos", die gronden hadden bezet en deze soms al jaren bewerkten, te verjagen. Als gevolg van de voorschrijdende landbouwmechanisatie groeide de werkloosheid onder de landarbeiders, waardoor velen niet meer in hun levensonderhoud konden voorzien. Toen werd het grondbezit een echt nijpend probleem.

In 1954 brak in Noord-Honduras een ernstig arbeidsconflict uit bij de Tela Railroad Company, een dochteronderneming van de United, waar zo'n 35.000 werknemers bij betrokken waren. In het hele land heerste een klimaat van sociale onrust. Door manipulaties van politici werd de staking na zestig dagen beëindigd. In datzelfde jaar werden de vakbonden SITRATERCO (Sindicato de Trabajadores de la Tela Railroad Co) en SUTRASFCO (Sindicato de la Standard Fruit Co) opgericht, die nauw gelieerd waren aan de ORIT (Organización Regional Interamericano de Trabajadores). De bonden slaagden erin een kleine loonsverhoging te bewerkstelligen, maar een belangrijker resultaat was het oprichten van een Ministerie van Arbeid dat een serie sociale wetten opstelde, die in 1959 resulteerde in een arbeidscode en erkenning van het recht op vakvereniging (tussen 1955-1960 werden 77 bonden opgericht).

2. Boerenbeweging en landhervorming

Enkele maanden na de grote staking werd het land geteisterd door grote overstromingen waarbij driekwart van de bananenplantages zwaar werd getroffen en een derde van het land uit produktie moest worden genomen. Nadat ook nog een ziekte op de bananenplantages was uitgebroken werd besloten de bananensector te reorganiseren. Met behulp van technologische verbeteringen wilden de maatschappijen de produktiviteit van zowel land als arbeider verhogen en de verscheidenheid van de produkten werd uitgebreid. Het gevolg was dat een groot aantal landarbeiders werkzaam op de grote plantages, werd ontslagen. Tussen 1953-1958 daalde hun aantal van 35.000 tot 15.000 en het aantal landlozen nam sterk toe, wat grote sociale onrust op het platteland tot gevolg had. Om deze reden greep het leger in 1956 in en schreef in 1957 verkiezingen uit.

De liberaal Villeda Morales werd tot president gekozen. Hij wilde het land zo snel mogelijk moderniseren, de binnenlandse markt vergroten en de industriële ontwikkeling stimuleren. Ook een landhervorming werd in het vooruitzicht gesteld.

Om te voorzien in hun levensonderhoud zochten de ontslagen landarbeiders (de nieuwe landlozen) hun toevlucht in de landbouw en bezetten onvruchtbare en braakliggende gronden van de Tela Railroad Company of van grootgrondbezitters (Las Guanchías, Masfca, Guaymas etc.). In een poging om de gronden te behouden en inspeland op de buitenlandse vraag introduceerden de maatschappijen de veeteelt. Nog meer kleine boeren werden van de door hen bezette en vaak reeds jarenlang bewerkte gronden verdreven. Naar aanleiding van deze conflicten werden veelal lokale boerenorganisaties opgericht, waar zich veel ex-plantage-arbeiders bij aansloten. In 1961 werd de eerste echte boerenorganisatie, de CCUC (Comité Central de Unificación Campesina) opgericht, die in 1962 werd omgedoopt tot FENACH (Federación Nacional de Campesinos de Honduras). Naar de eerste voorzitter, Zelaya, is een huidige verzetsbeweging genoemd. Deze bond had een politieke visie die verder reikte dan de problemen van de boeren en was anti-imperialistisch geïntendeerd. De meeste leden waren ontslagen werknemers van de Tela Railroad Company. In datzelfde jaar werd met de steun van de bestaande vakbonden de boerenbond ANACH (Asociación Nacional de Campesinos de Honduras) opgericht als een soort anti-communistisch alternatief voor de FENACH. Deze bond kreeg al snel enige steun van de liberale president Villeda Morales, dankzij haar meer regeringsgezinde oriëntatie. Enkele boerenleiders die aanvankelijk de FENACH hadden gesteund werden medeoprichters van de ANACH (o.a. de boeren van Las Guanchías).

Onder druk van de boeren en in het kader van de Alianza para el Progreso van Kennedy kondigde president Villeda Morales in 1961 de eerste Wet op de landhervorming af. Ten behoeve van de coördinatie werd in dat jaar het INA (Instituto Nacional Agrario) opgericht. Tegen deze plannen rees verzet van grote boeren en van de grote maatschappijen, waarna het accent werd verlegd naar kolonisatie van onontgonnen gronden. Deze eerste Wet op de Landhervorming werd in 1962 goedgekeurd en voorzag in het toekennen van grond aan individuele boeren, die een nieuwe middenklasse moesten gaan vormen. De wet van 1962 betekende voor de boeren een stimulans om de strijd voort te zetten. Door Morales zelf werd de wet gezien als "een praktische en zuiver democratische landhervorming, waarbij van de grootgrondbezitters geen gronden zullen worden afgenomen, maar aan de boeren gronden van de staat zullen worden toegewezen". Na een conflict met het leger werd Villeda Morales in 1963 afgezet, omdat hij naast het leger een onafhankelijke politiemacht wilde oprichten waardoor de militairen vreesden dat hun macht verder zou worden aangetaast. De militair Oswaldo López Arellano greep in nauwe samenwerking met de elite (grootgrondbezitters) de macht, waarna een harde dictatuur volgde. In de eerste jaren van zijn bewind (dat tot 1970 duurde) werd hard opgetreden tegen de boerenbeweging, vele opposanten werden verbannen en de FENACH werd totaal vernietigd. Hun leider Zelaya werd in 1965 met zes andere boeren bij El Jute vermoord. Van uitvoering van de wet op de landhervorming komt weinig terecht: Uit angst voor onteigening moderniseerden de grootgrondbezitters wel hun landbouwmethoden, beëindigden veel pachtvereenkomsten en gingen de gronden zelf bewerken, met name voor extensieve veeteelt.

Door de groei van de commerciële bedrijven, die zich steeds meer gronden van kleine boeren toeëigenden, en de komst van veel Salvadorianen nam het verzet van de boeren tegen de onderdrukking toe en werd de kiem gelegd voor een meer militante organisatie van bewust geworden boeren. De voornaamste strijd-methode van de sterk groeiende boerenbeweging werd het "en masse" bezetten van gronden.

Met de uitvoering van de landhervormingswet van 1962 werd pas serieus een aanvang gemaakt, nadat in 1967 in het gebied van Las Guanchías ANACH-boeren in georganiseerd verband gronden bezetten, die hen op gewelddadige manier waren ontnomen. Om een bloedige confrontatie te voorkomen kwam het INA tussenbeide en gaf de gronden aan de boeren. Van de gronden die tussen 1967 en 1969 zijn verdeeld lag 40% in het gebied van Las Guanchías. De toenmalige progressieve directeur van het INA verleende voorts zijn medewerking aan het oprichten van coöperaties in deze streek, die later het FECORAH (Federación de Cooperativas de Reforma Agraria de Honduras) vormden, waar momenteel zo'n 300 landbouwcoöperaties uit het hele land bij zijn aangesloten. Weliswaar ontwikkelden de coöperaties van Las Guanchías zich gunstig, maar zij waren gebonden aan strenge voorwaarden, zoals o.a. een verplicht contract van 10 jaar met de Standard Fruit Company, waardoor het deze maatschappij mogelijk werd de belangrijke beslissingen van de coöperaties direct te beïnvloeden: benoeming van de bedrijfsleider, vaststelling van het administratiesysteem, de toe te passen technologie, enz.. Dit paste overigens geheel in het beleid van de grote maatschappijen, die sinds het begin van de jaren zestig de verbouw van de produkten steeds meer wilden overlaten aan "onafhankelijke" producenten, maar de profijtelijke handel wilden behouden. De omvang van de percelen die door de maatschappijen werden bebouwd nam in de jaren zestig aanzienlijk af.

Het succes van Las Guanchías had een multiplicerend effect: steeds meer boeren gingen in andere gebieden op grote schaal gronden bezetten. Zij werden hierin gestimuleerd door de ANACH en de nieuwe boerenbond UNC (Unión Nacional de Campesinos), in 1968 in het zuiden van Honduras opgericht en nauw gelieerd aan de christendemocratische beweging.

De oppositiegroepen (waaronder de boerenbewegingen vakbonden) versterkten zich gebruik makend van het machtsvacuüm ontstaan na de oorlog met El Salvador (1969). Tegen de toenemende landbezettingen durfde de regering niet goed op te treden, ondanks de protesten van de grootgrondbezitters. Het leger was de boeren bovendien dankbaar voor hun loyale houding in de strijd met El Salvador. Begin 1972 hielp ANACH de nationale regering van Ernesto Cruz in het zadel, die een nationale eenheid hoopte te creëren, die nodig werd geacht vanwege de problemen met El Salvador. Spoedig ontdekten de boerenleiders echter, dat zij werden ingezet om de belangen van de grootgrondbezitters te dienen. De zgn. eenheidsregering was immers niet bereid tegemoet te komen aan de eisen van de boerenorganisaties. De onderdrukking van de boeren nam toe. In 1972 vond in Talanquera een treffen plaats, waarbij zes boeren van de UNC werden vermoord. Daarop kwam ook de ANACH in verzet en organiseerde eind 1972 de z.g. hongermars. Opnieuw greep López Arellano in, maar nu als een militair, die inspeland op de bestaande machtsverhoudingen met hervormingsprogramma's kwam. Er werd een nationaal plan opgesteld met een reformistisch en moderniserend karakter, waarin de landhervorming centraal stond. Aldus hoopte hij op de steun van de boeren. In december 1972 werd het zgn. decreet no. 8 afgekondigd, dat niet als de landhervormingswet van 1962 aan-

leiding kon geven tot interpretatieproblemen, waardoor de getroffen grootgrondbezitters het onteigeningsproces eindeloos konden vertragen. Decreet no.8 machtigde het INA om onder haar beheer de boeren tijdelijk het gebruik toe te staan van nationale en "ejidale" gronden, die geschikt zouden worden gemaakt. In de twee jaar dat het decreet van kracht was werden aan ongeveer 15% van de 150.000 boerenfamilies, die volgens de telling van 1974 geen grond bezaten of minder dan 3 hectaren, percelen toebedeeld.

In de periode 1972-1975 werd 80% van alle tot dat jaar toegewezen gronden verdeeld, wat duidelijk maakt dat de politieke wil een belangrijke factor is voor de uitvoering van de landhervorming. Toch moet worden opgemerkt dat van een fundamentele hervorming geen sprake was. De meeste gronden werden verdeeld in de zgn. kolonisatiegebieden als Bajo Aguán.

In september 1974 werd Honduras getroffen door de wervelstorm "El Fifi", die o.a. de bananenplantages van de Standard Fruit Co. in Bajo Aguán vernietigde. Daar de maatschappij nieuwe aanplant niet rendabel achtte nam de staat de gronden over en werden de Associatie Isletas en de Staatshandelsmaatschappij COHBANA opgericht, die verantwoordelijk werden gesteld voor de wederopbouw. In 1975 werd de Tweede Wet op de Landhervorming aangenomen. Het essentiële verschil met de wet van 1962 was dat duidelijk werd aangegeven welke landbouwsystemen wel of geen sociale functie hadden. Geen sociale functie hadden grootgrondbezit, braakliggende grond en extreem kleingrondbezit. Tussen 1975-1980 zouden volgens de plannen 600.000 hectaren moeten worden verdeeld onder 120.000 families en de grond zou voortaan aan in groepen verenigde boeren (coöperaties of associatieve bedrijven) worden gegeven. Uitgangspunt was 5 ha grond per lid. Tegen deze landhervormingswet rees verzet van de FENAGH (Federación Nacional de Agricultores y Ganaderos de Honduras), die in staat bleek de uitvoering van de wet af te remmen door voortdurend de volgens hen illegale grondbezettingen aan de orde te stellen. In 1975 moest Arellano na een groot corruptieschandaal het veld ruimen.

Toen duidelijk werd dat de doelstellingen van de landhervorming niet zouden worden gehaald, organiseerde de UNC in mei 1975 massale grondbezettingen. In deze maand werden in Los Horcones 12 boeren en twee priesters vermoord door de plaatselijke grootgrondbezitters (hierbij geholpen door militairen), toen zij op weg waren naar de in Tegucigalpa te houden hongermars. In juni 1976 organiseerde de UNC "de mars van de wanhoop".

In 1976 nam de dynamiek in de uitvoering van de landhervorming af. De ANACH stimuleerde de oprichting van het FUNC (Frente de Unidad Campesina) waarbij zich zowel de ANACH, UNC als FECORAH aansloten. Gezamenlijk werden massale activiteiten ondernomen. De militaire regering van Melgar Castro, waarvan aanvankelijk enkele meer progressieve jonge militairen deel uitmaakten, werd gedwongen Rigoberto Sandoval Correa, die tijdens de regering van Oswaldo López directeur van het INA was geweest, opnieuw in die functie te benoemen. Een korte periode werden weer gronden verdeeld, maar spoedig moest Sandoval het landhervormingsinstituut verlaten, waar de boerenbonden nota bene mee instemden. De jonge militairen, die hem aanvankelijk hadden gesteund, werden door de behoudende krachten van het leger op een zijspoor gezet en vele hervormingen werden teruggedraaid. In 1978 werd Melgar afgezet door een militaire junta onder leiding van Policarpo Paz García, waarna er vrijwel een einde kwam aan de door López Arellano ingevoerde hervormingspogingen.

Het is verwonderlijk dat de boerenbeweging nauwelijks reageerde op de verwijdering van de meer progressieve militairen uit de legertop in het voorjaar van 1977 en zelfs meewerkte aan de val van Rigoberto Sandoval Correa. Een mogelijke verklaring hiervoor is de interne verdeeldheid van de boerenbonden en een zekere inkapseling van enkele boerenleiders in het politieke bestel.

In 1978 nam in naam van de "nationale veiligheid" de repressie toe, groeiden de interne conflicten binnen de boerenorganisaties (vooral binnen ANACH en UNC) en scheidden zich steeds meer bonden af (zes van de ANACH en vijf van de UNC). In een poging de verschillende boerenorganisaties weer bijeen te brengen werd in november 1979 het overkoepelend orgaan FUNACAMH (Frente Nacional Campesino Hondureño) opgericht, waarvan de UNC, UNCAH (Unión Nacional de Campesinos Auténticos de Honduras), de meerderheid van de ANACH en van het FECORAH en verschillende na 1977 opgerichte bonden deel uitmaakten. In 1980 vonden massale grondbezettingen plaats door bij de FUNACAMH aangesloten bonden, die zij grotendeels wisten te behouden. De organisatie werd in haar uitvoerende activiteiten economisch en politiek tegengewerkt en zelfs vervolgd door de veiligheidsdienst.

Op 17 januari 1982 trad weer een burgerregering aan geleid door Roberto Suazo Córdova, maar de militairen onder leiding van de beruchte kolonel Gustavo Alvarez Martínez, bekend tegenstander van de georganiseerde volksbeweging, bleven echter waakzaam op de achtergrond. In april werd naar aanleiding van een tweede kaping van een Hondurees vliegtuig door het parlement de zogenaamde anti-terroristenwet aangenomen, die zware straffen oplegt voor het in gevaar brengen van de staatsveiligheid en ontvoering en het bezetten van land en gebouwen. In 1985 trad de huidige president Azcona aan.

Ook tijdens de "democratische" regeringen van Suazo Córdova en Azcona zijn nog gronden herkrege. Volgens het CEDOH-bulletin van september 1987 vonden tussen 1982-1987 74 grondbezettingen plaats; de meeste in 1982 in de departement Cortés, Yoro, Comayagua en Santa Barbara. In deze periode werden ook massale bezettingen georganiseerd, zoals in september 1983 door FUNACAMH (10.000 ha), in april 1985 door de UNC (45.000 ha), in april 1986 door de UNC en in mei 1987 door de gezamenlijke grote bonden (2). Ingevolge de wensen van de AID is na 1982 vooral voorrang gegeven aan de "titulación de tierras" (toekennen van eigendomsbewijzen) en niet aan de "adjudicación" (toewijzen van grond).

In de jaren tachtig hebben de boerenorganisaties zich er herhaaldelijk over beklagd dat het INA niet reageerde op de vele verzoeken tot toewijzing van grond. Er zijn boerengroepen die al langer dan 8 jaar wachten. Tijdens het bewind van Suazo Córdova wees het INA 80% van de verzoeken af en in de periode Azcona is de situatie niet veel veranderd. De relatie van de directeur van het INA met de boeren is slecht. Hij jaagt hen door zijn uitspraken herhaaldelijk tegen zich in het harnas en lijkt er op uit te zijn de boeren te verdelen.

Eind 1985 is uit wat resteerde van de FUNACAMH de CNTC voortgekomen, die de vierde grootste en meest strijdbare boerenbond van het land is.

3. Een nabeschuwing

Volgens de leiders van enkele boerenorganisaties stelt de landhervorming op dit moment niet veel meer voor, waardoor het aantal landloze boeren groeit. Het sinds 1982 gevoerde beleid is niet in de eerste plaats gericht op het toewijzen van percelen, maar op het afgeven van eigendomsbewijzen, waardoor gemakkelijker kredieten zouden worden verkregen. De werkelijkheid wijst echter anders uit. Bovendien houdt men zich niet aan de wet, die voorschrijft dat aan een gezin minimaal 5 ha grond moet worden toegewezen.

3.1. De magere resultaten van 25 jaar landhervorming

Volgens de telling van 1974 bedroeg het aantal landbouwbedrijven in dat jaar 195.341 en de totale oppervlakte ervan 2.629.859 ha. 33.772 Bedrijven ofwel 17,3% van alle bedrijven en ongeveer 0,8% van de totale oppervlakte, was kleiner dan 1 ha. De bedrijven van 1 - 5 ha besloegen 91.010 ha, 46,6% van de bedrijven en 8,3 % van de totale oppervlakte. 445 Bedrijven waren groter dan 500 ha., besloegen 22% van de oppervlakte en 0,2% van het aantal bedrijven. Tot heden hebben 70.379 gezinnen grond gekregen. De doelgroep van de landhervorming (gezinnen met minder dan 5 ha) omvatte volgens de telling van 1974 zo'n 274.781 gezinnen. In termen van begunstigden heeft dus 26% van de landhervorming geprofiteerd. Meer dan 75% van de gezinnen, die in het kader van de landhervorming grond hebben gekregen woont in het noorden van het land.

In de 25 jaar landhervorming (1962-1986) is ongeveer de helft van de doelstellingen bereikt, die na aanvaarding van de tweede wet op de landhervorming in 1975 waren opgesteld voor de periode 1976-1979. Het INA beloofde immers in die periode 600.000 ha te verdelen onder 120.000 boerengezinnen. De landhervorming heeft dus niet afdoende bijgedragen aan de oplossing van de grondproblemen van de Hondurese boeren en de sociaal-economische situatie van het merendeel van de plattelandsbevolking blijft slecht.

De navolgende tabel laat zien dat in de 25 jaar landhervorming een aantal periodes is te onderscheiden:

- 1962-1967: in deze periode zijn maar weinig gronden verdeeld;
- 1967-1972: de verdeling komt in 1967 op gang, nadat boeren in het gebied van Las Guanchías massaal gronden bezetten;
- 1972-1976: de meeste gronden zijn in deze periode verdeeld, nadat in 1972 het decreet no. 8 was afgekondigd;
- 1976-heden: na 1976 neemt de dynamiek duidelijk af en wordt een groot aantal verworvenheden teruggedraaid. Na 1982 voert de regering op aandringen van de AID het programma "titulación de tierras" op.

In de periode 1972-1976, de tweede regeringsperiode van Oswaldo López Arellano, is ongeveer 50% van alle tot 1986 toegewezen gronden verdeeld. Opgemerkt zij dat in die tijd vnl. gronden zijn toegewezen in de zgn. kolonisatiegebieden zoals Bajo Aguán en veel minder aan grootgrondbezitters.

Tabel: Landhervorming 1962-1986
Deelnemers, toegewezen en bebouwbare oppervlakte

Jaar	Aantal groepen	Aantal gezinnen	Toegewezen hectaren	
			totaal	bebouwbaar
1962	2	60	281	246
1963	4	129	447	337
1964	2	54	194	131
1965	2	60	154	154
1966	2	150	281	175
1967	4	190	2,477	2,142
1968	7	257	1,670	1,229
1969	22	1,738	5,735	5,242
1970	26	1,236	6,386	5,411
1971	34	1,871	7,751	5,269
1972	72	3,331	10,585	6,771
1973	224	8,674	32,454	21,120
1974	287	9,828	47,098	37,849
1975	186	6,751	37,252	29,949
1976	182	6,274	26,913	18,787
1977	106	3,331	15,985	11,568
1978	42	1,745	5,415	4,396
1979	43	1,161	6,355	4,767
1980	108	2,473	16,501	12,588
1981	158	3,926	19,604	15,523
1982	177	4,897	19,963	15,001
1983	149	3,535	12,798	10,543
1984	146	3,658	14,825	12,006
1985	100	2,500	10,000	7,500
1986	100	2,500	10,000	7,500
1962-1986	2,185	70,379	311,124	236,314

Bron: CEDOH-bulletin, september 1987

3.2. De politieke onwil

Het gebrek aan politieke wil om een nationaal ontwikkelingsplan op te stellen waarin voorrang wordt gegeven aan landhervorming en plattelandsontwikkeling belemmert een effectief beleid.

- "Zonder enige twijfel is een belangrijke faktor geweest de politieke en economische druk, welke in belangrijke mate door de buitenlandse maatschappijen op INA werd uitgeoefend. Een belangrijke aanwijzing hiervoor is het feit dat enkele positief gemotiveerde directeurs van INA wegens ontslag of overplaatsing slechts voor zeer korte perioden hun functie konden vervullen. Zonder een uitspraak te doen over de vraag of het "ontsporen" van de landhervorming een doelbewust beleid of een toevallige ontwikkeling onder invloed van de boven-

genoemde factoren is geweest staat vast dat het optreden van INA beslissende gevolgen heeft gehad voor de huidige positie van de boeren welke bij de landhervorming zijn betrokken." (Hivos evaluatiedocument)

- Er is geen tekort aan grond. In 1986 verklaarde de minister van Recursos Naturales nog dat van de 2,3 miljoen ha bestemd voor de landbouw ongeveer 43,5% braak lag of onvoldoende werd benut. De opmerking dat het grondprobleem een gevolg is van de snelle bevolkingsgroei, een argument dat vooral wordt gebruikt door de grote boeren, leden van de FENAGH, is niet relevant.

- De autoriteiten scharen zich vaak aan de zijde van de grootgrondbezitters o.a. door huurmoordenaars niet te berechten, zoals in het geval van het bloedbad van Piñuelas dat in 1984 plaatsvond.

De boeren beklagen zich er steeds meer over dat de militairen ook na het vertrek van Alvarez nauw samenwerken met de grootgrondbezitters en hen op gewelddadige manier van de bezette en reeds lange tijd bewerkte gronden verjagen, waarbij zij de oogsten vernietigen en de huizen verbranden. Het beleid van de huidige directeur van het INA is vanaf 1982 duidelijk gericht op het zaaien van verdeeldheid onder de boeren.

3.3. De georganiseerde boeren

In Honduras is de organisatiegraad van de boeren vrij hoog. De grootste boerenorganisaties zijn ANACH (95.000 leden in 1982), UNC (37.000 leden), FECORAH (10.000 leden) en de CNTC (zo'n 10.000 leden in 1987). Voorts zijn er een groot aantal kleine bonden, die zich van genoemde bonden hebben afgescheiden. Opvallend is de verdeeldheid binnen de boerenbeweging. De FENACH streefde naar fundamentele veranderingen, terwijl de ANACH zocht naar compromissen met de autoriteiten en harmonieuze oplossingen nastreefde. Vooral na 1977, toen de onderdrukking toenam, vonden de afscheidingen bij UNC (1977) en bij de ANACH (1978) plaats. Oorzaken zijn volgens het CEDOH-document van september 1987 o.a. de repressie, onwil van de regering, "habilidad gestonaria" (bekwaamheid in het ondernemen van stappen) van de leiders, het gemak waarmee een leider boeren (zijn cliënten) achter zich kan scharen en het feit dat boerenleiders vaak gedwongen worden bepaalde regelingen met de regering te treffen. Door angst wordt de te bepalen strategie en ideologie bemoeilijkt. De autoriteiten en tegenstanders van de landhervorming laten niet na om de tegenstellingen binnen de boerenorganisaties aan te wakkeren en ongelijke behandeling bij het verlenen van assistentie aan de boeren door agrarische overheidsdiensten te bevorderen. Ook het coöptatie-systeem en de daarmee gepaard gaande corruptie dragen bij tot verdeeldheid.

Sinds de jaren tachtig werkt de interne strijd binnen de nationaal politieke partijen door in de boerenorganisaties. Er zijn zelfs enkele boerenleiders benoemd tot gedeputeerden in het Nationaal Congres van traditionele partijen, die zich nooit om het lot van de boeren hadden bekommerd.

3.4. Massale acties en repressie van de organisaties

Alleen door sterke druk en massaal optreden van de boeren zijn enkele resultaten bereikt (CEDOH bulletin 1987). Voorbeelden van massale acties zijn:

- 1972: mars van de honger
- mei 1975: massale bezettingen onder leiding van de UNC

- juni 1976: de "mars van de wanhoop" onder leiding van de UNC
- 1976: ANACH vormt met de UNC en FECORAH het FUNC (Frente de Unidad Nacional Campesina), dat massale demonstraties organiseerde, waarmee o.a. werd bereikt dat Rigoberto Sandoval, de voormalige progressieve directeur van het INA, terugkeerde op zijn post
- maart 1980: grote operaties onder leiding van FUNACAMH.

De meer onafhankelijke en militantere organisaties werden geconfronteerd met repressie en pogingen om verdeeldheid binnen hun organisatie te zaaien: - in 1965 ging FENACH ter ziele; - in 1972 werd het UNC slachtoffer van de moordpartij in Talanquera, waarbij zes boeren de dood vonden en in 1975 werden in Los Horcones 12 boeren en een priester vermoord.

Juist de militantere organisaties ondervinden veel tegenwerking bij het verkrijgen van de rechtspersoonlijkheid. De UNC verkreeg deze pas in 1984 en de CNTC wacht nog steeds op erkenning.

De ervaringen van de EACI (Empresa Asociativa de Campesinos de Isletas) leren dat de onderdrukking van boeren toeneemt naarmate de groepen zich onafhankelijker opstellen. Toen enkele oprechte boerenleiders zich openlijk uitspraken tegen de corruptie en het beleid van de "empresa" werd dit verzet bloedig onderdrukt. Eenzelfde gebeurtenis vond plaats in 1986 toen groepen uit Bajo Aguán zich verzetten tegen de corrupte leiding van FECORAH en COAPALMA.

3.5. Modernisering van de landbouw

De resultaten van de pogingen in het kader van de landhervorming om de traditionele landbouw te moderniseren zijn beperkt gebleken voor de Hondurese plattelandsbevolking. Het HIVOS-evaluatie-document noemt hiervoor de volgende factoren:

- "Binnen de landhervormingssector is een produktiesysteem in het leven geroepen om bij te dragen aan de commerciële exportlandbouw en de agro-industriële complexen, die gecontroleerd worden door de grote nationale en buitenlandse investeerders".
- "Veel van de gewassen welke in het kader van de landhervorming werden gestimuleerd of zelfs opgedrongen aan de boeren zijn gericht op export (bananen, palmolie, cashewnoten, citrus, etc.). Daar komt nog bij dat de verwerking en de export van vele van die producten nog in overwegende mate in handen is van buitenlandse bedrijven, zodat ook de revenuen slechts voor een zeer klein deel een bijdrage leveren aan de nationale economie".
- "Men heeft de monocultuur bevorderd, waardoor de boeren afhankelijk zijn gemaakt van overheids- of particuliere financieringsinstellingen, en voor wat de verkoop van hun produkten betreft, van de overheersende positie van degenen die de afzet ervan controleren".
- "Het denken en handelen voor de boeren door INA heeft er toe geleid dat eveneens door INA werd bepaald welke gewassen op de beschikbaar gekomen grond zouden moeten worden verbouwd. Waar deze keuze voor de boeren zelf niet acceptabel was, heeft dit in enkele gevallen geleid tot grote spanningen waarbij INA niet geschuwd heeft leningen stop te zetten of in te trekken. Als belangrijkste redenen voor het verzet van boeren tegen de verbouw van bepaalde gewassen moeten worden genoemd:

- het feit dat gewassen werden opgedrongen waarmee de boeren, en vaak ook INA zelf, geen enkele ervaring hadden (oliepalmen, cashew, citrus, suiker);
- het feit dat de beschikbare grond niet of nauwelijks geschikt was voor een bepaald gewas;
- het feit dat de volgens INA aan te planten arealen geen ruimte lieten voor de verbouw van consumptiegewassen voor eigen gebruik;
- het feit dat verschillende van de voorgestelde gewassen een lange aanlooptijd nodig hadden om tot produktie te komen".
- "De boeren zijn in het bezit gesteld van gronden, waarop in een groot aantal gevallen de noodzakelijke infrastructuur ontbreekt (gronden die slecht gedraineerd zijn of die blootstaan aan overstromingen) of die niet betrouwbaar zijn".
- "Het voorgaande, gevoegd bij de aanzienlijke investeringen die de door de regering bevorderde produktieprojecten hebben vereist, alsmede het ontbreken van adequate technische hulp en kredietbegeleiding, heeft geleid tot de grote achterstalligheid bij het afbetalen van kredietschulden, waaronder de boerengroeperingen gebukt gaan".
- "In een niet onaanzienlijk aantal gevallen werden grondprijzen berekend over het totale beschikbaar gestelde areaal zonder rekening te houden met de niet voor landbouw geschikte delen (bergachtig, moerassig etc.). Eveneens waren in een aantal gevallen de voor het cultuurrijp maken van de grond berekende bedragen te hoog, doordat een noodzakelijke bewerking meerdere malen werd uitgevoerd (smeergelden aan aannemers!). Last but not least werden eventueel noodzakelijke infrastructuurele voorzieningen soms zo ondeugdelijk uitgevoerd dat zij niet bruikbaar waren; intussen drukten zij wel op de schuldenlast.
- "Niet alleen is, zoals gebleken, veel minder grond uitgegeven als bedoeld, maar evenmin is die grond in de meeste van de gevallen eigendom. De grond werd ter beschikking gesteld onder een voorlopig eigendomsbewijs. Dit houdt in dat de grond pas eigendom wordt nadat de eenzijdig door het voor de landhervorming verantwoordelijke instituut vastgestelde prijs daarvoor is voldaan.
Gebleken is dat de aldus bepaalde prijs in een groot aantal gevallen dermate hoog is dat deze niet of slechts met bijna onmenselijke offers door de boeren kan worden voldaan binnen de gestelde termijn van 20 jaar".
- "De geringe planning op het niveau van de boerenbedrijven heeft tot gevolg gehad dat er onvoldoende diversificatie van gewassen is en dat de combinaties van gewassen te wensen overlaten; observaties in het veld tonen aan dat de boeren die hun produktie hebben gediversificeerd in een relatief meer stabiele economische situatie verkeren".
"Dit gebrek aan planning op bedrijfsniveau blijkt tevens uit de verhouding tussen oppervlakte en aantal mensen in de boerennederzettingen die in een aanzienlijk aantal gevallen inadequaat is, doordat zij hetzij veel te hoog, hetzij veel te laag is. Dit is er de oorzaak van dat de beschikbare grond niet volledig benut wordt of dat het areaal ontoereikend is voor de behoeften van de boeren".
- "De keuze van de gewassen door INA is veelal gebaseerd op de wensen van de buitenlandse ondernemingen (bananen) of Hondurese fabrikanten (suiker) alsmede ingegeven door de toenmalige schaarste van specifieke grondstoffen op de wereldmarkt (palmolie). In vele gevallen betekende dit dat de boeren onvoldoende tijd en grond hadden om toe te komen aan de verbouw van voedselgewassen voor eigen consumptie. Als gevolg daarvan moet veelal het

- eigen voedsel gekocht worden. Hierin wordt door INA en de bank BANADESA voorzien door het verstrekken van kredieten (als een vorm van salaris). Deze leningen worden toegevoegd aan de schuldenlast van het collectieve bedrijf".
- "Zeker indien het een gewas betreft dat pas na enkele jaren productief wordt (oliepalm, cashew), betekent dit een zeer zware investering in iets, waarvan de productie- en de winstmogelijkheden nog niet vaststaan. Als voorbeeld kan worden gezien de aanplanten van oliepalm. Ten tijde van de aanplant (1978-1980) waren de prijzen voor palmolie zeer gunstig. Als gevolg werd in geheel Centraal-Amerika het planten van oliepalm gestimuleerd. Nu de eerste aanplanten in productie zijn gekomen is het aanbod dusdanig gestegen dat de prijzen reeds sterk zijn gedaald".
 - "Andere produktiemiddelen als kunstmest, bestrijdingsmiddelen, tractoren en gereedschappen zijn veelal formeel eigendom van de collectieve bedrijven doch evenzeer verkregen door leningen via INA. In een aantal gevallen wordt een deel van de produktiemiddelen zoals kunstmest en bestrijdingsmiddelen verstrekt door de afnemer van de produkten. De kosten hiervan worden dan afgetrokken van de produktie".
 - "In de meeste gevallen zijn de produktiemethoden bepaald door de afnemers en vastgelegd in contracten tussen boeren en de afnemers. Echter deze contracten zijn voor de boeren door INA afgesloten. Bedoelde afnemers bezitten vrijwel allen een vergaande monopoliepositie, waardoor de boeren geen enkele reële mogelijkheid bezitten om over prijzen te onderhandelen. De verkoop bij bananen aan de twee eerder genoemde buitenlandse ondernemingen wordt over de hoofden van de boeren heen geregeld door de van overheidswege gecreëerde organisatie COHBANA. Deze berekent voor haar diensten 5% van de verkoopwaarde van de bananen zonder dat zij enige meerwaarde toevoegt aan de produktie".
 - "Het agrarisch produktieproces is hoofdzakelijk eenzijdig "economisch" georiënteerd geweest, waarbij helaas niet de noodzakelijke aandacht aan de sociale en culturele aspecten is besteed. Deze situatie heeft bij de deelnemers aan de landhervorming het individualisme in plaats van de collectieve arbeidsinstelling bevorderd, en het egoïsme in plaats van de solidariteit, welke een belangrijke voorwaarde is om de grondslag voor een meer menselijke samenleving te leggen. Deze "neo-grootgrondbezittersmentaliteit" stimuleert de economische uitbuiting onder de boeren zelf en bemoeilijkt de vorming van een strijdvaaide en aaneengesloten boerenbeweging". "Het voorgaande is vooral het geval bij de grote landhervormingsprojecten, zoals bijvoorbeeld Bajo Aguán, Guaymas en San Manuel".
 - "De daling van de produktie wordt slechts gegarandeerd wanneer de produktiemethoden worden toegepast zoals contractueel voorgeschreven. De prijs voor het produkt wordt voor enkele jaren vastgesteld en het beding dat de produkten "free on board" worden gekocht zorgt er voor dat niet alleen de produktierisico's maar ook de transportrisico's berusten bij de boeren".
 - "Het ontbreken van een effectieve participatie van de kant van de begunstigen in de uitvoering van het gehele proces van landhervorming, alsmede hun ontoereikende vorming, hebben de mogelijkheden beperkt om de maatschappelijke organisatie van de boeren als ondernemers te consolideren". "De opzet van collectieve bedrijfjes (sterk geïnspireerd door de ontwikkelingen op dit terrein in Peru) vereiste een zorgvuldige begeleiding van de zijde van INA. Daarvoor werd een speciale afdeling "PROCARRA" gesticht, die echter nooit de mogelijkheden heeft gekregen om haar taak adequaat uit te voeren. Dit is o.a. een reden geweest voor diverse medewerkers van INA om

dit instituut te verlaten".

"Als gevolg van de beperkte begeleiding t.a.v. organisatie, bedrijfsvoering, boekhouding, planning, marketing etc. en de paternalistische houding van INA in het algemeen, had en heeft de meerderheid van de bij de bedrijfjes aangesloten boeren nauwelijks enig inzicht in hun eigen organisatie. Zij zijn hierdoor in sterke mate afhankelijk van INA. Het gebrek aan inzicht heeft nogal eens geleid tot corruptie en malversaties binnen bedrijven en misbruik van succesvolle bedrijven door derden (Isletas). Zelfs wapengeweld is hierbij niet geschuwd".

Conclusies

De (beperkt doorgevoerde) landhervorming in Honduras is niet, zoals de officiële politieke propaganda wil doen geloven, resultaat van de goede wil van de regering, maar veeleer van de druk die de boeren hebben uitgeoefend en van een lange strijd, waarbij georganiseerde acties een essentieel belang waren.

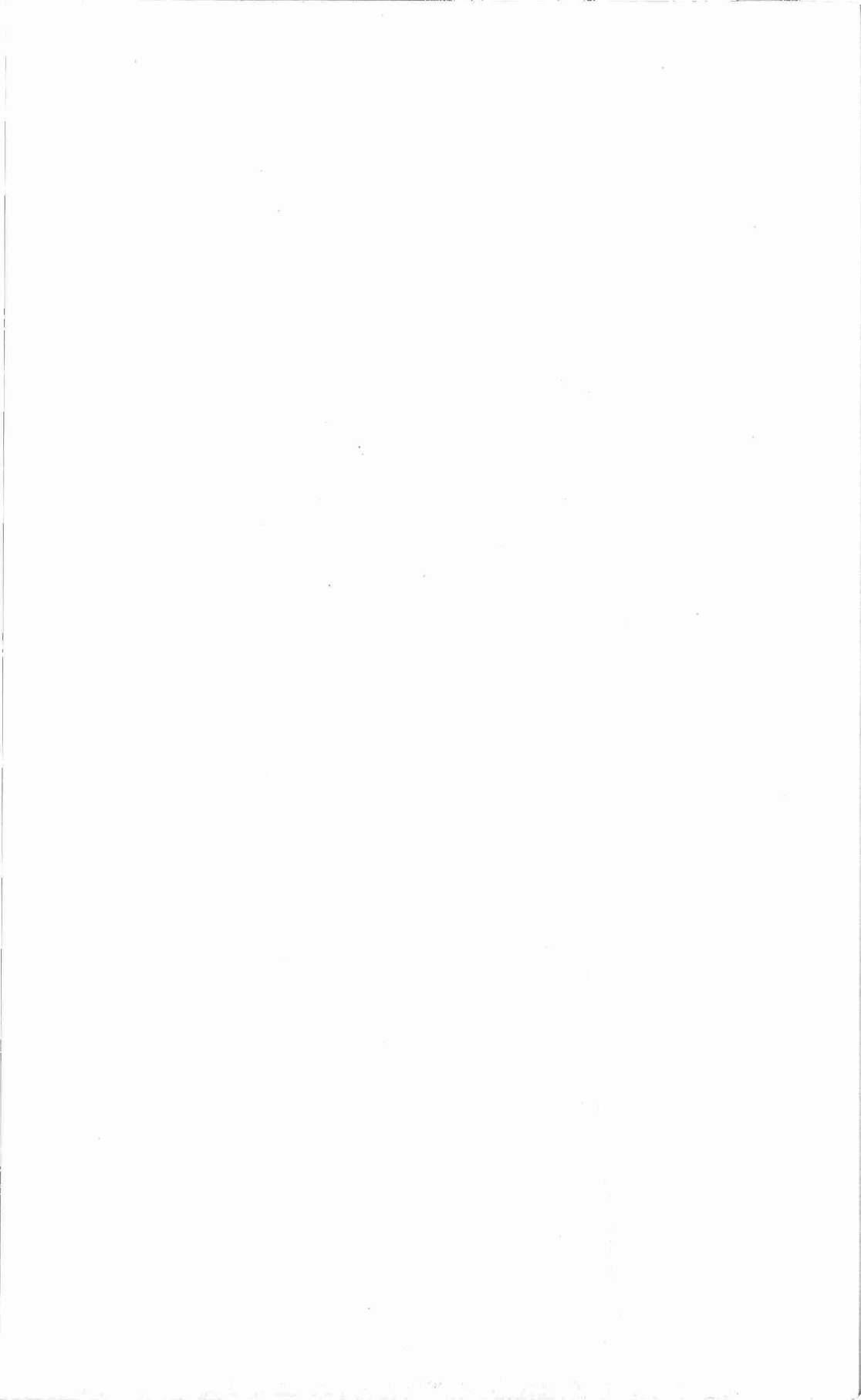
drs. J. Ooyens

Literatuur

- ALVARADO GALO, ELVIRA (boerenleidster): "The struggle to recover the land" in haar boek 'Don't be afraid gringo: a woman speaks from the heart'.
- Boletín Informativo no. 76, CEDOH, agosto 1987, Tegucigalpa, Honduras.
- Boletín Especial no. 30, septiembre 1987, Tegucigalpa, Honduras.
- DÍAZ ARRIVILLAGA E. en P. OUD: Hivos in Honduras. HIVOS/ DGIS, Den Haag, 1982.
- IHDER: La tenencia de la tierra en Honduras. Tegucigalpa, octubre, 1981.
- IHDER: 84 Meses de Reforma Agraria del Gobierno de las Fuerzas Armadas de Honduras, Tegucigalpa, 1980.
- KIT, Landendocumentatie nr. 5, Amsterdam, 1983.
- NOVIB, Landenmap Honduras, 1986.
- POSAS, Mario: El Movimiento Campesino Hondureño. Guaymuras, Tegucigalpa, 1981.
- SALGADO, Ramón: 'El proyecto de titulación de tierras', in Cuadernos de Realidad Nacional. No. 1, 1987. UNAH: Departamento de Ciencias Sociales. Tegucigalpa.
- SYBRANDY, P.: De landbouwproductiecoöperaties van Honduras. Doctoraalscriptie Culturele Antropologie RUU, juni 1980.

Noten

1. Opgemerkt zij dat de staking plaats vond op het hoogtepunt van de koude oorlog tussen de V.S. en de U.S.S.R. In dat jaar leende Honduras zijn grondgebied voor een invasie in Guatemala, die de regering Arbenz ten val bracht o.a. om de belangen van de United Fruit Company in Guatemala te beschermen.
2. Zie Boletín Informativo no. 76. CEDOH. Tegucigalpa, Honduras, agosto 1987.

**Costa Rica:
een voorbeeldige democratie in het nauw**

dr.ir. P. Spijkers

Verlangen

César Young Núñez

Ik wil gedichten met open ogen,
ik wil gedichten die rum drinken en dronken worden,
die de lippen van hun geliefde kussen,
die hun schuimende haar kammen,
die met dwazen praten en zichzelf niet opdragen
aan de dochter van die en die aangetrouwde neef van een
die minister is met een voorstel aan de dochter van de [oom
[regeringsfunctionaris
die bevriend is met de blauwe chef van de sardientjes.

Ik wil gedichten met een sleutel
om de deuren naar alle ontdekkingen te openen,
gedichten van vlees en bloed,
gedichten die de rimpels van ons land tonen,
gedichten van wanhopige mensen,
gedichten van stamgasten,
gedichten die 's nachts worden geschreven.

Weg met de schrijftafels en de studeerkamers.
Leve de zatlappen! Leve de gedichten
die op blote voeten over straat lopen!

Uit: In het kanaal zwemmen verbaasde vissen.

Costa Rica neemt op dit moment een belangrijke plaats in binnen Midden-Amerika. Omdat het land niet is betrokken bij enig gewapend conflict (het land heeft sedert 1948 geen leger) (1) vormt het, mede door haar geografische ligging, ingeklemd tussen Nicaragua en Panama, en vanwege haar historische relatie met Nicaragua een door vriend en vijand gewaardeerd cq. nuttig geacht rustpunt in de baaierd van conflicten die Midden-Amerika thans vormt.

Maar welke zijn de achtergronden van deze bijzondere positie? Een poging tot een antwoord hierop vormt wellicht een goede inleiding op dit overzichtsartikel over de recente politieke ontwikkelingen in Costa Rica.

In Midden-Amerika heeft zich gedurende de afgelopen decennia een aanpassingsproces afgespeeld waarbij verouderde sociale structuren en de daarbij behorende positiebekleders het veld (dienen te) ruimen teneinde een eigentijdser, evenwichtiger en rechtvaardiger maatschappij te verkrijgen. De politicoloog Weeks (2) betoogt dat de Middenamerikaanse politieke regimes in sterke mate zijn bepaald door een uit de 19e eeuw stammend, zeer rigide land tenure systeem, een van de centrale elementen uit de voornamelijk agrarische economie van die landen. Anders dan in overige Latijnsamerikaanse landen, was gedurende de vorige eeuw, toen de export-gewassen waarop deze economieën drijven, dwangarbeid het middel om aan het probleem van de schaarse arbeid het hoofd te bieden. Deze dwangarbeid, ondersteund, of zelfs mede-ingevoerd door 'moderniserende' liberale regimes, heeft de sociale structuur in Midden-Amerika tot ver in de 20ste eeuw diepgaand beïnvloed. Een opvallende trek van het systeem was verder dat de agrarische export-elite (de 'koffie-oligarchie') haar macht niet deelde met een afzonderlijke, later opkomende industriële elite; integendeel, waar een dergelijke elite ontstond, bleven agrarische en industriële belangen in dezelfde handen verenigd. Bovendien, waar in de jaren twintig en dertig van deze eeuw sociale hervormingsprocessen hun intrede deden in vele landen in Latijns-Amerika, bleven deze in Midden-Amerika opvallend achterwege. In Midden-Amerika was in die periode sprake van een 'militarisering van de politiek', waarbij

een door de VS getrainde militaire klasse een nauwe alliantie aanging met de economische en politieke oligarchie (El Salvador), of deze verving (Nicaragua). De rol van de VS in het ondersteunen en in het zadel helpen van deze autoritaire, onderdrukkende regimes was hierbij essentieel. In Midden-Amerika is, aldus Weeks, van de drie mogelijke sociaal-politieke hervormingsinstrumenten (vrije verkiezingen, coup d'état, burgeroorlog) slechts de derde mogelijkheid opengebleven. De eerste mogelijkheid wordt door de regimes niet toegestaan, en voor de tweede heb je een van de economisch-politieke oligarchie onafhankelijke militaire groepering nodig. Vandaar dat Weeks kan concluderen dat hier van een proces van 'creatieve destructie' dient te worden gesproken: het onvermijdelijke instorten van de oude orde. Men ziet dit in Nicaragua, Guatemala, Honduras, El Salvador.

En Costa Rica? Costa Rica is de uitzondering. De verklaring voor haar unieke pluralistische samenleving moet niet zozeer worden gezocht in haar etnische homogeniteit, noch in de veronderstelde vérgaande verdeling van rijkdom en inkomen, maar in de geschiedenis van haar land tenure, en van de wijze waarop in Costa Rica het kapitalisme zich ontwikkelde.

De economie en de sociaal-politieke structuur van het land werden gedomineerd, nu en in de vorige eeuw, door de koffiecultuur. Het in het begin van de vorige eeuw vrijwel onbevolkte stuk van de Middenamerikaanse landengte werd toen langzamerhand onder cultuur gebracht door Spaanse kolonisten die - vergelijkbaar met de Noordamerikaanse Home Steaders - familiebedrijfjes van koffieteelt opzetten, en daarbij niet door landschaarste, maar door schaarste aan arbeid voor de koffiepluk, in omvang- en expansiemogelijkheden werden gelimiteerd. Er ontstond een type samenleving met een zelfstandige, zelfbewuste, middenklasse van koffie-producerende en exporterende ondernemers. Hoewel veranderingen optraden, maken deze tot op de dag van heden het centrum van de politieke macht van Costa Rica uit. Latere economische ontwikkelingen (vee-haciendas in het noord-westelijke Guanacaste, de opkomst van door buitenlanders opgezette en geleide bananenplantages aan beide kustgebieden) hebben dit beeld weliswaar gedifferentieerd, maar niet essentieel veranderd. (3) In het voorheen praktisch lege gebied ontstond in de 19e eeuw

een bijzondere configuratie van - gematigd - grootgrondbezit, kleine koffieproducenten, en landloze families (4); kenmerkend hierbij was de afwezigheid van dwangarbeid, een elders in de regio algemeen verbreid fenomeen. De landlozen hebben in Costa Rica, als gevolg van de relatieve schaarste aan arbeid, relatief hoge lonen gekregen, mede door de alternatieve mogelijkheden zelf grond te ontginnen en een koffiefinca te beginnen. Al deze omstandigheden tezamen genomen, werd in Costa Rica de basis gelegd voor een pluralistische samenleving met een thans zeer grote, en politiek machtige middenklasse. Vooral na de revolutie van 1948 beleefde het land een voor Latijns-Amerika opmerkelijke welvaart, met een goed onderwijssysteem (alfabetisme 95%), participatie in het bestuur, en wijdverspreide infra-structurele voorzieningen. Hoewel grote delen van het platteland achterbleven bij deze ontwikkelingen, en de verdeling van de welvaart nog veel te wensen overliet, stak Costa Rica op een schitterende manier af tegen de situatie in vele buurlanden.

De moderne geschiedenis van Costa Rica is ondenkbaar zonder de persoon van José Figueres, in de wander Don Pepe genoemd. Hij is de onloochenbare charismatische leider van het land geweest, en mede door zijn toedoen is Costa Rica geworden wat het thans is. Don Pepe was de aanstichter en hoofdpersoon van de nationalistische revolutie (5) van 1948, met welk jaartal de moderne geschiedenis van Costa Rica begint. De aanleiding van deze revolutie was de uit de hand gelopen corruptie van de (centrum-linkse) regering van Calderon (1940-1944). De kritiek en de harde oppositie van Figueres deed Calderon besluiten Figueres te verbannen, een maatregel waarover hij later spijt zal hebben gehad. In Mexicaanse ballingschap ontmoette Figueres een groep toenmalige Middenamerikaanse leiders (eveneens ballingen), en richtte met hen het later legendarische Caraïbische Legioen op, een beweging die tot doel had de dictators uit hun betreffende landen van herkomst te verjagen. Via het Legioen kreeg Figueres de toenmalige socialistische Guatemalteekse president achter zich en met diens militaire hulp slaagde hij in een gewapende machtsovername in 1948. Dit Caraïbische Pact betekende tevens een begin van een vrijwel constante staat van oorlog tussen Figueres en Somoza, met wiens verdrijving in 1979, een van de doelstellingen van het Legioen alsnog werd bereikt. Een ander belangrijk internationaal

optreden van Figueres vormde zijn bemoeienissen met het Latijns-amerikaanse Democratisch Links, een beweging van gematigd linkse politici, wier doel het was om via de bestaande wettelijke instituties een socialistische samenleving te grondvesten. Naast Figueres waren hierin de prominente persoonlijkheden Betancour (Venezuela), Haya de la Torre (Peru) en Munoz (Puerto Rico). Tot slot was Figueres door zijn politieke ideeën en zijn internationale onafhankelijke optreden, een ideale partner voor het Alliance for Progress programma van president Kennedy. Naast deze uitzonderlijke buitenlands-politieke loopbaan heeft Figueres ook binnenlands een sterke stempel op het politieke en economische gebeuren gedrukt, zo sterk dat het politieke krachtenveld na hem gerust kan worden opgedeeld in enerzijds de door hem opgerichte Partido de Liberación Nacional (PLN), en anderzijds de overige, die in verschillende tijden onder verschillende vlaggen hun debuut maakten op het politieke toneel. Tijdens zijn eerste regeringsperiode schafte Figueres het leger af; volgens zijn tegenstanders een sluwe zet om een mogelijke toekomstige militaire coup bij voorbaat uit te sluiten. In ieder geval vestigde hij hiermee de financiële grondslag voor het daarna volgende overheidsprogramma van onderwijs, gezondheid en andere overheidsactiviteiten, variërend van het aanbrengen van electriciteit op het platteland (een novum in Latijns-Amerika), tot het oprichten van een nationaal orkest. Tot grote ongerustheid van de VS ging hij over tot het nationaliseren van het bankwezen, een daad die tekenend was voor zijn politieke on-grijpbaarheid.

De betekenis van Don Pepe is zowel binnen Costa Rica als daarbuiten in Latijns-Amerika zeer groot geweest. Behalve zijn optreden in de Alliance for Progress was hij een belangrijk pleitbezorger voor de daarvan in het politiek verlengde liggende Centraalamerikaanse Gemeenschappelijke Markt, de regionale pendant van het Andes-Pact (en van de Europese Gemeenschap), welke overigens met de idealen van de laatste evenveel overeenkomst had als met de gebrekkige praktijk van de eerste. Costa Rica sloot zich reeds in 1962 aan en was met haar politiek en economisch krachtige middenklasse hiervan de meest natuurlijke lidstaat. Naast zijn goede verstandhouding met de VS, waar hij graag heenreisde en lezingen gaf, juichte Figueres de overname van Castro in Cuba toe, totdat hij, uitgenodigd als spreker

in Havanna in 1959 kritiek op de anti-Amerikaanse koers van Castro uitsprak en voor lange jaren persona non grata werd. Dit belette hem overigens niet om in 1972 Costa Rica als eerste Middenamerikaans land diplomatieke betrekkingen met de Sovjet Unie aan te laten knopen, een daad waarmee hij het land danig op stelten zette. Naast het belang van de grote koffie-transactie die hiermee gepaard ging, stelde Figueres dat de Koude Oorlog ten einde was en dat landen als Costa Rica Derd-Wereld-Solidariteit als motto dienden te kiezen. Gedurende de drie presidentiële termijnen (de laatste van 1970-1974) zorgde Figueres ervoor dat, zoals zijn biograaf Ameringuer opmerkt, "er nooit een saai ogenblik was"; hij zorgde er voor dat zijn gehoor altijd geboeid bleef. (6)

De economische toestand vóór 1981

De Costaricaanse democratie, die steunde op een sterke democratisch denkende middenklasse, stond op zichzelf in Midden-Amerika. Bij verkiezingen waren opkomst-percentages van meer dan 80 geen uitzondering. Maar ondanks dit gunstige sociale en politieke klimaat bleven de exportprijzen (koffie, suiker, bananen) het verloop van de economie beheersen en de nationale welstand bepalen. Toen in de Alliance for Progress periode Kennedy het suikerquotum voor de duur van één jaar verhoogde, reageerden de Costaricaanse producenten onmiddellijk met een areaal-uitbreiding, met catastrofale gevolgen in het jaar daarna. De opleving van de koffie- en bananenprijzen gedurende de jaren zestig bracht weer geld in de la, maar in beide gevallen deed zich door schaalvergroting en modernisatie een differentiatie in de productie-organisatie voor die er toe leidde dat steeds minder mensen een steeds groter aandeel van de produktie in handen hadden. Minder dan twee procent van de koffieplantage-eigenaren produceerde de helft van de nationale koffieoogst, zodat de situatie steeds meer op die van Nicaragua en Guatemala ging lijken.

De bananensector - die in een typische enclave-structuur omsloten bleef - verdient het iets nader te worden beschouwd.

Costa Rica was de geboortegrond van de later beruchte United Fruit Company (7), die aan het einde van de vorige eeuw was opgericht

door de Noordamerikaanse spoorwegbouwer Minor Keith. Keith, die op een uiterst strategisch moment de Costaricaanse schuld van het toentertijd in Midden-Amerika zeer dominante Groot-Brittannië had overgenomen (betreffende een spoorweg naar de Caraïbische kust) wist zich door grondaankopen en een huwelijk met een presidentsdochter, de praktische alleenheerschappij over een gigantische enclave binnen Costa Rica te verwerven. Na enige jaren was hij zover dat hij de nationale schuld van het land kon overnemen in ruil voor de douane-rechten. De bananencompany, die eerst haar landerijen aan de Caraïbische kust had, breidde zich na de dertiger jaren uit naar de Pacific kust, waarmee een nieuw hoofdstuk in de sociale geschiedenis van Costa Rica zou worden ingeluid. Aan de Caraïbische kust was het mogelijk geweest de uit Jamaica geïmmigreerde, Engelstalige, zwarte bevolkingsgroep gesegregeerd te houden van de rest van de bevolking. Aan de Pacific waaide al snel een andere wind: onder de voornamelijk uit Guanacaste afkomstige - landloze - bevolking ontstonden sociale bewegingen, en werd in 1930 de Communistische Partij van Costa Rica opgericht. De mede door haar geïnspireerde staking van 1934 zette de toon voor latere programma's van eisen en acties, die in de jaren veertig - in een curieus verbond van de communisten met de Rooms Katholieke kerk, namelijk gezamenlijk tegen de toentertijd opkomende Figueres verenigd - tot een programma van sociale hervormingen leidde, dat zelfs in vooruitstrevende Europese samenlevingen niet had misstaan: gelijke lonen voor mannen en vrouwen, achturige werkdag, recht op vakvereniging, een speciaal arbeidsrecht, collectieve onderhandelingen, een begin van sociale zekerheid. Figueres heeft later politiek gebruik gemaakt van deze door anderen verworven rechten, draaide zelfs iets terug indien dat uitkwam, maar hij heeft toch de behaalde rechtszekerheden van de bananenarbeiders grotendeels overeind gehouden. De macht van de Company bleef inmiddels buiten kijf. Toen zij aan het begin van de jaren zestig weigerden inkomstenbelasting af te dragen, had de regering in Costa Rica dit maar te accepteren.

In navolging van olieproducerende landen (en deels ook als economische slachtoffers daarvan) hebben in 1974 een aantal Latijnsamerikaanse landen (Costa Rica, Guatemala, Honduras, Panama, Colombia en Ecuador) geprobeerd een productie-kartel voor bananen op te

zetten: de Unión de Productores y Exportadores Bananeras (UPEB). Echter, de drie grote handelsmaatschappijen weigerden in te gaan op de eis per krat bananen één dollar belasting af te dragen. Ze gingen liever door met het direct dealen met kleine (individuele) producenten, daarbij wijzend op anti-trust maatregelen uit de VS waaraan zij ondergeschikt zeiden te zijn. Toen Ecuador overstag ging, richtten de maatschappijen zich op het door haar omvangrijke overheidsprogramma extra zwakke Costa Rica, dat van de oliecrisis relatief zwaar te lijden had gehad. Figueres, nooit om een stunt verlegen, dreigde de Standart Fruit het land uit te gooien, maar zijn opvolger, Daniel Oduber, moest eieren voor zijn geld kiezen en ging accoord met 25 dollarcent per krat. Daar ging de UPEB! Na een schandaal in Honduras waar de lokale United Fruit-directeur steekpenningen had verstrekt aan de president van het land (de eerste sprong uit het raam van een wolkenkrabber in New York, de tweede trad af) eiste Costa Rica wederom de oorspronkelijke dollar per krat, maar zij kon noch Ecuador, noch Guatemala, of Nicaragua meekrijgen. Ondanks deze 'Banana-gate' duurde het tot 1981 voordat Costa Rica haar één dollar-eis zag ingewilligd, hetgeen overigens weer andere ongunstige gevolgen met zich mee zou brengen.

De buitenlandse bananenmaatschappijen hebben een zeer sterke invloed op het binnenlandse sociale, economische en politieke gebeuren uitgeoefend; wel kan worden gesteld dat Costa Rica, wellicht iets meer dan de haar omringende landen, getracht heeft, zij het met wisselend succes, deze invloed te temperen.

Tot aan het begin van de jaren tachtig was de export van bananen een van de grote deviezenbronnen; in 1970 was Costa Rica - toen de tweede wereldproducent van bananen - voor éénderde van haar buitenlandse inkomen afhankelijk van dit product, net zoals dat voor koffie het geval was.

Het sociaal-economisch beleid heeft de laatste decennia sterk in het teken gestaan van importsubstitutie, regionale economische integratie, en (interne) marktvergroting. Deze, vooral bij PLN-politici populaire doelstellingen zijn slechts zeer ten dele gerealiseerd. De regionale economische integratie is nauwelijks van de grond gekomen, en de

import-ervangende industrie in Costa Rica evenmin. In 1980 besloeg de dienstensector zowat de helft van het Bruto Nationaal Product, terwijl de industrie slechts 20% voor haar rekening nam. Aan het einde van de jaren zeventig - nadat het land te lijden had gehad van sterke prijsdalingen van exportproducten - begonnen zich signalen voor te doen die er op wezen dat men onvoldoende de tering naar de nering had gezet.

De oliecrisis van enige jaren daarvoor; het opgeschroefde consumptieniveau (van de vijf Middenamerikaanse republieken had Costa Rica het hoogste inkomen per hoofd, meer dan het dubbele van Honduras of El Salvador); de steeds ongunstiger wordende ruilvoetverhouding (8); een permanente overwaardering van de Colon, de nationale munteenheid, hadden ruimschoots aanleiding gegeven tot het aangaan van forse buitenlandse schulden. Waren deze in 1978, na acht jaar PLN-regering, nog steeds 'well within the limits of prudent borrowing' (9), in 1982, bij het aflopen van de regeringsperiode van Carazo (1978-1982) was het duidelijk dat diens vergeefse pogingen om devaluatie te vermijden, en daarmee de noodzaak tot het nemen van harde maatregelen steeds naar voren schuivend, het land definitief in de ziekenboeg van het Internationale Monetaire Fonds had gemanoeuvreed. De schuld die de regering Monge (1982-1986) erfde, was weliswaar in absolute termen niet hoog, maar per hoofd van de bevolking evenaarde ze die van de zware patiënten als Mexico en Brazilië. Het leed geen twijfel dat het land, na een periode van betrekkelijke welvaart, in een van de ernstigste crises van de laatste decennia was beland. De economische crisis (sommige waarnemers spraken van een 'technisch bankroet' (10) werd vergezeld door twee andere, niet minder onaangename problemen, de ene van binnenlandse aard, de andere buitenlands. Aan deze laatste, de toenemende politieke spanningen in de regio, zal in het vervolg van dit artikel aandacht worden besteed, eerst zal aandacht worden besteed aan het binnenlandse probleem, dat van de toenemende sociale spanningen, vooral op het platteland. De ongelijke grondverdeling had aanleiding gegeven tot het opleven van grondbezettingen. President Oduber had zelfs van de United Brands bananenmaatschappij de niet geringe oppervlakte van 25.000 hectare onteigend, maar met deze lapmiddelen konden de diepere oorzaken van 's lands agrarische structuurproble-

men niet worden opgelost. Een van de dieperliggende oorzaken van het agrarische probleem manifesteerde zich met steeds meer nadruk; het betrof de in Costa Rica belangrijke groep van precaristas, de landbezitters die op eigen initiatief, ofwel op staatsdomeingronden, ofwel op door niemand anders gebruikte onontgonnen (meestal oerwoud) gronden, een bestaan trachtten op te bouwen. De daarmee steeds verder opschuivende landbouwfrontier was ten einde gekomen. Deze precaristas, producenten van voedselgewassen (bonen, rijst, mais), verkochten vaak, na enige jaren landbouw, hun met waarde vermeerderd land aan veeboeren, en trokken zelf verder. Toen het onmogelijk was om nog meer oerwoud te ontginnen, kwam een groeiende groep precaristas zonder land te zitten, terwijl de voedselproductie bij een stijgende stedelijke vraag, door een toegenomen trek naar de stad, op een kritieke wijze achterbleef. De financieel-economische deskundigen van het Internationale Monetaire Fonds en Wereldbank, die de afgelopen jaren in verschillende rapporten oplossingen suggereerden aan de Costaricaanse overheid (en deze als voorwaarden stelden voor het verkrijgen van verdere leningen) hebben onvoldoende rekening gehouden met deze dieper liggende oorzaken van de economische crisis. Landbezettingen hebben aldus een langere geschiedenis in Costa Rica, alhoewel deze traditioneel niet vaak met gewelddadigheden gepaard gingen. Dat werd nu anders, hoewel de Centrale Vallei, de koffiestreek, relatief weinig te lijden heeft gehad van boerenbewegingen. Vooral de laaglandgebieden aan de Pacific zijn het toneel geweest van sociale onrust en politiek geweld. Na de grote stakingen in de dertiger en vijftiger jaren bleef het geruime tijd rustig aan dat front: door de vakbonden waren redelijk goede voorwaarden afgedwongen, en bovendien was Figueres erin geslaagd de macht van de vakbonden te breidelen. De Communistische Partij werd een tijd verboden en de regering zette haar eigen vakbonden op, die erin slaagden de reeds eerder gememoreerde rechten voor de bananearbeiders te bewerkstelligen. Met de crisis van eind jaren zeventig, begin jaren tachtig, die voor de arbeiders sterke reële loonsverlagingen inhielden (11) laaiden de vakbonds-activiteiten weer op. Hierbij was de rol van de Communistische Partij wel van enig belang doch deze dient niet overdreven te worden. Slechts weinig plantage-arbeiders zijn lid van de Communistische Partij. Anderzijds vond Figueres ook weinig aanhang in de plantagegebieden, zijn

electoraat is er altijd laag geweest. In 1979 en 1980 ontstaan er grote stakingen binnen de plantages van de Standard Fruit en United Brand. Bij deze laatste stakingen om loonsverhogingen grijpt de overheid in, en de Guardia Civil begint bezetters te verwijderen. Er wordt een arbeider doodgeschoten, en de gehele bananensector wordt voor twee weken stilgelegd. (12)

De monopoliepositie van de drie grote bananengiganten in Costa Rica heeft het hen tamelijk gemakkelijk gemaakt een vorm van contractteelt in de bananensector te doen invoeren, waarbij een groot gedeelte van de productie wordt uitbesteed aan lokale producenten. Ofschoon stimuli kunnen worden gegeven voor verhoogde productie, wordt door de regelingen tussen opkoper en producent, het risico sterk in de richting van de laatstgenoemde gedrukt. Tegelijkertijd is de Costaricaanse staat meer bij de productie betrokken geraakt doordat zij soms de financiering en later ook de productie op zich nam. Een en ander heeft de positie van grondbezitters op bananenplantages niet vergemakkelijkt.

Hoe heeft de Costaricaanse staat regelend opgetreden bij de toenemende conflicten om grond, en bij het oplossen van de problemen van voedselproductie? Bij het pakket economische maatregelen had de regering een programma van landhervormingen gevoegd; het daartoe speciaal opgerichte Instituto de Tierras y Colonización, ITCO, zou zich met de uitvoering van de wet dienen te belasten. De doeleinden van de wetgeving waren fraai, maar de praktijk, vooral bij de eveneens voorziene onteigeningen was anders. Disputen omtrent compensaties, plus een zeer grote terughoudendheid van de overheid om tot dit - soms noodzakelijke - middel over te gaan, maakten dat de landhervorming sterk beperkt bleef tot het voorbereiden en begeleiden van landbouw-settlements in gebieden waar geen eigendomsclaims bestonden; bovendien zou het de staat aan middelen ontbroken hebben om de onteigeningen te financieren.

De kolonisatieprojecten bleven aanvankelijk ook sterk beperkt. Enig succes schijnt het ITCO te hebben verworven met het verstrekken van eigendomstitels voor grondbezit, een ter verkrijging van bijvoorbeeld landbouwkrediet noodzakelijk document, dat echter door de meerderheid van de Costaricaanse boeren werd ontbeerd.

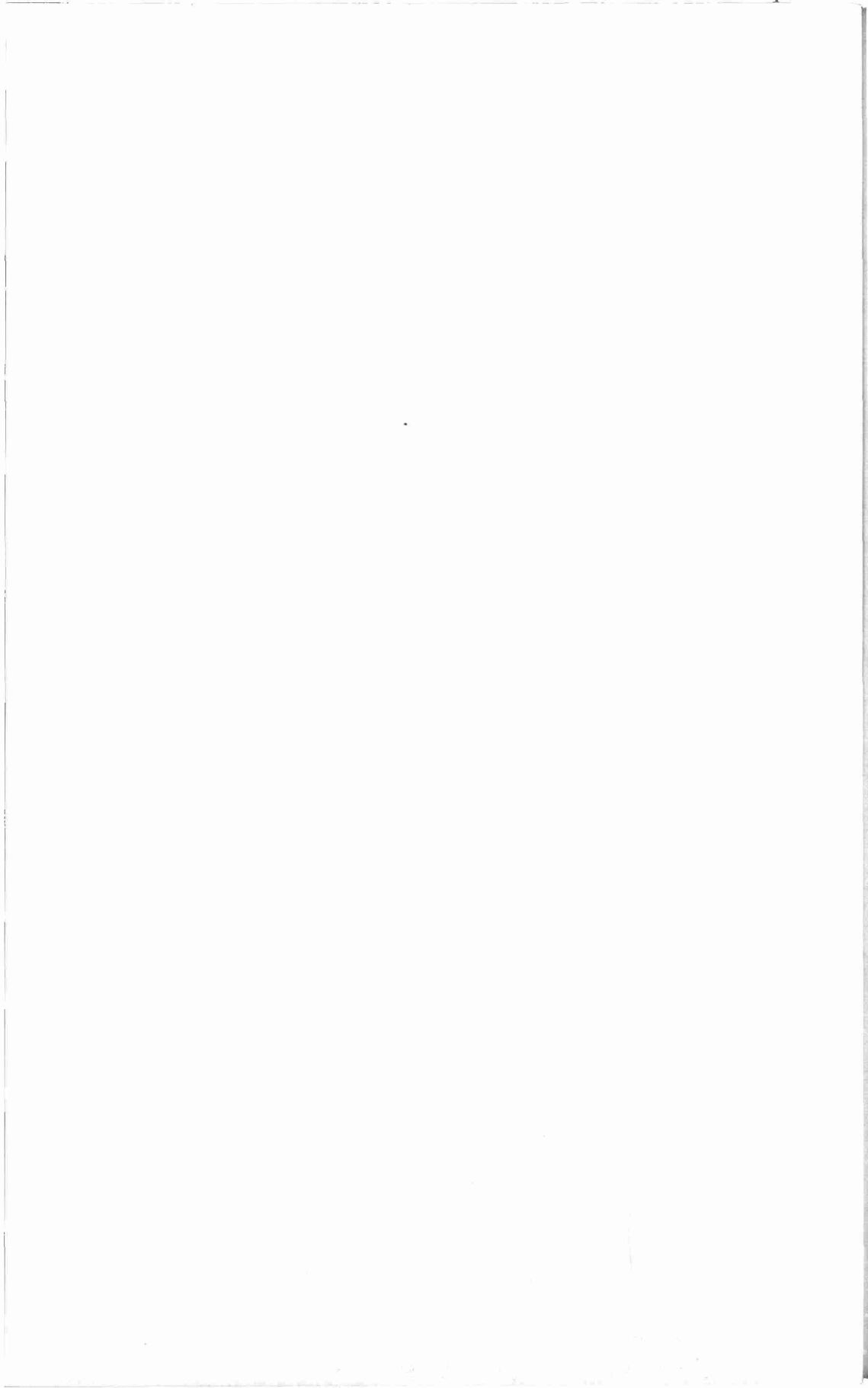
Bij het bespreken van de oplevende sociale spanningen binnen de Costaricaanse maatschappij als gevolg van optredende veranderingen, mag zeker de bevolkingsfactor niet worden vergeten. De bevolkingsgroei is uitzonderlijk hoog (geweest), in de jaren zestig werd zelfs het hoge groeicijfer van 4,5% genoemd (13), een der hoogste ter wereld. Aan deze groei heeft zich een accuut probleem toegevoegd, namelijk dat van de vluchtelingen uit de andere Middenamerikaanse landen. Men schat dat aan de ongeveer 2,5 miljoen inwoners een aantal van 200.000 vluchtelingen is toegevoegd. De precieze schattingen over deze aantallen lopen uiteen, een groot aantal van hen betreft Nicaraguanen (14), vaak als inferieur, donkerder van huidskleur, en als 'Indiaans' beschouwd. Hoewel in Costa Rica goede hulpprojecten voor vluchtelingen bestaan (waaronder enige met Nederlandse ontwikkelingshulp ondersteund), is de druk op de lokale gemeenschap natuurlijk buitengewoon groot. President Oscar Arias sprak zelfs in november 1986 in verband hiermee als zijn mening uit dat er een gevaar dreigde dat Costa Rica haar 'eigen identiteit gaat verliezen'.

dr.ir. P. Spijkers

Noten:

1. Het ziet er ook niet naar uit dat er thans een militarisering plaatsvindt, zoals soms wel wordt gesuggereerd.
2. J. Weeks, An Interpretation of the Central American Crisis, Latin American Research Review, vol. XXI, nr. 3, 1986.
3. Sedert de helft van de vorige eeuw zijn praktisch alle presidenten afkomstig uit een kleine groep van koffieplanters, een sociale groepering waarvan toen reeds de contouren zichtbaar waren.
M. Seligson, 1980. Peasants of Costa Rica and the Development of Agrarian Capitalism. Madison: University of Wisconsin Press.
4. Het beeld van de homogene sociale structuur (rurale democratie) van middenklasse van koffiebedrijfjes behoeft correctie. Reeds in 1864 was de helft van de koffiebonen al geen 'yeoman' (kleine vrije boer) meer (Seligson 1980:23).
5. Met enig recht kan deze - vooral intern gebruikte - term beter worden vervangen door die van burgeroorlog. De boeren die erbij betrokken raakten, deden zulks niet uit socialistische idealen. De verdreven Calderonista Picado hing een socialistisch programma aan, en de issues waar het om ging, varieerden (zie Seligson 1980:125) van vóór of tegen communisme, vóór of tegen electorale fraude! In feite ging het erom wie je politieke vrienden waren.
6. Al was het maar aan die student die, op Figueres' vraag, wie er onder zijn lezing ter afkeuring had gefloten, opstond en naar voren kwam. De president gaf hem een klap in zijn gezicht: "Een van mijn taken is opvoeden". (C. Ameringuer, 1978, Don Pepe, A Political Biography of Jose Figueres of Costa Rica, Albuquerque: University of New Mexico Press).
7. Keith richtte aanvankelijk de Tropical Trading Company op, die in 1899 met Boston Fruit tot de United Fruit Company werd samengevoegd. Deze firma, thans United Brand geheten, heeft tezamen met twee andere VS-giganten (Standard Fruit en de Del Monte Corporation) het wereldmonopolie in bananen in handen (W. Lafeber, 1981. Inevitable Revolutions: The United States in Central-America. New York: Norton, pag. 207).

8. In 1983 keek een Costaricaanse politicus terug op deze verslechterde Terms of Trade: "Terwijl we in 1972 voor 22 quintales koffie een jeep konden importeren, moesten we er vorig jaar 83 quintales voor neerleggen".
9. Latin American Regional Reports, Mexico and Central America, 15 januari 1987.
10. New York Times, 9 december 1981.
11. Het prijsindexcijfer voor voedingsmiddelen steeg in 1980 met 26% en in 1981 met 70%. De loonsverhogingen waren in die jaren respectievelijk 16 en 12% (J. Finders en F. Tielen, 1986, Bananenproductie en overuitbuiting in Costa Rica, Tilburg: IVO p. 180).
12. Finders en Tielen, op. cit. pag. 92-93.
13. Lafeber, op cit. pag. 185.
14. De in Costa Rica gepubliceerde Tico Times meldde in november 1986 dat er ongeveer 200.000 ongedocumenteerde vluchtelingen in Costa Rica waren, waarnaast 22.000 geregistreerde Nicaraguanen, en enige duizenden Salvadoranen en Cubanen. Het dagblad Le Monde publiceerde op 27 juli 1986 voor geheel Midden-Amerika een geschat aantal vluchtelingen van 300.000, "waarvan het grootste gedeelte in Costa Rica en Honduras". Er zouden toen, volgens die krant, zich ongeveer 15.000 Nicaraguaanse vluchtelingen in Costa Rica bevinden. President Arias zei in een interview met het Spaanse dagblad El Pais op 9 mei van dit jaar dat dit aantal thans 150.000, het tienvoudige bedroeg. Hoe de cijfers ook liggen, voor de Costaricaanse samenleving vormen deze vluchtelingenstromen een geweldige belasting.

**Indiaanse cultuur, christelijk geloof
en sociale strijd in Guatemala**

M. Coolen

Manuel José Arce

XX

Nee, dat is 'm niet.
Ja, dat is 'm wel.
Nee, dat is 'm niet. Dat kan 'm onmogelijk zijn.
Kijk dan, het litteken van de inenting.
Nee, het is 'm niet.
Kijk dan, de kroon die Miguel een halfjaar geleden op
zijn kies heeft gezet.
Nee, het is 'm niet.
Ik geloof dat hij het wel is, dat hij het deze keer wel is.
Nee, hij is het niet.
Hoe kan hij dat nou zijn, zonder ogen.
Hoe kan hij dat nou zijn, zonder zijn altijd bezige han-
den.
Hoe kan hij dat nou zijn, zonder zijn mannelijk zaad.
Hoe kan hij dat nou zijn, zonder zijn gitaar en zijn zang,
zonder die vastberaden frons in tijden van gevaar,
zonder die glimlach bij het werk,
zonder de stem die zijn gedachten uitspreekt,
zonder die gekke gewoonte van hem om mij bloemen ca-
deau te doen.

Hoe kan hij dat nou zijn.
Hij is het niet. Ik zeg je toch dat hij het niet is.
Ik wil niet dat hij het is.

Uit: Gele konijnen in de hemel.

INDIAANSE CULTUUR, CHRISTELIJK GELOOF EN SOCIALE STRIJD IN GUATEMALA

Inleiding

"Het kan mij niet schelen welk individu er nu precies vecht. Wat mij interesseert zijn de tien personen die één opstandeling in staat stellen te vechten." Met deze woorden schetste generaal Rios Mont, kort na zijn staatsgreep in 1982, de achtergrond van zijn politiek van verschroeiende aarde. Die zou tienduizenden bewoners van het platteland van Guatemala het leven kosten. Vooral 'subversieve' Indiaanse gemeenschappen moesten het daarbij ontgelden.

Welke factoren hebben ertoe geleid dat gedurende de afgelopen decennia de Indiaanse bevolking van Guatemala, na eeuwen van schijnbare gelatenheid en conformisme, massaal in opstand is gekomen tegen de economische, politieke en militaire machthebbers van het land? En wat heeft de bewust aangegane confrontatie tot nu toe opgeleverd? De conclusie dat enkel het ontwijken van de confrontatie met de machthebbers minimaal overleven garandeert? Of de overtuiging dat de levens-noodzakelijke confrontatie solider moet worden voorbereid? Het zijn levensgrote vragen die opnieuw de bijdrage van de Indiaanse cultuur aan maatschappelijke en politieke strijd ter discussie stellen.

Afstammelingen van de Maya's

Toen de Spaanse veroveraars aan het begin van de zestiende eeuw in het gebied van Midden-Amerika belandden, troffen ze daar naar schatting één miljoen afstammelingen van de Maya's aan.

De meesten van hen woonden in het huidige Guatemala. De Westerse geschiedschrijving stelt doorgaans dat de Spanjaarden geconfronteerd werden met een Indiaanse cultuur in verval. Inderdaad waren er vóór de komst van de Spanjaarden als het ware breuken ontstaan in de Maya-cultuur, die vanaf het begin van de christelijke jaartelling indrukwekkende prestaties had geleverd op het gebied van wetenschap, kunst, architectuur, maatschappelijke en economische organisatie. Leidden droogte of besmettelijke ziekten tot een breuk in de culturele ontwikkeling? Raakten de gronden uitgeput? Vonden er na-

tuurrampen plaats of braken er revoltes uit, die de bestaande structuren ontwrichtten?

Wetenschappelijk onderzoek heeft tot nog toe niet geleid tot duidelijke conclusies met betrekking tot de crisis in de Maya-cultuur.

Ook al is er dus sprake van belangrijke verschuivingen, het gaat zonder meer te ver te stellen dat de Spaanse veroveraars geconfronteerd werden met volken in verval. Veel meer zijn we aan het begin van de zestiende eeuw getuige van een proces van spanningen en tegenstellingen tussen de verschillende Indiaanse groeperingen. Er vindt economische expansie plaats en er is sprake van nieuwe technologische vindingen. Ook de militaire organisatie wordt verder ontwikkeld. Alles wijst op processen die voorafgaan aan een nieuw evenwicht en een consolidering van de staat.

Stedelijke centra en forten vormen knooppunten van politieke, militaire en commerciële activiteiten. Het grootste gedeelte van de Indiaanse bevolking wijdt zich echter aan de landbouw en woont op de hoogvlakte, in de dalen van de rivieren en in de vruchtbare kustvlakten. De grond, die een centrale plaats inneemt in het religieuze wereldbeeld van de Maya's, wordt deels in gemeenschapsverband bewerkt. Maar ook individuele families beschikken over stukken grond en gaandeweg leidt het grondbezit tot nieuwe vormen van sociale statificatie. Reeds aan het begin van de christelijke jaartelling hadden de Maya's een productie- en consumptiemodel van bonen, mais en calabassen ontwikkeld dat tegelijk zorgde voor een ideaal menu en voor een vriendelijke behandeling van de grond. Bovendien kon op basis van dat productiemodel de arbeid op het land beperkt blijven tot vijfenveertig werkdagen. Aldus bleven driehonderdtwintig dagen over voor recreatieve en culturele activiteiten.

De komst van de Spanjaarden

In 1524 wordt in Guatemala de militaire fase van de 'Conquista' voltooid. Bij de onderwerping van de Indianen maken de Spanjaarden handig gebruik van reeds eerder gesignaleerde tegenstellingen en rivaliteit tussen de verschillende Indiaanse volken. Maar vooral het bezit van vuurwapens en het gebruik van paarden en honden geven

de veroveraars, ondanks numerieke zwakheid en doorgaans lage sociale afkomst, een strategische voorsprong op de Indiaanse bevolking. Bovendien worden er ware rampen aangericht door besmettelijke ziekten die met de veroveraars meereisden.

In de militaire fase van de verovering worden de stedelijke centra van de oorspronkelijke bevolking vernietigd en wordt een begin gemaakt met de bouw van nieuwe, 'Spaanse' steden. Indiaanse koningen en priesters worden geëlimineerd en een gedeelte van de Indiaanse adel wordt ingeschakeld om de onderworpen bevolking onder controle te houden.

Ook in Midden-Amerika zijn de Spanjaarden vooral uit op goud en zilver, edele metalen die in de vorm van munten steeds meer nodig zijn voor de zich ontwikkelende handelsrelaties in Europa. Maar goud en zilver heeft Guatemala nauwelijks te bieden. Daarom moet uitgekeken worden naar andere vormen om de veroveraars te belonen voor hun 'heldendaden'. De keuze valt op de landbouwgrond. Die wordt de Indiaanse bevolking met geweld ontnomen en groeit uit tot hét statussymbool van Spanjaarden en 'criollos', de in Latijns-Amerika geboren afstammelingen van de veroveraars. Aldus ontstaan de uitgestrekte plantages met hun nadruk op de productie en uitvoer van een beperkt aantal grondstoffen. De keuze van de grondstoffen wordt bepaald op basis van de behoeften van het moederland Spanje en, in een later stadium, door de vraag op de wereldmarkt.

Een beperkt gedeelte van de landbouwgrond blijft ook na de komst van de Spanjaarden in handen van de Indiaanse bevolking, maar zonder dat het grondbezit via het eigendomsrecht is gegarandeerd. Bovendien worden de Indianen, via allerlei wettelijke regelingen gedwongen een deel van het jaar praktisch gratis op de nieuw gevormde plantages te werken. Vooral met het oog op de seizoenarbeid op de plantages, worden grote groepen Indianen verplaatst. Nieuwe wooncentra worden gevormd waarin Indianen, nadat het merken met gloeiende ijzers is afgeschaft, herkenbaar zijn aan hun typische kleding. Die identificeert hen in functie van het verplichte werk op de plantages. Om de greep op de bevolking te garanderen, worden de verschillende Indiaanse groeperingen zoveel mogelijk gescheiden

gehouden. Om dezelfde reden laten de Spanjaarden, ondanks het geloof in de eigen culturele superioriteit, de vaak zeer van elkaar verschillende Indiaanse talen intact. De Indianen die niet betrokken zijn bij het werk op de plantages worden ingeschakeld bij de bouw van koloniale steden en moeten de voedselvoorziening van diezelfde steden garanderen.

De rol van de kerk

Het is onmogelijk een juist beeld van de Spaanse verovering te krijgen zonder aandacht te besteden aan de rol van de kerk. De conquistadores vertrekken uit een land, waar aan het einde van de vijftiende eeuw als het ware een fusie is ontstaan tussen het katholieke geloof en de monarchie. De verovering en bekering van 'Las Américas' wordt beschouwd als een dienst van het christelijke, beschaafde Westen aan de 'ongelovigen'. In dit licht is het niet te verwonderen dat met de veroveraars talrijke missionarissen optrekken om het ware geloof te verkondigen aan de nieuw ontdekte volken.

Behalve grote aantallen missionarissen levert de kerk vooral ook de theologische rechtvaardiging voor de Conquista. Wel is er sprake van verschillende theologische stromingen of scholen. Zo propageert Juan Ginés de Sepúlveda een 'theologie van de slavernij'. In deze benadering wordt de onderwerping van de Indianen gerechtvaardigd vanuit een 'natuurlijke inferioriteit' van de Indiaanse volken. De onderwerping door de Spanjaarden is een straf voor hun zonden of, in het beste geval, een noodzakelijk kwaad om het christelijk geloof te ontvangen.

Een aantal missionarissen ontdekt echter in de praktijk dat het winstbejag en de roofzucht van de veroveraars een menselijke behandeling van de Indiaanse bevolking onmogelijk maken.

Voorals de dominicaner monnik Bartolomé de las Casas werpt zich op als pleitbezorger van de Indianen. Hij beseert zijn theologische benadering op de politieke, juridische en sociale ontwikkeling van de Indiaanse cultuur en op de natuurlijke godsdienstigheid van de Indianen. De las Casas is niet zozeer tegen de verovering, hij is voorstander van een 'andere verovering'.

Door hun bekering worden de Indianen immers medegelovigen, die vervolgens als gelijken behandeld dienen te worden. Daarbij is het nog van belang op te merken dat de nadruk van De las Casas op de waardigheid en vrijheid van de Indianen voor een gedeelte parallel loopt met politieke en economische belangen van de Spaanse kroon. Die werd immers door de oppermachtige veroveraars en criollos belemmerd in het uitoefenen van zijn politieke macht over de Indianen en bij het innen van de belastinggelden van de Indiaanse bevolking.

Al met al blijven personen als De las Casas een uitzondering. Er groeit in Las Américas al snel een hecht bondgenootschap tussen kolonisatie- en bekeringsarbeid. En dat ondanks de blijvende spanning tussen de voor de bekering noodzakelijke menselijke waardigheid en vrijheid van de Indianen en de voor de uitbuiting onmisbare slavernij.

Tot de ontwikkeling van het bondgenootschap draagt vooral ook bij het feit dat de kerk al snel talrijke en uitgestrekte stukken grond in bezit krijgt. Daardoor raken economische en missionaire activiteiten steeds meer met elkaar verstrengeld. Bovendien wordt wettelijk bepaald dat de Spaanse grootgrondbezitters de missionarissen moeten onderhouden die werkzaam zijn in de Indiaanse dorpen, die arbeidskrachten leveren voor de plantages. Dat diezelfde missionarissen dan een boodschap verkondigen waarin onderworpenheid, gehoorzaamheid en berusting tot centrale deugden worden verheven, hoeft niemand te verbazen. In feite is de kerk, vanaf het moment van de komst van de Spanjaarden, vaak de meest zichtbare en invloedrijke vertegenwoordigster geweest van het voor de Indianen zo rampzalige koloniale systeem.

De reactie van de Indianen

Zonder overdrijving kan gesteld worden dat de Indiaanse volken van Guatemala overrompeld zijn door het, vooral militaire, machtsvertoon van de Spaanse veroveraars. Daartegen is zelfs het moedigste verzet niet opgewassen. Met ontzetting slaan de Indianen de vernedering van hun politieke en religieuze leiders gade. Het meest kostbare uit hun culturele en religieuze traditie wordt vernietigd: tempels, paleizen, gewijde voorwerpen en heilige boeken.

"Pater Diego de Landa werpt de boeken van de Maya's stuk voor stuk in de vlammen. De inquisiteur vervloekt Satan en het vuur knettert en verslindt. Rondom de brandplaats gillen de ketters met het hoofd omlaag. Aan de voeten opgehangen, door zweep-slagen gevild, worden de Indianen met kokende was overgoten, terwijl de vlammen oplaaien en de boeken kraken, als een jammerklacht. Deze avond vergaan acht eeuwen Maya-literatuur tot as. In deze lange vellen papier van boomschors spraken de tekens en beelden: zij vertelden over de werkzaamheden en de dagen, de dromen en de oorlogen van een vóór Christus geboren volk.

In het midden verbrandt de inquisiteur de boeken. Rondom het enorme vuur straft hij de lezers."

Eduardo Galeano
Het Begin - Kroniek van het Vuur I, pag. 160.

In een aantal gevallen proberen de Indianen aan de veroveraars te ontsnappen door te vluchten, ver weg, het ontoegankelijke bergland in. Maar ook daar zijn zij niet veilig voor de paarden en de honden van de Spanjaarden. Waar verzet niet mag baten, tracht de Indiaanse bevolking de eigen waarden en het eigen geloof vast te houden achter het masker van opgelegde politieke en religieuze structuren. Dat wordt vergemakkelijkt omdat in de godsdienstige beleving van de Indianen 'natuurlijke' elementen als de zon, de maan, de regen, de aarde en haar gewassen, vulkanen, bossen en heuvels symbool zijn van het goddelijke. Zelfs het oer-christelijke teken van het kruis was de Indianen al lang voor de komst van de christenen bekend als de met bladeren getooide levensboom. Behalve de religieuze symbolen blijven de eigen taal van de Indianen en in de kleding verwerkte symbolen en tekens, dragers van een collectief bewustzijn en van een eigen, zij het door de komst van de Spanjaarden verstoorte culturele identiteit. De eigen Indiaanse priesters blijven, vooral via rechtspraak en het verstrekken van goede raad behoeders van de traditie van de voorouders.

"De Indianen vieren het Paasfeest niet tenzij het samenvalt met de dagen dat het regent, met de oogst of met de zaaitijd. De aartsbisschop van Guatemala, Pedro Cortés Larraz kondigt een nieuw decreet af, waarin degenen die zo hun zieleheil verwaarlozen, de wacht wordt aangezegd.

De Indianen komen ook niet naar de mis. De stem van de omroeper en het luiden van de klokken laat hen koud. Je moet ze te paard gaan zoeken in hun dorpen en maisvelden en ze met geweld meeslepen. Wie in de mis ontbreekt, krijgt acht zweep-slagen, maar de mis is een belediging voor de goden van de

Maya's, en dat is belangrijker dan zweepslagen. Vijftig keer per jaar onderbreekt de mis het werk op het veld, de dagelijkse viering van gemeenschappen met de aarde. Het stap voor stap begeleiden van de cyclus van dood en verrijzenis van de mais, is voor de Indianen een vorm van gebed. De aarde is een immense tempel en getuigt, dag na dag, van het wonder van het leven dat opnieuw geboren wordt. Voor de Indianen is ieder stuk grond een kerk en ieder bos een heiligdom.

Om aan de lijfstraffen te ontsnappen, gaan sommige Indianen naar de biechtstoel. Daar leren ze zondigen. Ze knielen voor het altaar, maar ontvangen daar de god van de mais. De Indianen laten hun kinderen dopen, maar enkel nadat ze die in het struikgewas aan de oude goden hebben opgedragen."

Eduardo Galeano
Memoria del Fuego II, pag. 54-55

Door de confrontatie met de nieuwe machthebbers te ontwijken en via de tactiek van 'vermommen om te behouden', kan bij de koloniale machten de indruk ontstaan dat de Indiaanse bevolking zich steeds meer conformeert met de nieuwe 'orde'.

"De monnik die Huehuetenango binnenkomt, wordt omgeven door wolken wierook. Hij denkt dat de ongelovigen op die manier eer brengen aan de ware God. Maar de moeders bedekken hun kinderen, om te voorkomen dat de priester ze met zijn blik ziek maakt. De wierook is geen teken van dankbaarheid of welkom, maar dient ter bezwering. De wierook, het hars van de bomen, stijgt op om de Maya-goden te smeken een einde te maken aan de ziekten, die de christenen hebben meegebracht."

Eduardo Galeano
Memoria del Fuego II, pag. 55

Ondanks de overmacht van het met geweld opgelegde koloniale systeem, dat de Indianen vaak geen andere keuze laat dan zich minstens schijnbaar te onderwerpen en de directe confrontatie met de nieuwe machthebbers te vermijden, meldt de geschiedenis een hele reeks opstanden van de Indiaanse gemeenschappen. Concrete vormen van onrecht zijn steeds de aanleiding voor het verzet: misbruiken en discriminerend gedrag van belastingambtenaren, dorpspastoors en leden van de Indiaanse adel die collaboreert met de Spaanse bezetter. Verder leidt het verplichte werk op de plantages regelmatig tot protest. Toch gaat het bij dit alles om locale, geïsoleerde uitbarstingen van volkswede, die niet zo zeer het koloniale systeem ter discussie stellen, maar gericht zijn tegen uitwassen van dat systeem. En die meestal binnen de kortste keren weer neergeslagen worden.

De verdere koloniale en post-koloniale geschiedenis van Guatemala gaat praktisch geheel voorbij aan de Indiaanse meerderheid van de bevolking. De onafhankelijkheid van Spanje in 1821 brengt enkel met zich mee, dat het systeem van uitbuiting door de criollos nu kan functioneren zonder de beperkingen die de Spaanse kroon, doorgaans uit eigenbelang, oplegde. De Liberale Revolutie van 1871, die in Guatemala de grondslag moet leggen voor economische en politieke modernisering, heeft voor de Indianen tot gevolg dat ze hun laatste gemeenschapsgronden kwijt raken aan de nieuwe kapitalisten. En ook de 'democratische lente' van 1944 tot 1954 is vooral een mestiezen- of ladino-aangelegenheid, waarin, ondanks het project van sociale vooruitgang en landhervorming, vooralsnog geen actieve rol voor de Indiaanse bevolking is weggelegd.

Het ontwaken van de Indiaanse gemeenschappen

Een aantal ontwikkelingen in de zestiger en zeventiger jaren hebben ertoe geleid dat de Indiaanse volken van Guatemala zich steeds meer bewust zijn geworden van de eeuwenoude situatie van onrecht, onderdrukking en discriminatie waar ze slachtoffer van zijn. Bewustwording, die gaandeweg het lokale karakter overstijgt en zoekt naar effectieve vormen van verzet tegen de economische, politieke en militaire machthebbers. Het is zonder meer opvallend dat de kerk, eeuwen lang steun en toeverlaat van het koloniale systeem, een centrale rol speelt in het proces van voortschrijdende bewustwording en organisatie van de Indiaanse bevolking. Over welke ontwikkelingen gaat het?

Allereerst zijn er in de 'kolonisatie-projecten'. Die worden in de zestiger jaren ter hand genomen door een aantal katholieke missionarissen. Met omvangrijke economische steun uit het buitenland worden grote stukken grond aangekocht in het vaak nauwelijks toegankelijke bergland van Guatemala. De grond wordt ontgonnen door Indiaanse families die er met bovenmenselijke inspanning in slagen landbouwcoöperaties te vormen. Ze hopen aldus verlost te worden van de moordende seizoenarbeid op de koffie-, katoen- en suikerriet-plantages.

Een aantal factoren leiden er toe dat het voortbestaan van de

nieuwgevormde coöperaties al snel wordt bedreigd. Enerzijds zijn er grootgrondbezitters die plotseling blijken te beschikken over eigendomspapieren in de zojuist door de Indianen ontgonnen gebieden. Dat neemt vooral toe wanneer buitenlandse oliemaatschappijen proefboringen uitvoeren in datzelfde gebied. Verder probeert het leger van Guatemala contrôle uit te oefenen op de nieuwe landbouwcoöperaties om mogelijke vormen van verzet van de Indiaanse bevolking op het spoor te komen. Wanneer blijkt dat de coöperaties niet van plan zijn te wijken voor de druk van de grootgrondbezitters en het leger, breekt er een golf van repressie los. Tientallen leiders van de coöperaties en religieuze leiders van de nieuw gevormde Indiaanse gemeenschappen worden door het leger ontvoerd en vermoord. Hetzelfde lot treft enkele missionarissen die het kolonisatieproject hadden gestart.

Ook in andere gebieden van Guatemala probeert de kerk coöperaties op te richten. Zij wordt daarbij gedreven door het idee dat door geleidelijke ontwikkeling de historische achterstand van de Indiaanse bevolking ingehaald kan worden. Er worden landbouwcoöperaties opgericht, om gezamenlijk producten in te kopen en te verkopen. Daarbij schijnt de in coöperatief verband gekochte kunstmest nieuwe mogelijkheden te scheppen om verlost te worden van de plantagearbeid. Coöperatieve winkels en spaarbanken completeren vaak de activiteit van de landbouwcoöperatie. Maar in een samenleving die gekenmerkt wordt door structurele ongelijkheid blijken coöperaties geen blijvende oplossing te bieden. Immers, door het systeem van tussenhandel en regeringsbemoeyenis wordt de prijs van de producten van de landbouwcoöperaties systematisch laag gehouden. Terwijl de prijs van de kunstmest en van landbouwwerktuigen constant stijgt. Door de coöperaties aangegane leningen kunnen daarom vaak niet worden terugbetaald, waarop de grond van de coöperaties door de bank of de staat wordt geconfisceerd. Bovendien worden ook deze coöperaties na enige tijd doelwit van beschuldigingen van de kant van grootgrondbezitters, die vrezen een reservoir van plantagearbeiders te verliezen. Ook de houding van de regering en het leger wordt zonder meer vijandig, vooral wanneer de coöperaties nauw gaan samenwerken met door de kerk opgerichte radiozenders. Die zenden uit in de Indiaanse taal en leggen veel nadruk op alfabetisatie en op

informatie ten behoeve van de Indiaanse bevolking. De via de coöperaties bereikte verbeteringen confronteren de Indiaanse bevolking steeds meer met het ware gelaat van een systeem dat is gebaseerd op een totaal ondergeschikte en afhankelijke positie van de Indianen. Een systeem ook dat elke vorm van organisatie beschouwt als een potentiële bedreiging van de bestaande verhoudingen.

Behalve coöperaties spelen ook christelijke basisgemeenschappen een belangrijke rol in het proces van bewustwording van de Indiaanse bevolking. Vooral vanaf het begin van de zeventiger jaren en sterk onder invloed van de bisschoppenconferentie van Medellín (1968) worden ook in Guatemala steeds meer kleine christelijke basisgroepen gevormd. Daarin staan bewustwording van eigen waardigheid en kunnen als ook inzicht in de concrete situatie van maatschappelijke ongelijkheid centraal. In de basisgemeenschappen komt de bijbelse boodschap van onrecht en profetisch protest, slavernij en bevrijding opnieuw tot leven. De traditionele deugden van onderwerping en totale berusting worden daardoor ontmaskerd. Vanuit de basisgemeenschappen worden nieuwe initiatieven en projecten aangepakt, vooral op het vlak van alfabetisering en gezondheidszorg. Maar ook in de basisgemeenschappen draait de discussie vaak rond het centrale thema van de grond, of beter, het ontbreken van grond en de daaruit resulterende verplichte seizoenarbeid op de plantages. Het groeiend bewustzijn leidt bijna automatisch tot de vraag hoe de Indianen zich beter kunnen organiseren om op de plantages een beter loon en betere arbeidsvoorwaarden af te dwingen.

Op de plantages werken echter niet enkel honderdduizenden, uit het bergland afkomstige Indiaanse mannen, vrouwen en kinderen. Je treft er ook grote groepen landloze mestiezen of ladinos aan, die woonachtig zijn in kleine dorpjes die tussen de plantages liggen ingeklemd. Om gezamenlijke actie van Indianen en ladinos te voorkomen, geven de grootgrondbezitters de ladinos een iets betere behandeling dan de Indianen. Die krijgen stevast het zwaarste werk toegewezen en ontvangen een lager loon dan de ladinos. Deze politiek van de plantage-eigenaars, gevoegd bij het racisme waarvan ook de arme ladinobevolking niet vrij is, heeft er lang toe geleid dat er op de plantages nauwelijke enige communicatie bestond tussen Indianen en

ladinos. Maar wanneer in de kustvlakte ook ladino-basisgemeenschappen worden gevormd, begint er zich een verandering af te tekenen.

Door het bewustwordingswerk in de christelijke gemeenschappen gaan Indianen én ladinos ontdekken dat ze dezelfde belangen hebben. Die hebben alles te maken met lonen, arbeidsomstandigheden en uiteindelijk het bezit van de grond. Door de kerk georganiseerde gezamenlijke cursussen van leiders van Indiaanse en ladinogemeenschappen leggen rond het midden van de zeventiger jaren de basis voor een hechte organisatie van plantagearbeiders en kleine boeren.

Het proces van toenadering tussen Indianen en arme ladinos krijgt een niet voorziene impuls naar aanleiding van een aardbeving, die in 1976 meer dan 25.000 Guatemalteken, voornamelijk Indianen, het leven kost. De ladinogemeenschappen uit de kustvlakte verzamelen geld en voedsel en sturen hun afgevaardigden om mee te werken bij de wederopbouw van de getroffen Indiaanse gemeenschappen. Dit directe contact helpt mee aan het afbreken van de vooroordelen die beide groepen over elkaar hanteren en versterkt het verlangen naar een gemeenschappelijke boerenorganisatie en Indianen en ladinos. De door de regering en particuliere organisaties opgezette wederopbouwprojecten hebben bovendien vaak als niet bedoeld effect, dat Indiaanse gemeenschappen duidelijker zien hoe er over hun hoofden heen plannen gemaakt worden en hoe geld en andere goederen systematisch verdwijnen in de zakken van ambtenaren en militairen. Op deze manier verdiept zich het inzicht in de structuren die armoede veroorzaken en schrijnend onrecht instandhouden.

De confrontatie

De in het voorafgaande geschilderde ontwikkelingen hebben er toe geleid dat in veel Indiaanse gemeenschappen van Guatemala het besef is gegroeid dat armoede, onderdrukking en discriminatie onderdeel vormen van een systeem, een netwerk van structuren dat zich verzet tegen elke vorm van schijnbaar onschuldige bewustwording en organisatie. Immers, geordend verzet van de Indiaanse bevolking zou het begin kunnen zijn van het einde van het bestaande systeem.

Ook de jonge christen-democratische partij, die gedurende korte tijd grote verwachtingen wekt bij de Indiaanse coöperaties, blijkt de confrontatie met de heersende machten niet aan te willen en meer te mikken op een bondgenootschap met 'progressieve' militairen. Voor de Indianen echter maakt het constant mislukken van ontwikkelingsprojecten de noodzaak van een brede, structurele aanpak van de problemen steeds meer duidelijk. Wanneer het kwaad van de uitbuiting niet bij de wortel wordt aangepakt, is er geen hoop op echte ontwikkeling en vooruitgang. Immers, kolonisatieprojecten worden de grond ingeboord, leiders van coöperaties ontvoerd en vermoord. Priesters en religieuzen die in de Indiaanse gemeenschappen werkzaam zijn, worden beschuldigd van subversieve activiteiten, het land uitgezet of direct geëlimineerd.

Het pijnlijk mislukken van de met zo veel inzet gestarte ontwikkelingsprojecten maakt diepe indruk op de Indiaanse bevolking en op de nieuwe generatie van Indiaanse leiders die grotendeels zijn gevormd in basismilieus, coöperaties en wederopbouwprojecten. Tegelijkertijd dringen ook in de Indiaanse gemeenschappen steeds meer berichten door over vakbondsleiders die in de hoofdstad door leger en politie worden ontvoerd. Studenten, journalisten en priesters worden op klaarlichte dag doodgeschoten, politici van de oppositie worden in koelen bloede vermoord. Elke vorm van protest en volksorganisatie wordt door de machthebbers van het land gezien als 'communistische agitatie' die onherroepelijk de kop moet worden ingedrukt.

Nieuwe dramatische gebeurtenissen brengen het proces van bewustwording van de Indiaanse bevolking in een stroomversnelling. Zo bezetten, in januari 1980, leden van de nieuw gevormde boerenorganisatie van Indianen en ladinos de Spaanse ambassade in Guatemala, om te protesteren tegen het optreden van het leger. Enkele uren na de bezetting wordt het ambassadegebouw door de militairen in brand gestoken; 37 personen komen om in de vuurzee.

Wanneer alle mogelijkheden voor geleidelijke ontwikkeling en vreedzaam verzet lijken afgesloten, trekken veel Indiaanse gemeenschappen de conclusie dat enkel de gewapende strijd tot een oplossing kan leiden.

Na eeuwen ontwijken van de confrontatie met de machthebbers wordt het aangaan van de confrontatie nu gezien als voorwaarde om leven en overleven mogelijk te maken. Een confrontatie waarin Indianen en arme ladinos, ondanks een aantal verschillen, moeten en blijkbaar kunnen samenwerken. Zo sluiten aan het einde van de zeventiger jaren, veel Indiaanse leiders en hele Indiaanse gemeenschappen zich aan bij het gewapend verzet. Berichten over de overwinning van de Sandinisten in Nicaragua en over het groeiend verzet in El Salvador dragen ertoe bij, dat ook in Guatemala een overwinning op korte termijn als een reële mogelijkheid wordt gezien. Mits de bevolking op grote schaal in verzet komt tegen de locale en nationale machtsstructuren.

Achteraf is pijnlijk duidelijk geworden, dat enthousiasme en een zekere mate van organisatie geen garantie vormen voor een overwinning. In de praktijk blijkt bovendien dat de hoop op een snelle overwinning er makkelijk toe leidt, dat eigen kracht wordt overschat en de vijand niet-bestaande zwakheid wordt toegedicht. Na maanden van zorgvuldige voorbereiding start het leger van Guatemala eind 1981 een offensief, dat vooral ten doel heeft 'de vis te scheiden van het water', ofwel, het gewapend verzet te isoleren van de Indiaanse bevolking. Gedurende het offensief, dat in zijn meest hevige vorm meer dan een jaar in beslag neemt, worden tientallen 'verdachte' Indiaanse dorpen met de grond gelijk gemaakt. Duizenden Indiaanse families worden levend verbrand, neergeschoten of met hakmessen afgemaakt. Huizen, scholen en kerken worden vernietigd, oogsten platgebrand.

Om te ontkomen aan de golf van geweld, vluchten meer dan 200.000 Indianen naar het buurland Mexico. Anderen proberen te verdwijnen in de anonimiteit van de hoofdstad. Een aantal Indiaanse gemeenschappen verschanst zich in de bergen en probeert, door hechte vormen van verdediging en groepsorganisatie, uit handen van het leger te blijven.

Na de eerste, vooral militaire fase van het offensief probeert het leger de Indiaanse bevolking verder onder controle te brengen via zogeheten burgerpatrouilles, een para-militaire organisatie waar alle

mannen uit de Indiaanse gemeenschappen verplicht deel van uitmaken. Officieel hebben de burgerpatrouilles tot doel de gemeenschap te verdedigen tegen 'aanvallers van buiten'. Verder worden in 'model-dorpen' en 'ontwikkelingspolen' van steun aan het verzet verdachte Indianen door het leger opnieuw opgevoed, totdat ze bereid zijn, hun fouten uit het verleden te erkennen en hun leven te beteren. Aldus worden Indiaanse gemeenschappen ontworcht en culturele waarden vernietigd op een wijze die enkel vergelijkbaar is met het optreden van de Spaanse veroveraars. Door het inschakelen van elementen uit de Indiaanse cultuur, o.a. de taal, probeert het leger de indruk te wekken vriend van het volk te zijn, in tegenstelling tot de 'communisten', die de Indianen hebben verraden. Bovendien doen, met instemming van de militairen, fanatieke protestantse secten hun bekeringswerk onder de Indianen, dat leidt tot verdere vervreemding van de persoon en desintegratie van de gemeenschap.

Na de recente confrontatie met het verzet van de Indianen en als vervolg op de fase van militaire onderdrukking en psychologische heropvoeding, probeert het leger van Guatemala een nieuwe ontwikkelingspolitiek voor het platteland toe te passen. Daarin moeten, behalve militaire, ook sociale en economische elementen een rol spelen. Er wordt gewerkt aan productieprojecten en ontwikkelingsmodellen voor de Indiaanse bevolking. Alle nieuwe plannen hebben echter gemeen dat ze niet in conflict komen met de, door de Indianen zelf ontmaskerde, economische structuren van het land. De christen-democraat Vinicio Cerezo, die in 1986 met instemming van de militairen het presidentschap verwierf, is door het leger duidelijk te verstaan gegeven dat het thema van de landhervorming, de as waar de problemen van de Indianen om draaien, niet bespreekbaar is. Alles wijst erop dat de door de militairen aan de burgerregering toebedachte rol met name bestaat in het bedwingen of neutraliseren van één van de grootste dreigingen van Guatemala: de opstand van de Indianen.

Toch ontwijken om te overleven?

Welke conclusies worden in de Indiaanse gemeenschappen en ook daarbuiten getrokken uit de dramatische ervaringen van de afgelopen jaren? Welke lessen kunnen er worden geleerd, hoe de opgelopen schade hersteld en de toekomst opnieuw voorbereid?

Allereerst is met name voor de Indianen pijnlijk duidelijk geworden dat ook als onvermijdelijk beschouwde confrontaties zorgvuldig moeten worden voorbereid. Nauwkeurige analyses en geduldig organisatiewerk zijn daarbij even noodzakelijk als moed en onvoorwaardelijke inzet. De hoop op snelle maatschappelijke veranderingen leidt er in de praktijk gemakkelijk toe dat etappes in het organisatieproces worden overgeslagen en dat levens-noodzakelijke veiligheidsmaatregelen worden veronachtzaamd. Ook is gebleken dat organisatorische en andere problemen, die dringend om een oplossing vragen, gemakkelijk worden vooruit geschoven, uitgesteld tot 'na de overwinning', wanneer er weer overal tijd voor zal zijn. Daarbij komt dat het onderschatten van nationale en internationale tegenkrachten uiterst pijnlijke gevolgen kan hebben. Ook blijkt in de praktijk hoe moeilijk het is eenmaal in gang gezette processen van strijd en verzet te sturen of te controleren. Daarvoor is de stroom van, na eeuwen uitgebarste verontwaardiging, te sterk en de hoop op concrete bevrijding te groot.

Deze eerste kritische constateringën leiden o.a. tot de conclusie dat de Indiaanse bevolking, meer dan voorheen, actief betrokken moet zijn bij de discussies, analyses en strategiebepalingen van de volksorganisaties. Een meer brede participatie van de Indiaanse bevolking in de discussies en in de besluitvorming vertraagt misschien op het eerste oog de doorvoering van, als urgent beschouwde revolutionaire veranderingen. Evenwel, de recente ervaringen hebben juist bewezen dat zelfs de meest heldhaftige voortvarendheid geen succes garandeert.

Voor een actievèrè rol van de Indiaanse bevolking in het proces van maatschappijverandering is de vorming van Indiaanse leiders een absolute voorwaarde. Wetenschappelijke, politieke en ook technische vorming moet Indiaanse leiders in staat stellen leidinggevende functies te bekleden in het proces van volksorganisatie en politieke strijd. De beperkte kansen voor scholing en vorming die de Indiaanse bevolking historisch heeft gehad, hebben er vaak toe geleid, dat ook binnen revolutionaire organisaties het leiderschap vooral in handen is van ladinos. Vaak wordt daarbij meer een beroep gedaan op de stuwende kracht van de Indiaanse bevolking dan op een eigen creatieve bijdrage in de leiding van het revolutionaire proces. Bovendien eist de

haast waarmee dat proces ter hand wordt genomen vaak de directe inschakeling van Indiaanse leiders voor allerlei praktische taken. Daardoor komt de, ook in de strijd noodzakelijke permanente vorming en scholing niet zelden in het gedrang. De noodzaak van, met de praktijk verbonden vorming van nieuwe Indiaanse leiders is ook daarom zo belangrijk omdat in het recente verleden talloze veelbelovende Indianen slachtoffer zijn geworden van de repressie. Omdat zij door het leger schuldig werden bevonden aan dé hoofdzonde: Indiaans, jong en begiftigd leiderschap.

Toch is niet enkel Indiaans leiderschap van belang. Een kritische evaluatie van de afgelopen jaren leidt ook tot het inzicht dat het niet voldoende is oppervlakkig een aantal elementen uit de rijke cultuur van de Indianen te selecteren, om die in dienst te stellen van het revolutionaire proces. Inhoudelijke aspecten van de Indiaanse cultuur moeten veel meer onderdeel worden van het veelomvattend proces van organisatie en strijd. Daarvoor is nodig een kritische en aandachtige bezinning op de eigen Indiaanse tradities die, zij het door de koloniale overmacht gedeeltelijk verarmd of verwrongen, eeuwenlang het voortbestaan van een eigen etnisch-culturele identiteit hebben gegarandeerd. Hernieuwde belangstelling voor eeuwenoude waarden als arbeid, respectvolle en vreedzame omgang met de natuur en met elkaar. Waardering voor het gemeenschappelijke en zorg voor het zwakke en het ongeboven leven. Aandacht voor het evenwicht in het netwerk van relaties dat ieder individu en ook de gemeenschap omgeeft. Achtung ook voor oude mensen en leidinggevende personen die dragers en behoeders zijn van het historisch besef van de Indiaanse volken. Al deze 'traditionele' elementen zijn in Guatemala onmisbaar voor een revolutionaire theorie en praktijk die werkelijk geworteld willen zijn in het leven van de Indiaanse bevolking en die bestand moeten zijn tegen tegenslag en tijdelijke onmacht.

De beleving van de eigen waarden van de Indiaanse cultuur kan, binnen de christelijke basissgemeenschappen verder verrijkt worden door de bezinning op bijbelse thema's die een nieuw licht werpen op de huidige moeilijke situatie: het bijbelse thema van de ballingschap en de tocht door de woestijn, van niets en niemand ontziende

machthebbers die uiteindelijk worden ontmaskerd, van onverwoestbare gemeenschapszin, van nieuw leven dat opbloeit ondanks dood en vernieling. Aldus verstaan, kan het bijbels geloof in bevrijding de kerkelijke basisgemeenschappen, die zo'n belangrijke rol hebben gespeeld in het ontwaken van de Indiaanse bevolking, ervoor behoeven zich terug te trekken in meer 'ongevaarlijke' pastorale activiteiten, nu de sociale en politieke strijd in de praktijk zo moeilijk is gebleken.

De hernieuwde aandacht voor de specifieke bijdrage van de Indiaanse cultuur aan het project van diepgaande maatschappijveranderingen maakt duidelijk dat de Indiaanse sector een eigen plaats inneemt binnen de volksbeweging. Meer dan vroeger wordt daarom de vraag gesteld van een eigen organisatorische articulatie van de Indianen binnen het brede proces van volksorganisatie. Dat wil evenwel niet zeggen dat in Guatemala de bevrijding van de Indianen los gezien kan worden van de bevrijding van het hele volk. Daarom moeten verdieping en herwaardering niet verward worden met mateloze en kritiekloze bewondering van het indiaanzijn. Het romantiseren van de Indiaanse cultuur, waarbij Indiaans komt te staan voor goed en onbedorven en Westers of ladino voor slecht en ontaard, doet geen recht aan de historische werkelijkheid en plaatst de Indianen in feite buiten de geschiedenis. Daardoor dreigt een omgekeerd racisme te ontstaan dat uiteindelijk de machthebbers in de kaart speelt, omdat de lotsverbondenheid van alle armen en uitgebuiten van het land en de noodzaak van gezamenlijke strijd uit het oog worden verloren. De pijnlijke ervaringen uit het recente verleden, die gedeeltelijk terug te voeren zijn tot onnauwkeurige inschattingen, politieke tegenslagen en door overmoed ingegeven roekeloosheid sterken een aantal Indiaanse leiders, die de onderdrukking en uitbuiting vaak niet aan den lijve ondervinden, in de overtuiging dat het voor de Indianen beter is zich terug te trekken in een soort a-politieke culturele eigenheid. Zij gaan daarmee voorbij aan de ervaringen van de laatste decennia die duidelijk hebben gemaakt dat Indianen en ladinos samen in staat zijn om, over historische en culturele verschillen en tegenstellingen heen, te werken aan een nieuw bondgenootschap, dat, zij het trager dan verwacht en moeizamer dan gehoopt, kan leiden tot de opbouw van een rechtvaardige en tegelijk rijk geschakeerde natie.

In Guatemala blijft de historische uitdaging voor Indianen én ladinos de radicale omvorming van de structuren die verantwoordelijk zijn voor eeuwen onderdrukking en verachting. Alles welbeschouwd, veroordeelt ook de huidige aanpak van het leger en de regering van Guatemala de Indiaanse bevolking onverkort tot armoede en afhankelijkheid. Vooral met het oog op de voortschrijdende verpaupering van de Indianen kan het voorlopig mislukken van de confrontatie met de machthebbers niet meer leiden tot de conclusie dat in de grond het ontwijken van de confrontatie overleven garandeert.

Wel stelt de confrontatie steeds hogere eisen. Daarbij is het zaak om zonder schroom in het verleden gemaakte fouten te herstellen, wellicht verwaarloosde bronnen van inspiratie en verzet aan te horen en met veel geduld en vindingrijkheid nieuwe strategieën te ontwerpen. Gezien de onwil van de economische en politieke machthebbers van Guatemala met name het fundamentele punt van de grondproblematiek aan te pakken, zullen al deze inspanningen echter uiteindelijk leiden tot een nieuw treffen, zij het vanuit een voor de Indianen gunstiger positie.

Tot slot

Na de ondertekening van de vredesaccorden van Esquipulas in augustus 1987 leeft vooral internationaal de hoop dat ook de problemen van Guatemala op vreedzame wijze zullen worden opgelost. Dat een politieke oplossing het zal winnen van een gewelddadige confrontatie. Ook al geeft de historie weinig aanleiding tot optimisme, theoretisch mag niet uitgesloten worden dat de nationale en internationale machthebbers, deels uit eindelijk begrepen eigenbelang, tot inkeer komen en fundamentele maatschappij-hervormingen zullen toepassen of minstens toestaan. Zolang echter in Guatemala Indianen en ladinos een menswaardig bestaan ontzegd blijft, is er voor hen, wensdromen en vredesaccorden ten spijt, geen alternatief voor revolutie.

M. Coolen

Evangelisatie en onderdrukking

A. van Wesel

In het Kanaal zwemmen verbaasde vissen

Arístides Martínez Ortega

In die dagen groeven de mensen een geul in de aarde
en er ontstond een oceanisch mengsel met verbaasde vissen.
Een vreemde oceaan zonder koraal, zonder weekdieren,
[zonder kreeften,
zonder wier, zonder schelpen, zonder iets,
- alleen verbaasde vissen -
zonder het gezang van de brekende golven,
zonder de zilte geur van het water,
zonder stranden,
- alleen verbaasde vissen -
Maar zonder meer wonderbaarlijk;
wat een getallen, opgeteld en afgetrokken, gedeeld en
[vermenigvuldigd;
wat een rekenwerk, wat een degelijkheid, wat een precisie;
wat een verbaasde vissen!

Uit: In het kanaal zwemmen verbaasde vissen.

EVANGELISATIE EN ONDERDRUKKING

Wereldwijd wordt er een neo-liberaal beleid gevoerd, men kan zelfs stellen dat politiek gezien het wereld-kapitalisme een neo-liberale revolutie doormaakt. Op ditzelfde moment verspreidt zich eveneens het evangelisme wereldwijd en speelt hierin een ideologische rol.

Het neo-liberalisme wordt gekenmerkt door verdere integratie van alle bevolkingsgroepen in de kapitalistische wereld-economie, met of zonder geweld. In het geval van Guatemala, gaat het daarbij om de Indianen. Liberalisme betreft slechts de economische kant van de medaille. Op politiek terrein is democratie in het gunstigste geval gereduceerd tot formele vrijheid van meningsuiting.

De opkomst van het neo-liberalisme is voor een belangrijk deel terug te voeren tot de hegemoniale positie van het internationale bank- en industriële monopoliekapitaal over de nationale staat.

Doel van deze lezing is aan te tonen dat het lot van de Guatemalteekse Indianen geen betreurenswaardige uitzondering is, maar regel. Ik zal hiervoor de volgende onderwerpen behandelen:

1. Een korte geschiedenis van het protestantisme in Latijns Amerika in relatie tot de opkomst van het klassiek liberalisme in de 19e eeuw.
2. De politieke en sociale veranderingen ten gevolge van de internationalisatie van kapitaal en informatie. In Latijns Amerika leidde dit tot de komst van militaire regimes en in de Verenigde Staten tot de opkomst van nieuw- en religieus rechts. Hoewel beide laatsten niet hegemoniaal zijn geworden, zijn ze toch onderdeel geworden van een globale beheersconceptie.
3. Na de Tweede Wereldoorlog heeft de transatlantische elite zich georganiseerd met als belangrijkste doelen: bestrijding van het communisme (links) en het onder de duim houden van de post-koloniale wereld. De elite heeft voor deze politiek formele kanalen zoals EEG, IMF en NAVO en half formele en informele kanalen zoals denktanks (Heritage Foundation) en veelal verborgen organisaties (veelal te vinden in de zgn. Contra Connectie). Deze organisaties vormen een netwerk (met verder o.a. inlichtingendiensten). Wat er na de Tweede Wereldoorlog in de wereld ge-

beurt is, is vaak een neerslag van besluiten van deze trans-atlantische elite, hetzij direct, hetzij indirect. Zo ook de evangelisatie in Latijns Amerika, hoewel dit gedeeltelijk ook een eigen dynamiek heeft.

Ik richt me hier op de informele/niet gouvernementele kanalen van de elite.

4. Een bespreking van de rol die de evangelisten spelen in de 'low intensity warfare' in Guatemala en in de gedwongen integratie van de Indianen in het kapitalistische systeem.

Ik zal de rol van de evangelisten plaatsen in het licht van de relatie die ze met de trans-nationale ondernemingen (TNO's), militairen en Amerikaanse regering onderhouden.

Geschiedenis van het protestantisme in Latijns-Amerika.

Ik zou willen beginnen met de politieke betekenis van het protestantisme in Latijns Amerika in een historisch kader te plaatsen.

Dit begint in de jaren 70 van de vorige eeuw. Tot dan toe was er in Latijns Amerika een neo-feodaalsysteem, dat rustte op verbond van de Rooms Katholieke kerk, landeigenaren en de oude Spaanse aristocratie. Deze maatschappij was hiërarchisch ingericht en werd beheerst door een organische maatschappij opvatting.

Voor de Indianen betekende dit veelal, ondanks uitbuiting, dat ze op hun *communale gronden* konden blijven leven, in Mexico 'Ejidos' en in Guatemala 'Barrios' genoemd.

In die tijd was er een nieuwe middenklasse opgekomen die het burgerlijke liberalisme aanhing. Zij wilden het handelsmonopolie van Spanje doorbreken en zich richten op de Noord-Amerikaanse markt. Hiervoor werden veelal protestanten uit de Verenigde Staten en West Europa uitgenodigd (m.n. door Brazilië en Guatemala) om het monopolie van de Rooms Katholieke kerk te doorbreken en een gunstige houding t.o.v. de Verenigde Staten te creëren.

In Guatemala haalde in 1875 de liberale president Barrios de protestanten binnen die het religieuze element in het vrije ondernemerschap vormden.

In Mexico b.v. speelden de protestanten een minder grote rol. Onder Diaz (die in 1876 Juarez opvolgde) werd de liberale revolutie vooral uitgevoerd door de Cientificos, een positivistische elite die ervan uit-

ging dat het land zich alleen door buitenlandse investeringen kon ontwikkelen.

Ondanks het gegeven dat de liberale revolutie niet echt werd doorgevoerd en de feodale verhoudingen in stand bleven had deze ontwikkeling toch twee belangrijke consequenties.

- De greep van het buitenlands kapitaal (in Midden Amerika vooral Noord-Amerikaans) op de economie werd sterk uitgebreid.
- De Indiaanse gemeenschappen werden opengebrokeu en de Indianen werden naar de kleine stukjes onvruchtbare grond verdreven ('minifundios' in Guatemala) en werden gedwongen seizoenarbeid op de plantages te verrichten, of, zoals in Yucatan, als slaaf te werk gesteld.

De rooms-katholieke en de protestante kerk sloten zich na de Eerste Wereldoorlog overigens weer aanéén rond de verdediging van het kapitalistisch systeem.

Wat de geschiedenis van het evangelisme betreft: deze is kortweg te verdelen in de periode van 1896 (toen Scofield zijn Central American Mission begon) tot en met de jaren 60 en de periode erna. In deze laatste periode werd het evangelisme gericht onderdeel van de kapitalistische beheersconceptie.

Ik wil de eerste periode van het evangelisme in Latijns Amerika slechts kort aanstippen, daar het een relatief marginaal verschijnsel was. Ik noem twee opvallende zaken. Het evangelisme werd door landeigenaren in de jaren twintig en dertig gebruikt om de 'social gospel' onder de Indianen te bestrijden en ze werd in toenemende mate anti-communistisch; eerst na de Russische revolutie en vervolgens na de Cubaanse revolutie.

Een apart geval is het Summer Institute of Linguistics (SIL), actief vanaf de jaren 30, dat zich specifiek bezighoudt met het openbreken van geïsoleerde Indiaanse gemeenschappen o.a. door het geven van tweetalig onderwijs. Dit dient zowel de interne kolonisatie als de penetratie van de TNO's in de jungle.

Ik sluit de geschiedenis van het evangelisme, rond 1970 af omdat het kapitalistisch wereldsysteem dan in een structurele crisis is geraakt.

Politieke en sociale veranderingen.

Nauw verbonden met die crisis is de toenemende transnationalisatie van kapitaal, arbeid en informatie. Dit proces, dat eigenlijk al begon voor de Tweede Wereldoorlog, betekende dat TNO's autonome machtscentra werden die, buiten contrôle van de nationale regeringen, de wereldmarkt gingen beheersen. Er bestond tevens de behoefte om nationale grenzen af te breken voor een uniforme wereldmarkt. Dit proces werd voor westerse industrielanden pas na 1970 merkbaar. Maar in Latijns Amerika, reeds begin jaren '50. Tot dan toe, kende men de populistische staat, met als belangrijkste kenmerk import-substitutie; productie voor de eigen markt. Maar het westen had Latijns Amerika de rol van exporteur en leverancier van grondstoffen toebedacht en deze rol werd later al dan niet met geweld afgedwongen. Truman drukte het als volgt uit: zonder 'Open Door Policy' kon de democratie in de Verenigde Staten niet overleven.

Maar het systeem kwam in de jaren 60 zelf in een crisis. Ten eerste door de Vietnam oorlog en de opkomst van bevrijdingsbewegingen en bevrijdingstheologie waardoor de Verenigde Staten haar hegemoniale positie als leidende imperialistische macht verloor. Zelfs in het westen brokkelde de consensus over de kapitalistische uitgangspunten af. Het gevolg was een aanval op links; in Latijns Amerika door fysieke uitroeiing en in het westen gebeurde dit gedeeltelijk met juridische middelen of door autoritaire overheidsbesluiten. De economische crisis deed de rest. Dit heeft danwel niet tot uitroeiing, dan toch tot demobilisatie van links geleid.

De tweede crisis indicator is economisch van aard. Na de Tweede Wereldoorlog werd in het westen de kapitalistische hegemonie in stand gehouden door de 'fordistische' welvaartstaat (Keynesiaans overheidsbeleid). Maar de kapitaalaccumulatie begint in de jaren 60 af te nemen.

Dit had twee gevolgen. In de eerste plaats automatisering en nadruk op technologische vernieuwing. Op de tweede plaats vond er een nieuwe fase in de internationalisering van het kapitaal plaats. Bedrijven plaatsten productie eenheden over naar de derde wereld, 'run-away-shops', waar lonen laag waren en regulatie t.a.v. het

milieu ontbrak. De gevolgen waren verdere onderontwikkeling, marginalisatie van de autochtone economie, urbanisatie, afbraak van natuur en milieu en een schuldeneconomie.

Derde symptoom van de crisis was dat de grenzen aan de geografische expansie bereikt waren. In de derde wereld werden velen uit hun traditionele verbanden gerukt door komst van internationaal kapitaal en integratie in het wereldkapitalisme. In tegenstelling tot wat er in Europa gebeurde in de 18e en 19e eeuw, kan men nu niet meer naar de Verenigde Staten emigreren, de wereld zit vol. Gevolg: uitpuilende krottenwijken en, in het geval van Midden Amerika, illegale migratie naar de Verenigde Staten.

Ten vierde vindt door het bereiken van de geografische grenzen, een verdieping plaats van de exploitatie van de natuur, met als gevolg uitputting. Dit wordt nog eens versneld door de val waarin de gemarginaliseerden in de derde wereld zich bevinden.

Conclusie: het is niet ondenkbaar dat het kapitalisme zich in zijn laatste fase bevindt. Door de evangelisten vertaald in de bijbelse term 'eindtijd'.

Sociaal-economische gevolgen.

Wat zijn de sociaal-economische gevolgen van het feit dat de grenzen van de expansie bereikt zijn?

Op de eerste plaats dat elk onderdeel van aarde of mens geïntegreerd wordt in het kapitalistisch systeem. Hetzij om tot de laatste druppel uit te persen, hetzij om onder controle te houden.

Ten tweede is er sprake van verdergaande kwalitatieve exploitatie i.p.v. uitbreiding van kwantiteit.

In Latijns Amerika betekent dit zoals gezegd, dat de laatste Indianen en zelfvoorzienende boeren van hun grond worden verdreven. En, op een wat 'hoger plan', Nicaragua moet zich weer aanpassen aan de kapitalistische wereldeconomie. De sandinisten vechten een 'losing battle'. Wie of wat niet meer bruikbaar is wordt afgeschreven en mag verkommeren in de sloppenwijken. (In het jaar 2000 zal het gaan om

210 van de dan 630 miljoen Latijns Amerikanen.) Dit gebeurt niet enkel met individuen maar soms met hele steden of landen. Afgezien van het centrum, is Calcutta bijvoorbeeld opgegeven en in feite geldt dit voor Bangladesj als geheel.

Ook in het westen voltrekt dit proces zich; de 'rustbelt' in de Verenigde Staten en steden als Birmingham en Liverpool in Engeland zijn hiervan voorbeelden. Ontsnappen uit het systeem is niet toegestaan, de arbeidsmarkt moet gedisciplineerd worden. Voorbeelden: Thatcher stuurde het stadsbestuur van Liverpool naar huis toen deze wat aan de werkloosheid wilde doen. In Nederland kan als voorbeeld genoemd worden de kleine bedrijfjes die in Weyers floreerden en die door de overheid de nek zijn omgedraaid.

In plaats daarvan is er een soort te-werkstellings-beleid; o.a. tramcontroleurs (vaak kleurlingen en laagopgeleide vrouwen), strikte sollicitatieplicht, herscholingsplicht etc. Maar dit alles zonder veel rechten en uitzichten.

In de Verenigde Staten is de situatie iets anders. Door de miljoenen rechteloze Spaanstaligen, die als goedkoop arbeidsleger dienen (een stad als San Antonio is voor 65% Spaans-sprekend), is de arbeid helemaal machteloos. Nog sterker dan in Europa is er een polaire ontwikkeling in de klasstegenstellingen. Er is een nieuwe middenklasse ontstaan, bestaande uit professionals in de Hightech en middelgrote ondernemingen.

Aan de andere kant is er sprake van een 'low wage revolution'. Er zijn in de jaren '70 ong. 20 miljoen arbeidsplaatsen geschapen in de laagst betaalde sector, vooral de voedsel industrie. Er is, en niet alleen in de Verenigde Staten, nu sprake van een sociaal-economisch apartheid systeem. De middenklasse, heeft zich in de gegoede wijken en streken teruggetrokken, beveiligd door de allernieuwste electronica (als ware het Colombiaanse cocaïne handelaren).

Hiermee kom ik op de veranderende positie van de staat en nieuwe ideologische configuraties. Door de autonome positie van de TNO's is de macht van de nationale staat, om politieke en economische stabiliteit te creëren ondermijnd. De staat is vooral bemiddelaar tussen wereldmarkt en bevolking geworden. Doordat de economische machtscentra buiten de democratische contrôle-staat gekomen zijn, wordt ook de democratie uitgehouden.

De staat voert vooral de neo-liberale eisen van de TNO's uit. Dit zijn onder andere afschaffing van de welvaartstaat en uitbreiding van het repressieapparaat om de bevolking te disciplineren. Het verschaffen van een gunstig investeringsklimaat o.a. door deregulatie en privatisering en toegang voor TNO's tot publieke instellingen zoals het onderwijs.

Dit beleid is (wordt) in zijn meest extreme vorm uitgevoerd in Latijns Amerika door de militairen en vooral in Chili, dat vanaf 1975 als proeftuin voor het monetarisme en supply-side economics zou dienen.

De wereldwijde verbreiding van het neo-liberalisme heeft ook tot nieuwe ideologische configuraties geleid. Voor de militairen in Latijns Amerika was dat de doctrine van nationale veiligheid. Deze doctrine hield in dat economische groei en democratie onverenigbaar waren en democratie leidde tot communisme. De communisten waren in die optiek de bevrijdingstheologen, vakbewegingen, guerilla's en linkse studenten.

In Europa mist het neo-liberalisme een expliciete ideologie. Impliciet is deze ideologie te brengen onder de zgn. 'Ethnic Nation'. Dit is het verkopen van de economische concurrentiestrijd als het nationale gemeenschappelijke belang. Onze bedrijven zijn in een darwinistische strijd gewikkeld waar we ons, om met Mart Smeets te spreken, 'met z'n allen' achter moeten scharen. Het is een symbiose van economisch determinisme (Ruding/Lubbers) en economisch nationalisme (Tros Actua export en vul maar in). Kenmerkend is de depolitisering van zowel economie als politiek.

Religieus rechts.

Om mijn verhaal wat in te korten deze stelling: religieus rechts is niet hegemonaal, maar maakt deel uit van een globale beheersconceptie. Een deel van hun ideologie is overgenomen door gewoon rechts (Billy Graham en Schuler maken deel uit van de campagne van Bush).

Waarom religieus rechts? De Verenigde Staten zijn een ethnisch, regionaal en economisch verdeeld land met van oudsher slechts twee bindende factoren.

Ten eerste 'the American Dream', gebaseerd op onbeperkte economische groei en expansie, maar deze groei is voor grotere groepen over

en de droom is uit. Dit geldt ook voor de burgerlijke democratie in het algemeen; deze gedijde alleen als groei voor een ieder mogelijk was. Dit is niet meer het geval en dan probeert de elite en de middenklasse alleen haar eigen hachje te redden.

De tweede bindende factor was religie en nu de 'American Dream' over is en de democratie afbrokkelt is dit dé bindende factor.

Dit brengt me op de functie van religieus rechts en evangelisme in de Verenigde Staten en binnen de huidige kapitalistische orde.

Het charismatische en anti-liberale karakter is een goed middel om de waarde van links (liberals) terug te dringen in het openbare leven en anti-democratische tendenzen te legitimeren. De evangelisten koppelen anti-communisme aan de waarden van het vrij ondernemerschap en legitimeren dit met de onweerlegbare waarheden van de bijbel. De onhoudbaarheid van het kapitalisme vindt bij hen een uitleg in tekenen van de eindtijd en behoeft dus niet herzien te worden en een mogelijke kernoorlog in Armageddon - de bewapening moet dus bevorderd worden.

In het onderwijs zijn ze nuttig, daar ze boeken willen weren die tot zelfonderzoek of twijfel leiden. Twijfel is of onverenigbaar met succes of leidt tot opstandigheid. En kennis is alleen nuttig als het economisch nut heeft. Kreten die je ook in Nederland steeds vaker hoort.

Hiermee kom ik terug op de functie van het evangelisme in Latijns Amerika. Vooraf een opmerking; het evangelisme in de Verenigde Staten wordt vooral door nationale kapitaalgroepen gefinancierd, terwijl ze in Latijns Amerika ook door TNO's worden gesponsord.

Zo in de vorige eeuw de protestanten het liberalisme vergezelden, vergezelden de evangelisten nu het neo-liberalisme. Ze dragen bij tot culturele synchronisatie en uniformiteit van de markt. Waar de reclame de westerse consumptiepatronen ten koste van de traditionele consumptie uitzetten, brengt het evangelie de bijbehorende waarde bij, o.a. door religieuze netwerken vanuit de Verenigde Staten.

Belangrijker zijn de evangelisten aan de 'basis'. In Guatemala zijn deze vooral actief op het platteland (later kom ik hier op terug). In Zuid Amerika en Mexico zijn ze vooral in de sloppenwijken actief, waar het evangelisme dient als substituut voor de traditionele waarden

die ze in hun rurale gemeenschappen kenden. Bovendien brengen ze de arme bevolking (de Indianen) de individualistische kapitalistische waarden bij. Door hard werken en vlijt kan men stijgen op de sociale ladder.

Maar op deze ladder is slechts weinig plaats en voor hen prediken ze berusting (de beloning volgt in de volgende wereld) en respect voor de overheid (romeinen 13: "eert de overheid"). Zo kan het evangelisme als remedie dienen tegen een sociale explosie.

Doordat mede door de bevrijdingstheologie de alliantie tussen Rooms Katholieke kerk en de elite uiteen is gevallen, maakt hun anti-communisme de evangelisten tot bondgenoot van de militairen (en de CIA).

Ten eerste dient het evangelisme als wal tegen de basis-kerk. Beiden hebben dezelfde sociale achterban. Ten tweede waren de evangelisten bereid de doctrine van nationale veiligheid te legitimeren. Voorbeeld: in 1983 weigerde de Rooms Katholieke kerk Pinochet een herdenkingsdienst bij de tiende verjaardag van diens coup, waarna Pinochet met zijn gevolg naar een kerk van de Pinkstergemeente trok.

Hiermee kom ik bij het tweede, meer concrete gedeelte; hoe is deze politieke reactie in Europa en het Westelijk halfrond georganiseerd? Wat ik nu ga vertellen is geen complot-theorie. Er is sprake van een netwerk, waarvan de ene hand soms niet weet wat de andere doet. Van dit netwerk is het evangelisme de laatste tien jaar deel gaan uitmaken.

In de jaren 20 begon de trans-atlantische elite zich te organiseren om hun kapitaal-belangen en het door hen gewenste systeem veilig te stellen. De politieke organisatie van de elite kende drie fasen, die deels in elkaar overliepen en vaak neerslag waren van andere besluiten (buiten de organisatie van de elite).

De eerste fase begon in de jaren '20 en duurde tot medio jaren '50. De doelstelling was het bestrijden van het bolsjewisme en links in Europa. Centrale rol speelde de Maltese orde. Een organisatie van de oude katholieke adel, verbonden met het vaticaan, die een verbond aanging met de katholieke economische elite in de Verenigde Staten. Voor hen verviel de adelplichtigheid.

De tweede fase verloopt vanaf begin jaren '50 tot eind jaren '70. De elite was erop gespitst om een globale strategie te ontwerpen die overeen kwam met de belangen van de TNO's. De derde wereld moest zich in de wereldeconomie integreren. Er vond verdere verstrengeling van Amerikaans en Europees kapitaal plaats. En West Duitsland moest militair en economisch weer op poten worden gezet als buffer tegen de Sovjet Unie.

Om dit beleid te coördineren werd in 1954 de Bilderberggroep opgericht, een mantelorganisatie van de NAVO, die door de CIA en de Rockefeller familie gefinancierd werd.

Leden door de jaren heen; David Rockefeller (Chase Manhattan Bank en Standard Oil, die banden met IG Farben onderhielden), Gerald Ford, Kissinger, Nitze (later Committee on the Present Danger), Strauss (ex-Nazi propagandist), Luns (ex-NSB'er - later Moonsecte), Bernard (voorzitter Maltese Orde, en ex-IG Farben), Fahle (ex-IG Farben, later Lockheed), Mansholt, Callaghan, Abs (Hitler's kwartiermeester). De Bilderberggroep bestaat nog steeds.

Na het Vietnam-debacle en verdere internationalisatie van het kapitaal, kwam de nadruk op interdependentie te liggen. Hiervoor werd in begin jaren 70 de Trilateristische commissie opgericht met vertegenwoordigers van meest westerse regeringen en TNO's. Uitgangspunt was: "That national governments are not necessarily capable on their own of working out the adaptations that are necessary to sustain the existing elites in power in these, three centres of global wealth".

Leden waren o.a. wederom Rockefeller en Angelli, verder Carter en Bush. Na de revolutie in Nicaragua en de russische inval in Afghanistan was het trilaterisme failliet. In de eerste regering van Reagan waren er, van zijn 59 adviseurs, 10 Trilateristen en 10 Bilderberders.

De derde fase loopt van begin jaren '70 tot heden. Er werden tal van denktanks en organisaties opgericht met als doel het neo-liberalisme wereldwijd te verspreiden en links terug te drijven. Denktanks waren o.a. de Mont Pelerin Society en de Heritage Foundation en organisaties die vrijwel allen in de contra-connectie terug te vinden waren. Belangrijkste waren wederom Maltese Orde en de World Anti-Communist League, waarvan de Moonsecte een integraal onderdeel is. Het is ondoenlijk de invloed van deze organisaties op de wereldpolitiek aan

te geven. Ik zal slechts feiten behandelen met persoonlijke en organisatorische relaties.

Na de Tweede Wereldoorlog heeft de Maltese Orde vele oorlogsmisdadigers met een paspoort van het Vaticaan naar Zuid-Amerika helpen vluchten (o.a. Barbie), waar ze later een rol zouden spelen in de militaire coups. Evenals de Maltese Orde-terrorist Delle Chiaie (in dienst van Ortolani en Borghese). Via 'Operation Paperclip' zijn veel Nazi geleerden naar de Verenigde Staten overgebracht. Deze operatie liep via de Grace Company (met 8 directieleden die lid zijn van de Maltese Orde). De Maltese Orde heeft een centrale rol gespeeld bij het opzetten van inlichtingendiensten na de Tweede Wereldoorlog in Europa (Centrale rol hierin werd vervuld door Richard Gehlen, Hitler's ex-inlichtingenofficier aan het Oost-front) en vele CIA directeuren werden lid van de Maltese Orde. Politiek werden na de Tweede Wereldoorlog de christen-democraten instrument van de transatlantische elite. In 1947 onderhandelde de Maltese ridder en US Steel-president, Taylor, met Pius XII namens Truman over hun rol. Christen-democratische partijen waren onder Mussolini verboden.

Nog een illustratie: de rol van de Gebroeders Dulles. IG Farben, het feitelijke departement van Buitenlandse Zaken van de Nazi's, bleek tijdens de Tweede Wereldoorlog een dochteronderneming in de Verenigde Staten te hebben: IG Chemicals Co, beheerd door John Foster Dulles en Allan Dulles. J.F. Dulles bleek later in januari 1932 aanwezig te zijn geweest bij een rede van Hitler in Dusseldorf waar hij zijn plannen aan industriëlen uiteenzette en hun steun vroeg.

Na de Tweede Wereldoorlog werd Allen Dulles directeur van de CIA en J.F. Dulles eerste adviseur van Truman en onder Eisenhower minister van Buitenlandse Zaken. Na de Tweede Wereldoorlog hielp J.F. Dulles Adenauer (Christen-democraat) in het zadel om West-Duitsland in de NAVO te integreren (herbewapening en herstel monopolie kapitaal). Dit liep vooral via de Morgan Bank (deze heeft nu een rechtstreekse telex-verbinding met hoofdkwartier van de Maltese Orde). Toen in 1954 Arbenz in Guatemala de braakliggende grond van United Fruits wilde nationaliseren werd hij door de CIA verdreven. Belangrijkste aandeelhouders in United Fruits waren de gebroeders Dulles en Rockefeller.

Volgende punt: na de verkiezing van Allende in Chili begon men een economische oorlog tegen Chili. Allende werd in 1973 vermoord. Dit werd geleid door de CIA, Chase (president was Rockefeller), ITT (directeur was ex-CIA directeur en Maltese ridder M.C. Cone) en Grace Company.

Ik maak nu een overstapje naar de Heritage Foundation. Dit is de belangrijkste en meest invloedrijke denktank in de Verenigde Staten. Deze wordt door 87 grote bedrijven gesponsord (b.v. Chase en ook de Moonsecte). In de directie zitten drie Maltese ridders: William Simon, Lewis Lehrman en Frank Shakespeare en twee belangrijke sponsors van de evangelisten, oprichter Joseph Coors en Richard Mellon Scaife.

Belangrijkste beleidsnota's op buitenlandse politiek voor Latijns Amerika: de Tri-continental: steun aan para-militairen waar vitale Amerikaanse belangen worden bedreigd zoals de Contra's (Nicaragua), Unita (Angola) en niet met name genoemd de Renamo (Mozambique) en steun aan militairen in Guatemala. De Heritage heeft in de Verenigde Staten steun aan modeldorpen en het Civic Action Program geïnitieerd.

Bij de uitvoer van deze programma's moeten de Verenigde Staten zo weinig mogelijk militair betrokken worden ('low-intensity-warfare') en moesten non-gouvernementele organisaties hierbij betrokken worden. Logisch gevolg; de Maltese Orde is onderdeel van de contra-connectie en financieert de modeldorpen. En de Maltese Orde ontvangt zelf weer geld van Pat Robertsons CBN (Christian Broadcasting Network).

Eveneens onderdeel van de contra-connectie is de WACL (Moonsecte). Deze kwam in het begin jaren '70 uit Oost-Azië overwaaien en bestond uit rechtse militairen en japanse fascistten en Mafiosi. Nu tellen ze verder onder hun leden de bazen van de doodseskaders. De Latijns Amerika tak van de WACL wordt geleid door Stroesner en Pinochet. In de Verenigde Staten heeft de Moonsecte het blad de Washington Times, eigendom van Jeanne Kirkpatrick en de onlangs overleden Claire Booth Luce (Maltese Orde). De meeste T.V.-dominees zijn met de Moonsecte en WACL verbonden via de Coalition for Religious Freedom.

In Europa zijn o.a. rechtse duitse CSU/CDU'ers en Spaanse franquis-

ten lid van de WACL. Bekendste Nederlanders zijn Ploeg en Mateman. Het Oud Strijders Legioen heeft duidelijke banden en Luns zit in een commissie van de Moonsecte, die zich bezighoudt met internationale politiek. En Resistance International is een onderdeel van WACL dat Lehrmans tricontinental-politiek in Europa verkoopt. Leden zijn Yves Montand, Boekovsky en De Borghrave, hoofdredacteur van de Washington Times.

Wat heeft de WACL verder zoal uitgespookt? Zij waren betrokken bij het plan Banzer in 1975 met als doel het vermoorden of isoleren van progressieve priesters. Romero werd hiervan het slachtoffer. De WACL was in 1980 betrokken bij de Coup in Bolivia. Tevens hadden zij via de EAP (Europese Arbeiders Partij) waarschijnlijk een hand in de moord op Palme en zo zijn er nog tientallen gevallen van relaties tussen de reactie in Europa en Latijns Amerika te noemen.

We hebben gesteld dat ook evangelisten in de contra-connectie betrokken waren, maar hun expliciete rol in de reactie gaat verder. Ze zitten niet toevallig in Latijns Amerika. In 1969 maakte Nelson Rockefeller (broer van David en belangen in Chase en United Fruits), namens Nixon, een good-will reis door Latijns Amerika. Zijn bevindingen zijn terug te vinden in het Rockefeller-report. Zijn conclusies waren dat de Amerikaanse politiek conservatieve evangelistische secten moest helpen ontwikkelen, om de opmars van de bevrijdingstheologie te stoppen. En als remedie tegen links zag hij de militairen als de belangrijkste agenten voor 'constructive social change'. Een jaar later begonnen legio secten vanuit de Verenigde Staten Latijns Amerika binnen te vallen. Een paar weken na het verschijnen van het Rockefeller report had Chase Manhattan (met als voorzitter George Champion) deelgenomen aan een bijeenkomst van evangelisten en zakenlui (tot dan toe sponsorde de Rockefeller-broers de Wereldraad van Kerken).

Een tweede fase ging in 1977 van start. De grootste en meest ambitieuze evangelistische organisatie, Campus Crusade for Christ, begon de 'Here's Life'-campagne met als doel de gehele wereld te kerstenen. Campus Crusade is een paraplu-organisatie die evangelistische kerken bij hun organisatie helpt. Campus Crusade had in 1982 6000 vaste stafmedewerkers en meer dan 100.000 vrijwilligers in 131 landen.

Voorzitter van de internationale divisie van 'Here's Life' werd de

ten lid van de WACL. Bekendste Nederlanders zijn Ploeg en Mateman. Het Oud Strijders Legioen heeft duidelijke banden en Luns zit in een commissie van de Moonsecte, die zich bezighoudt met internationale politiek. En Resistance International is een onderdeel van WACL dat Lehrmans tricontinental-politiek in Europa verkoopt. Leden zijn Yves Montand, Boekovsky en De Borghrave, hoofdredacteur van de Washington Times.

Wat heeft de WACL verder zoal uitgespookt? Zij waren betrokken bij het plan Banzer in 1975 met als doel het vermoorden of isoleren van progressieve priesters. Romero werd hiervan het slachtoffer. De WACL was in 1980 betrokken bij de Coup in Bolivia. Tevens hadden zij via de EAP (Europese Arbeiders Partij) waarschijnlijk een hand in de moord op Palme en zo zijn er nog tientallen gevallen van relaties tussen de reactie in Europa en Latijns Amerika te noemen.

We hebben gesteld dat ook evangelisten in de contra-connectie betrokken waren, maar hun expliciete rol in de reactie gaat verder. Ze zitten niet toevallig in Latijns Amerika. In 1969 maakte Nelson Rockefeller (broer van David en belangen in Chase en United Fruits), namens Nixon, een good-will reis door Latijns Amerika. Zijn bevindingen zijn terug te vinden in het Rockefeller-report. Zijn conclusies waren dat de Amerikaanse politiek conservatieve evangelistische secten moest helpen ontwikkelen, om de opmars van de bevrijdingstheologie te stoppen. En als remedie tegen links zag hij de militairen als de belangrijkste agenten voor 'constructive social change'. Een jaar later begonnen legio secten vanuit de Verenigde Staten Latijns Amerika binnen te vallen. Een paar weken na het verschijnen van het Rockefeller report had Chase Manhattan (met als voorzitter George Champion) deelgenomen aan een bijeenkomst van evangelisten en zakenlui (tot dan toe sponsorde de Rockefeller-broers de Wereldraad van Kerken).

Een tweede fase ging in 1977 van start. De grootste en meest ambitieuze evangelistische organisatie, Campus Crusade for Christ, begon de 'Here's Life'-campagne met als doel de gehele wereld te kerstenen. Campus Crusade is een paraplu-organisatie die evangelistische kerken bij hun organisatie helpt. Campus Crusade had in 1982 6000 vaste stafmedewerkers en meer dan 100.000 vrijwilligers in 131 landen. Voorzitter van de internationale divisie van 'Here's Life' werd de

stichter van Holiday Inn, Wallace Johnson, die in november 1977 verklaarde: "Pledges have been received from presidents of some international companies who said they will contribute to the campaign as long as the money is targeted for specific countries". Deze landen betroffen in elk geval de Midden-Amerikaanse landen. De bedrijven betroffen in elk geval Coca Cola (heeft in 1982 Colombia Pictures, voedsel­fabrikant, opgekocht), Pepsicola en Mobil Oil. Individuele sponsors zijn N. Bunker Hunt (de grootste particuliere sponsor van de Contra's), mede Heritage Foundation oprichter Joseph Coors en ex-president en Bilderbergganger Gerald Ford.

Onder Reagan ging de evangelisatie in Midden-Amerika ook deel uitmaken van het regeringsbeleid. Als blauwdruk voor Reagans Latijns Amerika politiek geldt het verslag van het Comité de Santa Fé. Hierin is te lezen dat de Amerika's worden bedreigd door het communisme. Schuldig hieraan zijn Carter, de bevrijdingstheologen en de oecomenische kerken in de Verenigde Staten. De aanbevelingen van het Comité werden o.a. uitgewerkt door de Heritage Foundation in de zogenaamde Reagan Doctrine. Een deel van deze doctrine is de al besproken 'low-intensity Warfare' met als doel 'to roll back' de invloed van Links. De andere kant is de strijd om de 'Heart and Minds', d.w.z. de expressie en expansie van Amerikaanse morele waarden (dit zijn de woorden van Schultz). Want zegt Reagan, de strijd hier is niet "right versus left, but right versus wrong" (Midden Amerika, Angola, Mozambique). En vooral in Midden Amerika ligt hier een taak voor de evangelisten.

De National Security Council heeft een beroep gedaan op de evangelisten om achter de Centraal Amerika politiek van Reagan te gaan staan en voor Reagan zelf is christelijke missie een remedie tegen het probleem van 'national weakness'. En de national weakness van de Verenigde Staten ligt vooral in Guatemala. De evangelisatie in Guatemala wijkt op twee punten af van elders in Latijns Amerika. Op de eerste plaats zijn de evangelisten vooral op het platteland werkzaam, waar ze actief zijn in de door de Amerikaanse regering en leger uitgestippelde counterinsurgency.

Guatemala

Buiten Brazilië (10%) en Santiago de Chili komt het percentage leden van secten nergens boven de 8%. In Guatemala echter lopen schattingen uiteen van 25 tot 35%. Deze exceptionele groei dateert pas vanaf 1976, toen na de aardbeving de Christian Council of Development Agencies 17 miljoen dollar in het getroffen gebied pompte. Met de hulp trokken horden secten naar Guatemala. Een van deze secten was Gospel Outreach die in Guatemala onder de naam El Verbo zou gaan opereren. In 1978 werd Rios Montt hier lid van. In 1978 werd de Here's Life campagne opgestart. Toen in 1982 Rios Montt de macht greep was reeds 22% van de bevolking lid van een van de 210 secten in Guatemala die beschikten over 6500 kerkgebouwen en meer dan 100 onderwijsinstellingen.

Sindsdien zijn deze cijfers blijven stijgen en zijn de secten exclusief van Amerikaanse makelij. In de eerste twee maanden van 1983 kwamen 1800 predikers over uit de Verenigde Staten.

Dagelijks zijn er 2½ uur religieuze boodschappen van Amerikaanse predikanten op de televisie; o.a. John Carrette (ex-groene baret, die in Vietnam vocht) en Sharlette Lindgren (een ex-nachtclubdanseres uit Hollywood).

Snelst groeiende secte is de Elim kerk die 600 gemeenschappen heeft waarvan sommigen met meer dan 2000 leden.

De oorzaken van de exceptionele groei in Guatemala zijn mijnsinziens de al aangehaalde aardbeving van 1976, de zwakke civiele en katholieke instituties, waardoor penetratie vanuit de Verenigde Staten makelijker is, en het belang dat de Verenigde Staten aan Guatemala hechten.

Op de eerste plaats zijn er de olievelden. De politiek van de Verenigde Staten is erop gericht minder afhankelijk te worden van olie uit de Perzische golf en hiervoor zijn de enorme Guatemalteekse reserves van cruciaal belang.

Ten tweede, het strategisch belang dat de Verenigde Staten hechten aan Guatemala in Midden Amerika, de cruciale domino steen: als Guatemala valt dan valt Mexico, als Mexico valt...

Door de regeringsperiode van evangelist Rios Montt (1982 - 1983) werd er een speciale relatie opgebouwd met de politiek van de mili-

tairen en evangelisten en de rechtse politici van de Verenigde Staten. De evangelisten en de elektronische kerk, lobbyden echter reeds vanaf 1977 in de Verenigde Staten, om Carter's wapenban op Guatemala op te heffen, wat op 8 januari 1983 geschiedde.

De machtspositie die het leger sinds 1954 met behulp van de Verenigde Staten heeft opgebouwd door de counterinsurgency en de militairen zijn ook van belang voor de economische leiders. Ze zitten in het bestuur van Amerikaanse TNO's en de militairen zetten onder Arena (1970-'74) een eigen bank en eigen fabrieken op. Zowel leger als TNO's zijn gebaat bij lage lonen en veiligheid voor de investeringen. Dus het leger, de TNO's en Amerikaanse regering hebben dezelfde belangen en het is dus geen wonder dat counterinsurgency en economische programma's op het platteland hand in hand gaan.

Al in het begin van de jaren '60, als guerillabewegingen in het verzet komen, ontwerpt het Pentagon de 'Counter Insurgency State'. Onderdeel hiervan waren de Civic Action programs, hetgeen inhield dat leger publieke werken op het gebied van gezondheid, onderwijs en wegeaanleg moest uitvoeren, om de greep op de bevolking verder te vergroten.

De economische kant was het kolonisatieprogramma van de noordelijke provincie Peten, dat in 1966 werd gestart. De Indianen kregen coöperaties toegezegd in Peten, maar in praktijk beschikte 37% van de coöperaties over geheel geen grond en de rest over slechte grond op de berghelling. Dit was het begin van de op export gerichte agro-industrie. In de jaren 70 steeg de export van landbouwgoederen met 45%, maar verloren de boeren 26% van hun opbrengst. Vooral basisvoedsel als maïs en bonen kwam in de knel. Nog een markant voorbeeld is de vleesexport, die de laatste jaren gestegen is van 0 naar 15.000 ton vlees per jaar, maar de Guatemalteken zelf eten de helft minder vlees.

Vanaf 1980 zou mede als reactie op de opkomst van de Indiaanse guerillabewegingen CGR en ORPA, de verstrengeling van counter-insurgency en de op export gerichte herstructurering van het platteland zich doorzetten.

Het Comité de Santa Fé adviseerde in 1980 om via het Agency for Industrial Development (AID) credieten te verlenen aan de zogenaamde coöperaties die gestimuleerd moesten worden commerciële gewassen te

verbouwen. I.p.v. maïs en bonen. Het verbouwen van deze gewassen zou later door het leger verboden worden.

Vanaf Rios Montt zijn militaire repressie en economische ontwikkeling één. Het gaat daarbij om drie hoofdpunten, n.l.:

- Fuscles y Frijoles (Food for Work)
- Modeldorpen, vanaf 1984 'Development Poles' genoemd
- Patrouilles voor burgerzelfverdediging (PAC's).

Rios Montt begon bij de bestrijding van de guerilla met de tactiek van de verscheurde aarde. Hele dorpen die verdacht werden van steun aan de geurrilla werden uitgeroeid en de overlevenden werden samengedreven in modeldorpen (in Vietnam werd deze tactiek 'Strategic Hamlets' genoemd).

Vanaf 1984 worden rondom modeldorpen industriële en agro-export Development Poles opgezet. De eerste in de olie exportzone, de tweede voor commerciële landbouw. Deze worden gefinancierd door de Maltese Orde, de Verenigde Staten en Taiwan. Deze development poles berusten op gedwongen arbeid in het kader van Food for Work. Daarbij moet men arbeid voor het leger verrichten in ruil voor voedsel, men krijgt geen loon.

Om de politieke en ideologische contrôle verder te vergroten zijn de PAC's opgezet, ook buiten de modeldorpen. Elke man tussen 18 en 55 jaar is verplicht lid. Nu ongeveer 1 miljoen. De PAC's, die gericht zijn tegen basisbewegingen en geurrilla moet het leger absolute contrôle over de burgers geven, die zo hun eigen repressie apparaat opbouwen. De doodseskaders en paramilitairen zijn in de PAC's geïncorporeerd.

Wat is hiermee de relatie van de evangelisten? Op de eerste plaats financieel: fundamentalisten zamelen in de Verenigde Staten geld in ('om de Indianen te helpen') waarmee helicopters voor bombardementen worden gekocht.

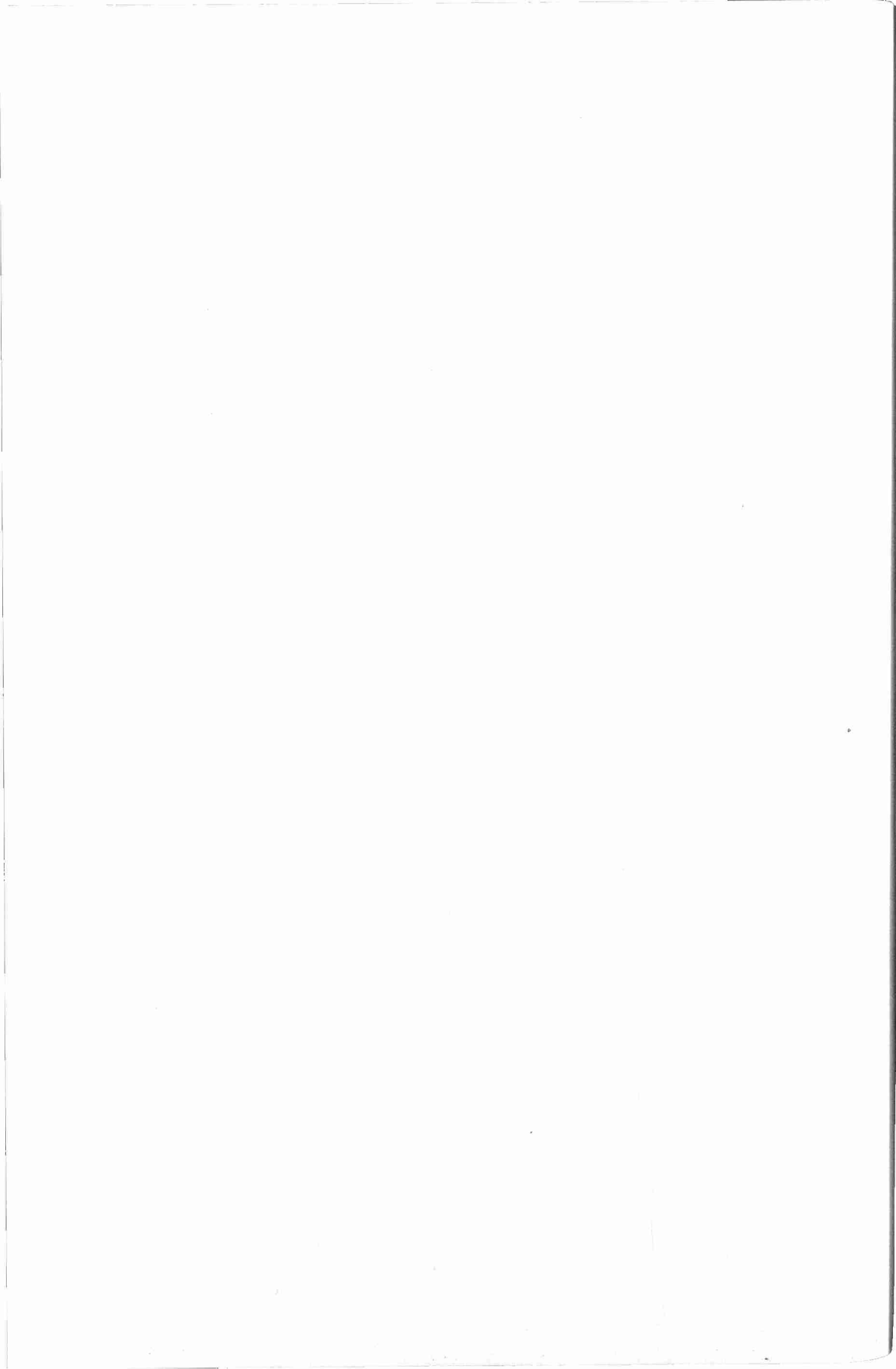
Financiering van Fuscles y Frijoles-projecten en modeldorpen gebeurt door International Love Lift van Gospel Outreach en Youth With a Mission. Expliciet gesteund door Jack Kemp. Pat Robertson's CBA was betrokken bij het ontwerpen van de modeldorpen, etc.

Evangelisten zijn ook rechtstreeks bij de counter insurgency betrok-

ken, door middel van Private Voluntary Organizations (PVO's), die betaald worden door de Amerikaanse overheid via AID. De PVO's geven de militairen technische bijstand en helpen hen bij de planning. Ten tijde van Rios Montt voerden, volgens een rapport van Instituto-latine America de Estudios Transnacionales, leden van El Verbo en de Arm-kerk zelf martelingen uit op politieke tegenstanders. Ze werken als spionnen voor het leger en AID. Een voorbeeld: in juli 1982 verzamelden leden van het Summer Institute of Linguistics inlichtingen over politieke tegenstanders in Nebaj. In september 1982 vond in Nebaj een massamoord door het leger plaats. Op 30 oktober 1982 werd Nebaj een modeldorp. In 1984 was 95% van de 32.000 inwoners van Nebaj lid van een evangelische secte. Evangelisten prediken hier gehoorzaamheid aan het leger en verstrekken voedsel. Ik moet wel opmerken dat bekeringen in Guatemala niet altijd vrijwillig gaan.

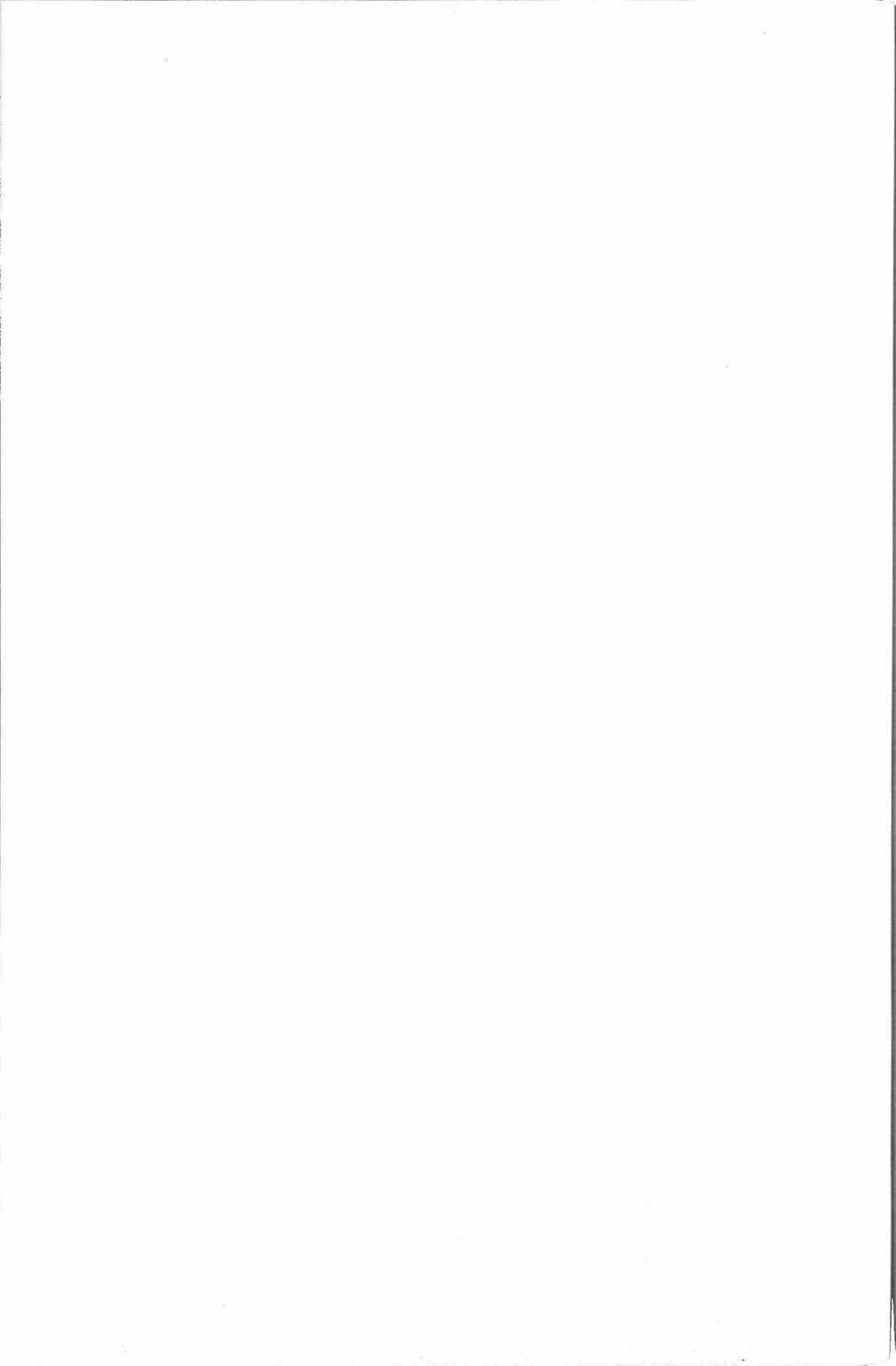
Een apart geval is de rol van de evangelisten bij de vernietiging van de Indiaanse cultuur. In de ogen van AID komt de rebellie voort uit het traditionele isolement van de Indianen. Spaanstalig onderwijs en het aanleggen van wegen is hier een uitkomst. Hiervoor is de Foundation of Aid to the Indian People (Fundai) opgericht, door het SIL(!), El Verbo en Carrol Behrhorst Foundation, dat verbonden is met de militairen. Fundai geeft tweetalig onderwijs en verspreid verder anti-communistische en pro-regerings propaganda.

A. van Wesel

Literatuur uit Midden-Amerika

mevr. I.H. van Geldermalsen
mevr. E.M.H. van Buuren

LITERATUUR UIT MIDDEN-AMERIKA

Uitgeverij het Wereldvenster heeft de afgelopen zeven jaar een serie bloemlezingen uitgebracht met literatuur uit Middenamerikaanse landen. In deze serie verschenen tot nog toe vier boeken. Het eerste - over Nicaragua - hette De bergen, de vogels en Sandino en bevatte behalve vertaald Nicaraguaans proza en poëzie, enkele essays over Nicaraguaanse cultuur en cultuurpolitiek.

De drie boeken die daarna gepubliceerd werden, bevatten uitsluitend literaire teksten, zowel proza als poëzie en kwamen tot stand via een collectief productieproces. Aan elk boek werkten gemiddeld acht mensen mee, die gezamenlijk materiaal verzamelden, bediscussieerden, selecteerden en vertaalden. Deze methode heeft een groot voordeel: de kwaliteit van het eindproduct stijgt, omdat acht mensen nu eenmaal meer weten dan één. Er is ook een nadeel verbonden aan deze aanpak: de arbeidsintensiviteit. De bundel over Salvadoreense literatuur kostte het collectief gedurende ruim een jaar twee volle werkdagen per week. Normaal gesproken zou een dergelijke, arbeidsintensieve aanpak veel geld kosten en dan zou zo'n bloemlezing vermoedelijk niet uitkomen. In dit geval kostte het niets, omdat alle werkzaamheden van het begin tot het eind onbetaald werden verricht. De boeken zijn gemaakt door studenten Spaans van de Rijksuniversiteit Utrecht, die studiepunten kregen voor het werk. Tegelijkertijd deden zij vertaalervaring op, die van grote waarde is wanneer men in de vertalerswereld zijn entree wil maken. Gevolg van de vertaalprojecten is dan ook geweest dat een aantal leden van het collectief op dit moment werkzaam is als professioneel literair vertaler.

Sommigen zijn van mening dat elk gratis verricht vertaalwerk oneerlijke concurrentie betekent met de professionele vertalerswereld. Het belangrijkste argument dat hiertegen ingebracht kan worden, is dat dit soort boeken zonder vrijwilligerswerk helemaal niet gemaakt zou worden, omdat de productiekosten veel te hoog zijn. Het collectief hecht belang aan de publicatie van dergelijke bloemlezingen, omdat het zich ten doel gesteld heeft de Middenamerikaanse literatuur onder de aandacht te brengen van een Nederlands lezerspubliek en een beeld te schetsen van verschillende culturen door middel van hun literaturen.

De drie bundels die tot stand zijn gekomen via de collectieve productiemethode bevatten literatuur uit El Salvador, Panama en Guatemala. Het boek met literatuur uit El Salvador is getiteld De doden worden met de dag opstandiger en kwam uit in 1984. Drie jaar daarna verscheen een bundel met moderne literatuur uit Panama onder te titel In het kanaal zwemmen verbaasde vissen. Dit jaar is een bloemlezing uit de Guatemalteekse literatuur op de markt gebracht en dit boek heet Gele konijnen in de hemel. Op inhoud en opbouw van elk van de boeken zal hierna kort worden ingegaan.

Het eerste boek over El Salvador is opgebouwd uit vier delen. Het eerste deel geeft een algemene introductie over het land, waarin zaken aan de orde komen als de macht van het leger en de ongelijke verdeling van rijkdommen. In de andere delen zit een historische lijn. Het tweede deel gaat namelijk over de opstand van 1932. In dat jaar vond er een volksopstand van vooral boeren plaats, georganiseerd door de communistische partij die kort daarvoor was opgericht. De opstand was een reactie op de erbarmelijke economische omstandigheden, de sociale onrechtvaardigheid en de politieke onderdrukking. Het leger sloeg de opstand bloedig neer en doodde 30.000 mensen. Het politieke en culturele klimaat was vervolgens gedurende ongeveer dertig jaar lamgelegd. Door de repressie en de (zelf)censuur werden de gebeurtenissen drie decennia lang doodgezwegen. Het tweede deel uit dit boek gaat over deze opstand, maar de teksten met dit thema zijn minstens dertig jaar na dato geschreven.

Het derde deel gaat over de generatie van '56, een groepje jonge schrijvers, voortgekomen uit de universiteit van San Salvador. Zij waren degenen die als eersten 'door muren van stilten heenbraken', zoals één van hen - Manlio Argueta - het uitdrukte. Niet alleen roerden zij de opstand van 1932 aan, ook andere politieke thema's verwerkten zij in hun literatuur.

De meest getalenteerde en de meest militante uit deze groep was Roque Dalton. Als eerste gaf hij openlijk toe lid te zijn van de communistische partij. Voorheen durfde niemand dat. Later sloot Dalton zich aan bij de guerrilla. Hij staat bekend om zijn poëzie en getuigenisliteratuur. Een kenmerk van Daltons getuigenisliteratuur is de collagetechniek. Door niet-literair materiaal naast literaire teksten te plaatsen werd het geheel een nieuwe dimensie en een andere betekenis gegeven.

Het laatste deel van het boek bevat de meest recente literatuur, die vaak refereert aan de burgeroorlog die in El Salvador gaande is sinds de jaren zeventig. Dit deel is om die reden De oorlog genoemd.

Het Panama-boek is niet in verschillende delen opgebouwd. De auteurs zijn eenvoudigweg gerangschikt naar hun geboortjaar. Opvallend is het grote aantal gedichten in deze bundel. Toeval is dat zeker niet, omdat het gedicht en het korte verhaal in Panama de meest beoefende genres zijn als gevolg van de geringe publicatiemogelijkheden. Uitgeverijen zijn er nauwelijks, wél tijdschriften. De Panamese schrijvers laten hun genre-keuze noodgedwongen bepalen door de praktische mogelijkheden met betrekking tot publiceren. Men zou wellicht verwachten dat een bundel over Panama wordt overheerst door teksten over de Noordamerikaanse militaire en culturele aanwezigheid in de kanaalzone. Dit is echter niet het geval. Het belangrijkste thema van het boek is de vervreemding van de werkelijkheid. Als middel om dit uit te drukken, gebruiken de auteurs ironie, zelfspot en absurdisme.

De derde bundel, over Guatemalteekse literatuur, bevat weer veel meer proza, om de eenvoudige reden dat het proza een hogere kwaliteit had dan de poëzie. Het boek is onderverdeeld in een Indiaans en een blank deel. De reden voor deze indeling is gelegen in de culturele verschillen van Guatemala, waar meer dan de helft van de bevolking een traditioneel Indiaanse levenswijze heeft, terwijl de rest ladino is, hetgeen wil zeggen, Westers georiënteerd. In het Indiaanse deel zijn oude en recente Indiaanse overleveringen, getuigenissen en historische documenten te vinden. Een aantal fragmenten gaat over de 'vuile oorlog' die het leger vanaf de jaren zestig voert tegen de bevolking. Bij deze oorlog vallen vooral veel Indiaanse slachtoffers. Ook staat er in de bundel een fragment uit de roman De doem van de mais van de Guatemalteekse Nobelprijswinnaar Miguel Angel Asturias. In de tweede helft komen de ladino-schrijvers aan de orde. Thematische overeenkomsten tussen hun werk zijn er amper, of het zou hun voorkeur voor bizarre situaties moeten zijn. Veelgebruikte middelen zijn ook hier ironie en satire.

mevr. I.H. van Geldermalsen
mevr. E.M.H. van Buuren

De volgende gedichten zijn op 28 maart gelezen*:

- 1932 van José María Cuéllar.
- OAS van Roque Dalton.

Uit: De doden worden met de dag opstandiger.

- Verlangen van César Young Núñez.
- In het kanaal zwemmen verbaasde vissen van Aristides Martínez Ortega.

Uit: In het kanaal zwemmen verbaasde vissen.

- Gedichten van erotisch links (fragment V) van Ana María Rodas.
- XX van Manuel José Arce.

Uit: Gele konijnen in de hemel.

* Deze gedichten zijn opgenomen op de pag.'s 82, 58, 100, 136, 36, 116.